

VABADUSSOJA TÄHISTEL

12

Tallinna langenud õppursõdurite mälestamine
16. dets. 1937. a.

F. B. Goldberg Lühia 16

DEISEMBER

» 1938 «

Kalossid ja botikud

ERA

A. B. KONE O.Y.

HELSINKIS

Vanim, suurim ja võime-
lisim moodsalt sisustatud
tööstooli eritehas. Ehitab
tööstetooli igasugusteks ots-
tarveteks ja igasuguse sisus-
tusega suurima töötamis-
täpsusega. Tehas on varus-
tatud tehnika uusimate
saavutustega

LEPPÄVIRRAN KIVENVIENTI O. Y.

HELSINKIS

GRANIITPLAADID
JA MONUMENDID

Järelepärimistega palutakse
pöörata firma

„SOOME TEHNIKA BÜROO“

Tallinn, Köhleri tän, 14-12
Kõnetraat 303-83

K & D

Kull

&

Deutsch

ESINDUSÄRI

TALLINN, HARJU T. 48
TELEFON 461-40

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

DETSEMBER 1938

NR. 12 (27)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1939 a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a.

Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—

1938. aastakäik — Kr. 4.— Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni 20. sünnipäevaks.

Kahekümne aasta eest, kui noor Eesti Vabariik okupatsioonivõimu survest vabanes suurte jõupingutustega end hakkas sirgu ajama, kui oli otsustamisel meie maa ja rahva saatus, tõusis idast uus oht — võrratult tugevam vaenlane tungis maale, ähvardades lämmatada meie omariikluse, meie vabaduse. Otsustav aeg nõudis meilt kõigilt omakasupüüdmatut isamaarmastust, rahvusaatest hingestatud ohvrimeelsust ja piiritud usku Eesti tulevikku, ta rahva eluõigustesse. Ja seda kõike oli tol ajal kõrge-
mal määral meie õppival noorsool. Tulihingelised noored põlesid ihast aidata päästa isamaad ja ta vabadust. Rikkumata revolutsiooni demoraliseerivast mõjust, vaba omakasupüüdest ja oportunistist, hingeliselt õilis õppiv noorsugu haaras siis ohvitseride kõrval esimesena relvad. Ajal, kui revolutsiooni kaasateinud paljud elujõulised mehed alles kõhkleksid, löid koolipoisid juba lahinguid punaväelastega Narva all.

Kui tolleaegse Pea- ja Sõjaministri K. Päts'i algatusel Tallinna kooliõpilaste poole pöörduti sellekohase üleskutsega, siis pidasid pealinna koolide vanemate klasside õpilased oma endastmõistetavaks kohuseks

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni ülem leitnant E. Leithammi ühes oma vennaga (+), sama pataljoni junioriga.

end isamaa teenistusse pakkuda ja juba esimesel päeval oli koos 284 koolipoissi, kes pandidki aluse Tallinna Kooliõpilaste Pataljonile, kelle 20. sünnipäeva meie 16. detsembril pühitseme.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljon, kui pealinna ustavaim ja distsiplineerituim väeosa Vabadussõja algpäevil äratas kodanikes usaldust ja usku riigivõimu vastu ning lootust vastuseisuks rindel ülekaalus olevale vaenlasele. Tallinna Kooliõpilaste Pataljon ei piirdunud ainult sisemise julgeoleku teenistusega pealinnas, vaid ta oli lakkamatuks allikaks, kust ammutasid rindeväeosad, eriti soomusrongid, oma moraalse jõu tagavara. Neid tähtsaid ülesandeid suulis palatjon laulmatult täita tänu oma meeskonda — tollaegseid kooliõpilasi — kandvale rah-

vusaatele, põlevale isamaaarmastusele ja vankumatule kohusetundele.

Elustagu Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni 20. sünnipäeva pühitsemine mälestusi kooliõpilaste sangarlikest tegudest Vabadussõjas.

Kandugu Vabadussõjaaegne koolipoiste üllas vaim kõigi kooliõpilaste südameis põlvest põlve.

Olgu Vabadussõjaaegsete õppursõdurite teod õilsaks eeskujuks praegusele ja tulevasele õppivale noorsoole.

E. LEITHAMMEL,
kolonel,
Vabadussõjaaegne
Tall. Kooliõpil. Pataljoni ülem.

Eesti õppiv noorus 20 aasta eest ja tänapäeval.

Eduard Triik.

1918. a. ajaloolisil päevil oli eesti õppiv noorsugu esimeseks Eesti riigi reservväeks, kust tollaegne Eesti Ajutine Valitsus riigivõimude ja tahteküllaseid kodumaa kaitsejaid võis mobiliseerida ja üle kodumaa piiride tunginud vaenlase vägede vastu saata. Ehkki aastailt noored ja varustuselt ning sõjaliselt ettevalmistuselt kehvad ja täiesti lapsekingades, sooritas tollaegne eesti noorus oma katse hiilgavalt. Mida varustuse ja kogemuste puudus soovida jättis, selle osa andsid mitmekülgset tagasi esimeste taassündinud Eesti riigi kaitsete südameid täitev vaimustus ja usk meie asja õiglusesse ja suurusesse.

Sest mille muuga saame meie siis seletada seda hulljulgust ning kindlust, mis meid esimesi kodumaakaitsejaid täitis lahingutesse astudes ja seal edukalt ning väsimatult imasid sooritades. Mille muuga saame seletada seda ainsat suurt fakti, et meie esimesed rindele ruttajad paljakäsi julgesid ja suutsid seni maailmariigina tuntud Vene hiiglaste vastu üldse välja minna ja sellele sammule ka tagajärgi loota.

Või kas ei ole see tõesti suur ime, et need relvadeta ja viletsalt rõivastatud koolipoisid, kelle ainsaks üleoleku momendiks vastase ees oli siiras kodumaa armastus ja noorusele omane vaimustus alatud suurete võtte vastu, et need poisid suutsid vastase edasitungi tõkestada ja neid isegi

lüüa, kuni rinde taga uusi väeosi moodustati ja vanadest roostetanud püssi- ja kahurilugudest kõlbulikke relvi taoti.

Ent see ime sündis. Eesti noorus noil saatuslikel päevil tõendas veel kord, et sajad eestid meie esisid täitnud sangarivaim oli säilinud läbi pikkade aastateridade ja löi nüüd uuesti täies oma hiilguses esile kauges minevikus arvulise ja sõjatehnilise ülejo ees taanduma sunnitud vikerlaste järglastes.

Ei vähenda meie vabadusevõitlejate võidu hiilgust ja väärikust ka tõik, et N.-Vene väed olid Vabadussõja päevil demoraliseerunud ja nendegi sõjaline väärtus polnud esmajärguline ning et enamisel maailmariigil tuli tol ajal võitlusi pidada ka teistel rindel.

Sest kui tollaegne Ajutine Valitsus poleks omandanud vaimustatud koolipoistest koosnevaid väeosi, oleks seegi Vene hiiglaste kolossi vägi selleks ikkagi suuteline olnud, et meie rahva ja kodumaa ajalukku hoopis teistsuguseid ja meie rahvale kindlasti kurvemaad lehekülgi kirjutada.

Mitmetki poolt on tõstetud üles küsimus, kas oleks ka tänapäeva koolinoorsugu suuteline samasuguse vaimustuse ja sangarlikkusega meie kodumaa eest välja astuma, kui tegi seda Vabadussõja-päevade õppiv noorus. Kuna ühelt poolt on avaldatud selles kahtlusi, väidab teine osa ja nende seas

Eesti Vabariigi sõjaväe langesid Tallinna õppur-sõduritest:

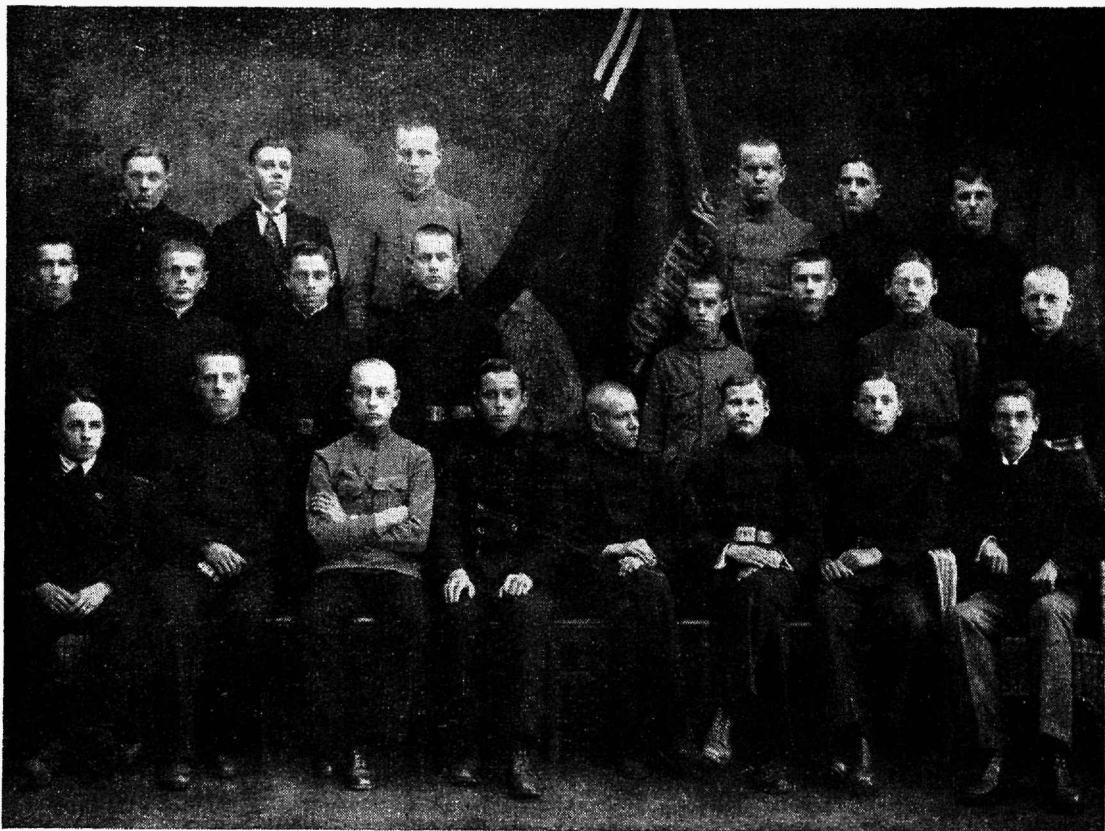
Kallismaa Raoul	Linna Meesgümnaasium.
Läänemets Hugo	" "
Püss Hans	" "
Reinok Nikolai	" "
Vellmann Heinrich	" "
Viikmann Artur	" "
Ambrosius Gunnar	" "
Koger Johannes	Põllutöö Keskkool.
Tammjärv Oskar	" "
Treiberg Kristjan	" "
Triegel Harald	" "
Dobka Gunnar	Linna I Realkool.
Seeberg Eugen	" " "
Sisask Artur	" " "
Ende Richard	Vestholmi Eragümnaasium.
Kokla Johannes	" "
Vart Karl	Linna Õhtukeskkool.
Stein Karl	" "
Tõnisson Jaan	Linna II Realkool.
Trauss Valter	Linna Poegl. Kaubandusk.
Reisner Valter	Linnakool, Vene tän.

Au langenuile!

ka meie noored ise, et see kahtlemata nii on ja et tänapäeva Eesti noorus ei esineks puhul, kui vabadussõjaaegsed sündmused korduksid, sugugi halvemini ja vähema enastsalgavusega kui nende eelkäijad 1918—1920. aastatel.

Kuna käesolevate ridade kirjutajal ametialaliselt võimalusi on olnud tänapäeva kooliga ja koolinoorsooga kokku puutuda, lubatagu mullegi selle küsimuse juures mõne reaga peutada. Ajakirja kitsad vee-

rid olid koolinoored, kes pärit kõigist rahvakihtidest. Ei eraldanud neid ei vanemate jõukus ega amet, ei maa- või linnaline päritolu ega vanaduse vahe. Kõik, kes tol ajal suutelised olid relva käsitama, läksid kõhkluseta täis vaimustust välja. Meil pole mingit põhjust kahelda, et tänapäeva koolinoorus siin teisiti talitaks. Samadest eesti peredest võrsunud oleksid tänapäeva koolipoisid kindlasti sama kohusetruud ja eneseohverdajad.

Tallinna Poeglaste Kommertsikooli vanemate klasside õpilased oma kooli lipuga Saksa okupatsiooni ajal 1918. a., mil sini-must-valge trikoloor esmakordselt paigutati kooli lipule. — Kõik need õpilased olid Saksa okupatsiooni aja lõpuks organiseerunud põrandaalustesse õppurite salkadesse ja siirdusid hiljem Tallinna Ko oliõpilaste Roodu (pataljoni).

rud ei võimalda siin esineda mingisuguse põhjaliku teadusliku uurimusega, lepitagu seepärast vaid nende üksikute võrdlevate joonte tõmbamisega, milliseid on võimaldanud teha kitsas ajakirja ruum ja piiratud aeg. Kõigepealt:

Kes olid siis need noored, kes 1918—1920. aastatel kõhklemiseta välja läksid ja keda saaksime tänapäeval koolipingilt võitlusrindele saata?

Eesti Vabadussõja esimesed sõjasanga-

1918—1920. aastatel oli Eesti riiklik iseseisvus koolinoorsoole unistuseks, mida alles võitma ja kindlustama hakati. Tänapäeva noortele on see iseenesest mõistetav ja loomulik, et elatakse ja kasvatatakse omas riigis. Ja kui tolleaegne noorus selle unistuse-objekti eest vähesegi kõhklemiseta välja läks, kuigi tal riikliku iseseisvuse kindlustamisega kaasatulevad hüved ja parimused vaid ettekujutatavad olid, siis pole meil mingit põhjust kahelda, et tänapäeva

noored, kellele kõik meie riikliku olemasoluga kindlustatud ja kätteantud paremused on käega katsutavad ja iseenesest mõistetavad, vähema vaimustusega neid kaitsma asuksid. Kui aga veel silmaspidada seda asjaolu, et tolleaegne koolinoorus oli läbi elanud rahutuid päevi ja sellega kaasas käinud nii Vene suurriigi kui enamlise ilmavaate mõjutusi, tänapäeva noored aga võrreldavad kindlajoonelises ja rahulikus Eesti omariikluse vaimus, siis võime küll kindla veendega ütelda, et tänapäeva noored omavad kindla omariikliku ilmavaate, kuhu ei mahu võõrad mõjud ega kõhklused. Ja selle fakti loomulik järelendus võib olla ainult

teab, kuhu ta voolab ja milleks ta voolab. Ja kui paisude ja tammide ahelaist välja purskava vee tõukejõud on algul vast suurem ja vägevam, siis rahulikult voolama pandud vete liikumisejõud on selle vastu kindlasti püsivam, ta liikumine kestvam.

Kaljused ja kive saab purustada lõhkeainete abil ja kangide ning masinatega. Esimesel puhul on lõhkumistöö kiirem, kuid siin kalju võib lõheneda ja puruneda ka sealt, kust meie seda ei tahta. Teisel lõhkumise viisil on töökäik pikaldasem, kuid jääb kindlasti etteseadud piiridesse. Sihile viivad aga mõlemad.

Ühes suhtes on tänapäeva koolinoored

Tallinna Nikolai gümnaasiumi (praegu Gustav-Adolfi gümna.) 5. klassi õppureid Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni junioridena.

üks: meie noored tänapäeval astuksid meie riigi kaitseks välja kindla teadmise ja sellega, mille eest neil tuleb võidelda ja mida kaitsta.

Kui vabadussõjaaegse koolinoorsoo väljaastumine Eesti riikluse kaitseks oli spontaanne ja alateadvusest vaimustuseks kujunenud eestluse säilitamise ja taaselustamise vahend, siis tänapäeva koolinoored on selleks teadlikult ja plaanikindlalt ettevalmistatud. Piltlikult võiks tolleaegset eesti noorusel väljaastumist võrrelda vägeva jõega, mis ensele ürgse jõuga teda seni vägivaldiga vaos hoidnud paisude ja tammide ahelaist tee läbi on murdnud ja nüüd kõiki takistusi teelt pühkides uutele avarustele vastu tõrnab. Tänapäeva noorte liikumine aga toimub rahuliku ja kindlavoolulise jõega, kellel oma kindel avar jõesäng ja kes

aga võrdlematult paremas seisukorras kui nende eelkäijad Vabadussõja päevil ja see on sõjaline ettevalmistus ja vastavad teadmised ning oskused. Kui tolleaegsed koolipoisid oma esimesi rivisamme tegid rinde poole sammudes ja esimest korda sageli relva käes hoidsid lahingumõllus, siis nüüd sed noored on saanud kavakindlaid ja põhjalikke õpetusi mõlemil aladel. Sõjaliste oskuste ja relvade põhjalik tundmine aga aitab suuresti kaasa iseteadvuse ja kindluse tunde arendamisel ja tõstmisel. Sõjaliselt seisukohalt on aga nendel omadustel rindetöös väga suur tähtsus.

Samuti ei saa alahinnata koduse õhkkonna tähtsust ja mõju noortes.

Vabadussõja ajal, eriti aga just sõja algpäevil valitses paljudes eesti kodudes kõhklemine, kartuse ja lootusetuse vaim.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni kuulipildurite komando suvel 1919. a.

Vanem põlv ei suutnud ega julenud uskuda, et väike Eesti kubermang (nii nimetati tol ajal üksikuid vene riigi osi) suudab edukalt võidelda suure ja vägeva Vene riigiga. Võitluse astumist võrreldi mõttetu enesehävitamisega ja püüti sellest hoiduda. Selles vaimus kasvatati ka lapsi, hoiatati ja isegi takistati sõjateele asumisel. Koolipoistel tuli sageli salaja ja vanemate loata väeosadesse hiilida.

Tänapäeva kodudes aga valitseb sootu teine õhkkond. Meie rahvas on omaks võtnud teadmise, et ka väike rahvas ja riik võib end edukalt kaitsta suurema vaenlase vastu, kui tal ainult on julgust ja kindlat tahtet ja kui kõigis rahvakihtides valitseb riigikaitsealises küsimustes üksmeel ja kindlaks kujunenud ja teadlikult ülesseatud põhimõtted. Milline suur tähtsus sellel asjaolul on meie julgeoleku ja riigikaitse seisukohalt, seda peaksid mõistma kõik arusaajad ja mõtlejad pead.

Vaim aga, mis valitseb kodudes ja vanemates, kandub sealt edasi ka noortesse ja mõjub kaasa nende ilmavaate ja iseloomugi kujunemisele. Need aga omakorda mõjutavad riigi kaitsejõudude väärtust ja selles mõttes on tänapäeva koolinoored jällegi paremas seisukorras ja paremini ettevalmistatud kodumaa kaitsmise tööle kui olime seda meie 1918—1920. aastatel.

Suure tähtsuse riikliku kindlusetunde arendamisel ja säilitamisel omab rahvuslik iseteadvus, osa kodudes valitsevast vaimust. Siingi oli meie olukord kahekümne aasta eest sootu teistsugune kui tänapäeval. Kuigi meie kodudes leidub ka tänapäeval „kadakaid“ ja eesti omarahvuse alahindamist, ei esine see kaugeltki enam selles ulatuses kui meie riigi loomispäevil. Äeg on teinud oma töö. Meie rahvuslikühenda see veel seda, et hästihoolitsetud

selgroog on muutunud kahekümne iseseisvuse aasta kestel sirgemaks ja tugevamaks. See aga omakorda mõjutab meie rahva iseteadvust ja enesetunnet ja eriti sirguva noorsoo mentaliteeti ja maailmavaadet.

Nende ridade kirjutaja ei taha sellega sugugi väita, nagu oleks meie vabadussõja-aegse koolinoorsoo rahvustunne olnud nõrk. Ei, meie koolipoisid olid ka tol ajal tugevad ja kindlad eestlased ja isamaalased. Kuid kodudes

valitseva õhkkonna tervenemine ka selles suunas peab mõju avaldama samadest kodudest võrsuvale noorusele tema rahvustunde ning iseteadvuse ergutamise ning tugevamaks muutmise suunas.

Tänapäeva Eesti noorus sirgub ja kasvab võrdlematult avaramates ja paremates töö- ja elamistingimustes kui meie noorus kahekümne aasta eest. Tänapäeva noored elavad ja tunnevad end peremeestena oma isade maal, toleaeagsed olid pidanud kannatama rahvuslikke solvamisi ja alandamisi. Tänapäeva koolipoiss-tüdruk ei oska enesele kujutella, et ta kõiki oma õppeaineid peab õppima võõras keeles ja vaimus, toleaegeil koolinoortel olid selgesti meeles päevad, kus nad oma emakeelt tohtisid kõnelda vaid salaja vahetunni ajal ja siiski ainult sosistades.

Tänapäeva koolinoortele on selged need teed, mida mööda neil oma elu rajades tuleb käia; noorus teab, et ta oma tööjõu ja oskused oma kodumaale ja oma rahvusele võib pühendada ja oma rahvusest kaaselanike keskel elada. Tolleaegele noorusele enne omariikluse teokssaamist polnud kindlustatud elamisvõimalused oma maal; vastupidi, tal tuli arvestama võimalusi, et elu paiskab ta kuskile Siberi tundrassa ja Sarmatia lagendikule võõra rahvuse keskele.

Enne-iseseisvusaegne noorus on võrreldav puuga, mis oli sattunud kuhugi kaljusele või kivisele pinnale, kus ta oma juurtele kivide ja lõhekeste vahel kinnitamise kohta pidi otsima, et tuultest-tormidest mitte väljakistud ja ümberpaisatud saada. Tänapäeva noored võivad aga sirguda hästihoolitsetud puuna tublisti haritud kodumaa mustas põllumullas. Ja kui meile elu õpetab, et tuultes ja tormides karastatud puud on vastupidavamad ning sitkemaad, siis ei

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni ohvitserid 1919. a. algul.

Istuvad (vasakult paremale): leitn. K. Rägo, leitn. J. Ostrat, leitn. E. Leithammel, al-leitn. J. Jammer, al-leitn. J. Toodo, lipn. R. Oole.

Seisavad (vasakult paremale): al-leitn. Umbliia, lipn. M. Michelson, leitn. Nimrich, lipn. A. Sõrra, lipn. A. Pärtel, lipn. L. Vahter.

ja kasvatatud puu peaks olema tormide vastu nõrk. Just vastupidi: kultiveeritud puu võib olla istutatud kohta, kus tormid üldse mõjule ei pääse ja ta võib aedniku osava käe all kasvada sirgemaks ja tugevamaks kui tormides kõveraks ja jändrikuks kujunenud metsik puu.

Noorte suust võib sageli kuulda mõtteavaldusi, et neil polevat võimalust oma siirast ja ennastsalgavat kodumaarmastust kuidagi tõestada, et vabadussõjaaegsed koolinoored olid selles suhtes kadestamistväärivas eesõigustatud seisukorras. Olgu neile lohutuseks ja ergutuseks meeletuletatud, et vabaduse ja omariikluse võitmine oli raske ja väevarikas, kuid sellesama vabaduse ja iseseisvuse kaitsmine ja säilitamine nõuab meilt ja kõigilt tulevastelt põlvedelt veelgi suuremat eneseohverdumist, ennastsalgavat ja püsivat tööd ning väsimatut võitlemist. Noortele langeb siin suur ja püha ülesanne õlgadele.

Iseseisvus on annud meile suuri paremusi ja hüvesid, teinud meist peremeesrahva. Kellele palju on antud, sellelt nõutakse ka palju. Ja need hüved ja õigused, milliste saavutamisele vabadussõjaaegne noorus kaasa aitas, kohustavad. Kohustavad eeskätt praeguseid noori võtma omi kohustusi ja ülesandeid tõsiselt ja kogu oma võimetega.

Vabadussõjaaegne õppiv noorus kirjutas sõjarindel oma südameverega Eesti ajaloo hiilgavamaid lehekülgi ja jäädvustas oma nime ennestsalgava kohusetruudusega Eesti vabadusvõitlejate esiridadesse. Tulevastele eesti noortele peavad need ajaloo-veerud muutuma pühadeks ja mitte kunagi kuivaks jäävaiks jõu- ja ergutuseallikaiks, kust tööd ja tegevust ihkav noorus ammutab enesele julgust ja usku uuteks vägitegudeks ja uute kaunite lehekülgede kirjutamiseks eesti rahva ajalosesse.

Tallinna õppurkond Eesti iseseisvusvõitluses.

KAPTEN K. TUVIKENE.

A. Vene revolutsiooni ajastul.

I. Üldist.

1917. a. märtsi revolutsiooniga kukutatud tsaarivõimu asemele asunud Vene Ajutiselt Valitsuselt (VAV-It) saadud lubaduste kohaselt lootsid eestlased vastutulekut oma maa ja rahva valitsemise korraldamiseks. Lubaduste täitmisega aga oli VAV tagasihoidlik ja viivitas esitatud palvete lahendamise. Samal ajal tekkisid Venemaal suured sisemised lahkkelid, kuna kiirelt lagunev sõjavägi oli kaotanud võitlusvõime ja muutunud ohtlikuks isegi VAV-le.

Arenevate sündmuste keerises jõudsid meie rahva juhtivad tegelased peagi arusaamisele, et on saabunud ülim aeg lagunevast Vene Vabariigist lahtilöömiseks ja Iseseisva Eesti Vabariigi asutamiseks. Selles suunas asuti viivitamatult tööle, taotlede eestkätt rahvusliku relvastatud jõuna eesti rahvusväeosa loomist.

II Õppiva noorsoo (Õ. N.) roodus.

Revolutsiooni puhkedes löid linnavalitsused julgeoleku ja korra alalhoidmiseks rahvamiilitsa. Tallinnas olid õpilased esimesed, kes asusid loodavasse rahvamiilitsasse.

Tallinna miilitsakomissar A. Õunapuu, kes ühtlasi oli Tallinna keskkoolide võimlemisõpetaja, märkas õppur-miilitsionääride indu ja huvi sõjalise väljaõppe ja uue korra vastu. Olles ise tõsine eesti rahvuslane, otsustas ta noortes peituvat jõudu organiseerida ja arendada rahvuslike eesmärkide taotlemiseks. Selleks moodustas ta õppuritest erilise üksuse, nimetades seda „Õppiva noorsoo rooduks (kompaniiks)“, lühendatult — Õ. N. rooduks, millesse 1917. a. kevadel kuulus 16—20 aastaseid vanema klasside õppureid:

Reaalkoolist	— 82 (4 rühma),
Toomkoolist	— 74 (4 „),
Kaubanduskoolist	— 66 (3 „),
Kommertskoolist	— 36 (2 „),
Skaute mitmest koolist	— 82 (2 „).

Kokku: 340 (15 rühma).

Esialgelt oli rood relvadeta. Kui aga ilmnis vene sõjaväe lagunemine ja suurenesid korralagedused, asuti roodu eraviisil relvastama. 1917. a. sügisel oli roodul mitmesuguseid uuestüsteemilisi vintpüsse — 96 tk., vanasüsteemi-

lisi (vene berdaan) vintpüsse — 82 tk. ja mitmesuguseid revolvreid — 75 tk., kokku 253 mitmesugust tulirelva. Relvad ja laskemoon osteti vene sõduritelt. Raha oli annetustena kogutud seltskonnalt ja roodu õppuritelt.

Roodu sõjalist väljaõpetamist juhtis võimlemise õpetaja ja miilitsakomissar A. Õunapuu, kellel oma kahe ametikoha tõttu oli kerge vene võimude ees varjata õppuste õigeid eesmärke. Eriline rõhk oli pandud relvade käsitlemisoskusele ja laskeosavuse arendamisele. Õppusi korraldati võimlemistundide asemel, pühapäevadel ja suvisel koolivaheajal. Oli ettevalmistatud ka plaanikindel roodu kokkukutsumine Reaalkooli.

Tallinna seltskondlikud organisatsioonid kutsusid 1. oktoobril 1917. a. ellu kodanlike kaitseorganisatsiooni „Tallinna Omakaitse“, millega Õ. N. roodul tekkis tihe kontakt. Novembris pääses Tallinnas võimule enamlus, mis asus vaenuliselt suhtuma eestlaste rahvuslikele üritustele. Aeg-ajalt kasvas enamline võim nii tugevaks, et tema ees 1918. a. algul olid Eesti omariiklust taotlevad organisatsioonid ja Tallinna Omakaitse sunnitud laskuma põranda alla. Ka Õ. N. roodult võtsid enamlased ära Reaalkoolis leiduvad relvad. Kuid see, mida nad sealt said, oli vaid tarvitamiseks kõlbmatu õpperelvastus. Tõelik relvastus oli juba aegsasti jagatud roodu õppuritele ja viimaste poolt kodus hoolikalt ära peidetud.

20. veebruaril 1918. a. asusid Saksa sõjaväed tungima Eesti mandrile. Samal ajal oli Eesti Maapäeva Vanemate Nõukogult ettevalmistamisel Iseseisva Eesti Vabariigi väljakuulutamise, mis pidi teostuma veel enne Saksa vägede kohalejõudmist. Selleks aga oli tarvis Tallinnast suruda välja vene enamline võim ja vene sõjaväe riismed.

23. novembril kutsuti Õ. N. roodu rühmanemad salajasele koosolekule, kus informeeriti ülalkirjeldatud olukorrast ja kästi rühmad kohe seada valmis väljaastumiseks. See teade olukorrast ja kavatsusest koos käsuga relvastatult koondumiseks määratud kohtadesse oli 23. veebruari õhtuks levitatud kõigile Õ. N. roodu õppuritele. Pimeduse tulekul asus üle 200 relvastunud koolinoore hiilima koondumiskohtadesse, kus saadeti öö mööda magamatult, oodates käsku väljaastumiseks. Kuna linnas aga

asus veel tuhandeid röövimisihalisi relvastunud vene sõdureid ja sadamas seisis rida vene sõjalaevu, siis meie relvastatud rahvuslikud jõud ei oinud veel küllaldased väljaastumiseks selle raevutseva relvastunud massi vastu.

Õöl 23. vastu 24. veebruari oli Tallinnast lahkunud osa enamlaste võimumehi ja vene sõdureid. Järgneval hommikul otsustati rakendada tegevusse eesti relvastatud jõud Tallinna puhastamiseks röövivatest enamlastest ja vene sõduritest. Astusid tegevusse 3. Eesti polgu osad, Omakaitse salgad ja Õ. N. rood täies koosseisus. Kella 12.00 paiku ilmusid tänavatele esimesed Õ. N. roodu rühmad. Kella 15.00 paiku ilmusid tänavale juba suuremad Õ. N. roodu salgad, kes saadud ülesannete kohaselt olid peagi võtnud oma valdusse: maja Pagari tänaval Nr. 1 (praegune Sõjaministeeriumi maja), linna elektrijaama ühes gaasivabrikuga, linna veevärgi veetorni, postkontori, Toompea, Reaalkooli ja Vene riigipanga Tallinna osakonna (praeguse Eesti Panga) maja. Mitmel korral olid enamlased avaldanud vastupanu, kuid õppurite agara teotsemisega olid nad sunnitud taanduma.

Veel enne õhtut tuli Õ. N. roodu õppuritel teha läbi ka esimene tuleproov. Roodus vabaks jäänud viimased 50 poissi pandi koos 3. Eesti polgu ja Omakaitse osadega suruma linnas rüüstavaid vene madruseid ja sõdureid sadamas asuvatele laevadele. Lähenedes Mayeri aitadele avati sealt õppuritele tuli. Pooletunnilise tulevahetuse järgi taandusid vastupanijad sadamasse laevade varju, kus uuesti algasid vastutulistamist. Laevadele koondunud enamlaste rünnak ei olnud mõeldav, sest neid kaitses sõjalaevade võimas relvastus.

Et kaitsta sealt enamlaste väljatungimist linna, korraldati ümber sadama pidev kaitse.

Õö jooksul oli osa Õ. N. roodu rühmi vabastatud vahiteenistusest ja koondatud Reaalkooli ja praeguse Eesti Panga majja. Viimasest kujunes meie relvastatud jõudude keskus, kuhu Õ. N. roodu õppurite kaitsel toodi salakorteri üle ka Päästekomitee. Hommikul vahetati Õ. N. roodu poolt sadamas valvele jäetud õppurid ja korraldati kogu vaba meeskonnaga (umbes 150 õppurit) läbi linna relvastatud jalutuskäik. Hiljem võeti Reaalkooli relvastatud salga saatel üle „Päevalehe“ trükikoda, kus asuti trükkima iseseisvuse manifesti. Viimase valmimisel asusid õppurid seda levitama. 24. veebruari õhtupoolikul ja järgneval ööl tegid sadamasse surutud vene sõdurid ja madrused veel korduvaid katseid tungida uuesti linna, kuid alati nad tõrjuti tagasi meie kaitsesalkade poolt. Ühel sellisel tulevahetusel tõi Õ. N. rood ka oma esimese vereohvri — kaotas enamlaste kuulist surmatuna õppur M u i ž n e k i.

Õöl vastu 25. veebr. moodustati esimene Eesti Vabariigi Ajutine Valitsus, milles ministrite nõukogu esimeheks ja siseministriks oli Konstantin Päts — meie praegune Vabariigi President. Päästekomitee oli teinud rea korraldusi julgeolekuks. 25. veebruari hommikul ilmusid Tallinnas kõik ajalehed. Rahva meeleolu oli ülev ja rahulik. Kuid kahjuks ei saanud see kesta kuigi kaua, sest juba pärast lõunat ilmusid linna Saksa eelväed, kelle ees Õ. N. rood oli uuesti sunnitud laskuma põranda alla.

II Tallinna Kooliõpilaste Keskkomitee.

Vene revolutsiooni tulemusena tekkisid ka Tallinna koolides õpilaste komiteed. Kuni enamlaste võimule pääsemiseni oli komiteede tegevus tagasihoidlik.

Pärast enamlaste võimule tulekut moodustati 5. (18) nov. 1917. a. Tallinna koolide komiteede ühisel koosolekul „Tallinna Kooliõpilaste Keskkomitee“, kelle algatusel asuti koolide komiteedele hankima suuremaid õigusi ja lõpuks jõutigi nii kaugele, et alates keskkooli V klassist võtsid klasside esindajad-õpilased hääleõiguslikult osa kooli pedagoogika nõukogu istangutest. Kas see saavutus aga kasvatuslikus mõttes oli positiivne või negatiivne, jäägu lah-tiseks. Keskkomitee andis välja ka oma ajakirja, milline peamiselt tegeles koolipoliitiliste küsimustega.

Enamlise võimuga oskas Keskkomitee juhatus luua võrdlemisi hea läbisaamise, mille tagajärjel aga osa juhatust ise muutus punaseks (enamliseks). Enamlasteks muutunud juhatuse liikmed katsusid oma meelsust panna maksma ka terves Keskkomitees, kus enamus kuulus eesti rahvuslastele. Viimased tegid sellest vastava järelduse, avaldades senisele juhatusele umbusaldust. Uus juhatus valiti rahvuslastest, kuid seegi, nagu kõik teised eesti organisatsioonid,

Grupp Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni juniore 1919. a. varakevad.

nid, ei saanud avalikult asuda taotlema rahvuspoliitilisi probleeme, kuid salaja tehti seda siiski kuni Saksa okupatsiooni tulekuni.

B. Saksa okupatsiooni ajal.

I. Kooliolud.

Okupatsiooni võimudelt teostati koolides põhjalik reform: pandi maksma Preisi koolisüsteem, õppekeeleks määrati saksa keel, saksa keelt vähevaldajad ja mittesaksameelsed õpetajad vallandati, asuti propageerima saksluse aadet ja eestlusele ning eestlastesse suhtuti alavääristavalt. Selline järsk murrang kutsus eesti õpilaskonnas esile pahameele õpetajaskonna ja saksluse vastu. Kui 1918. a. sügisel Tallinna 2. Reaalkoolis surve oli läinud juba väga suureks ja koolist heideti välja mõned eestimeelsed õpilased, puhkes koolis „itaalia streik“. Streik kaudselt saavutati eesmärgi, sest väljaheidatud õpilased võeti tagasi ja ka kord koolis paranes mõnes suhtes.

Mida raskemaks muutus saksluse ike koolides, seda aga tugevamaks paisus eestlastest õpurite keskel rahvuslik aade.

II Õ. N. roodus.

Saksa okupatsiooniväed ähvardasid loata tulirelva omamise või kandmise eest karistada surmanuhtlusega. Seltskondlike organisatsioonide tegevus oli suuremalt osalt suletud. Sellele vaatamata jätkus Õ. N. rood oma tegevust illegaalselt. Tema juhtimise ja õpetamise etteotsa asusid õpetajad ÕUNAPUU ja KANN. Töö oli väga ohtlik ja nõudis täielist saladuse tagamist, kuid ka sellega tuldi toime.

Riviliseks ja lahinguliseks ettevalmistamiseks kasutati võimlemistunde. Relvade käsitlemisõskuse arendamiseks tuldi salaja kokku Reaalkooli või Gustav Adolphi gümnaasiumi. Sagedasti teostati kokkutulekuid öösel, kasutades ruunidesse pääsemiseks mõnikord aknaid. Julgestuseks pandi välja valvestid ja lukustati ukсед. Seal siis, lukustatud uste taga, omades vaid mõne üksiku viletsa püssi- või revolvrilogu, õpiti immukalt nende materjalosa ja käsitlemisõskust.

III Tallinna Omakaitsetes.

1918. a. suvel võis juba ajalehtedes taibata, et sakslaste käsi Läänerindel on hakanud käima halvasti. Kohalikud sakslased, soovides abistada oma päästjaid-okupante, asutasid Tallinnas kodanlise kaitseorganisatsiooni „Bürgerwehr“i, („Omakaitse“), kuhu võeti liikmeteks ka eestlasi. Eestlaste vaimseks juhiks „Omakaitsetes“ oli J. Pitka. Sügiseks oli ta koonda-

nud „Omakaitsetesse“ hulga eesti haritlasi ja suurema osa O. N. roodu õppureid. Nüüd asuti legaalse organisatsiooni varjul organiseerima Tallinnas ja üle kogu maa ustavatest eestlastest koosnevaid relvastatud rakukesi, mis pidid moodustama aluse sakslaste lahkumise puhul loodavatele relvastatud jõududele.

Rakukeste organiseerimine oli raske ja ohtlik töö. Posti ja telefoni ei saadud kasutada, sest need olid kontrolli all. Ühenduseks rakukeste vahel tuli kasutada kullereid. Viimasteks sobisid õige hästi õppurid: neil oli rohkem aega, nad olid vähetuntud, ei äratanud tähelepanu ja täitsid ülesandeid korralikult. Selle tõttu neil tuli sagedasti sõita teistesse linnadesse ja maale Ajutise Valitsuse ja oma salaorganisatsiooni korraldusi edasi toimetama. Mõnelgi korral olid õppur-kullerid rasketes olukordades, kuid leidlikkus ja julgus päästis neid alati.

C. Eesti iseseisvuse taastulekul — Kaitseliidus.

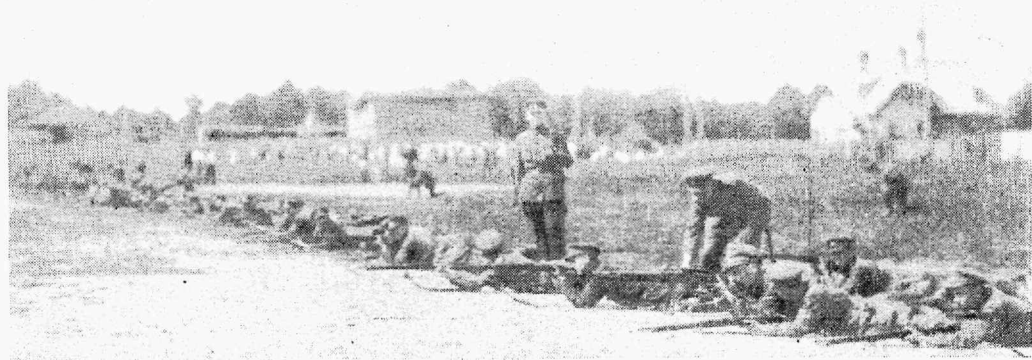
Saksamaa oli Maailmasõjas jäänud kaotajaks. Tema ja liitriikide vahel 11. novembril 1918. a. sõlmitud vaherahulepingu põhjal kohustus Saksamaa viima välja oma okupatsiooniväed ka Eestist ja andma maa pärisrahvale võimaluse iseseisva riigi loomiseks. Saksa väed pidid aga senikauaks jääma kohale ja kaitsma ka Eesti-Vene piiri, kuni oleksime end suutnud korraldada elamiseks iseseisva riigina.

11. novembril 1918. a. asus tegevusse seni põranda all olnud Ajutine Valitsus. Sama päeva õhtuks kokkukutsutud Omakaitse koosolek J. PITKA juhtimisel tunnustas senise saksa „Omakaitse“ lõpetatuks ja asutas selle asemele eestlastest koosneva „Eesti Kaitse Liidu“.

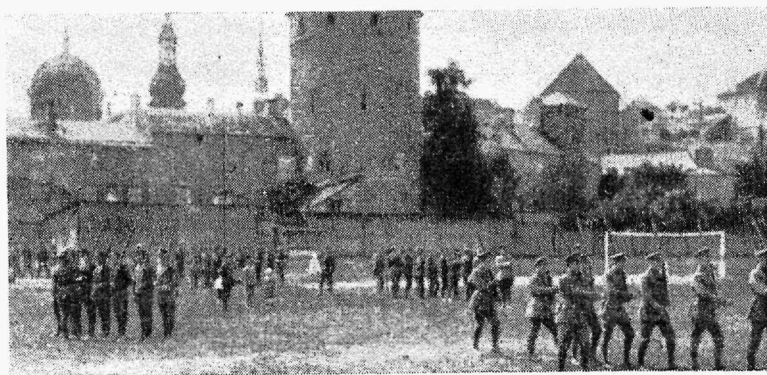
Esimeste päevade jooksul olid kõik Õ. N. roodu kuulunud õppurid, arvult üle 200, oma relvastusega koondunud kaitseliitu, kus nende tähtsamateks ülesanneteks olid riigi- ja omavalitsusasutuste ja Saksa sõjaväe ladude ülevõtmine ja nende edaspidine valvamine ning julgeoleku ja korra tagamiseks politseiteenistuse pidamine asutustes ja tänavatel. Väljaspoole Tallinnat on suuremalt osalt õppur-kaitseliitlastest koosnevaid salku saadetud Naisaarele, Aegna saarele, Kohilasse, Ellamaale ja paljudel juhtudel Tallinna lähemasse ümbrusse.

Õppurid olid agaramaid ja usaldusväärsemaid kaitseliitlasi, kes iseseisvuse taastulekul pärast 11. novembrit pühendasid kogu oma aja teenistusele kaitseliidus, käies vaid vahetevahel kodus söömas ja mõneks tunnikeseks puhkamas, kandes esimestel nädalatel ja kuudel mitmekordselt suuremat teenistusekoormat, kui täisealised kaitseliitlased.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni riviõppustel Tallinna Tornide-väljakul.

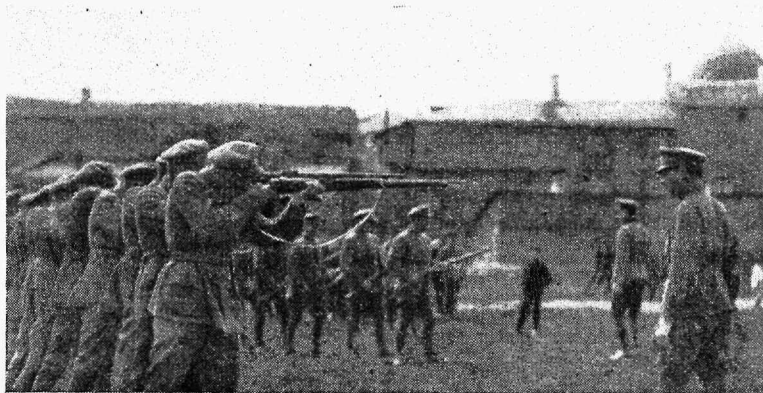

„Ahelik-õppus (üleval).

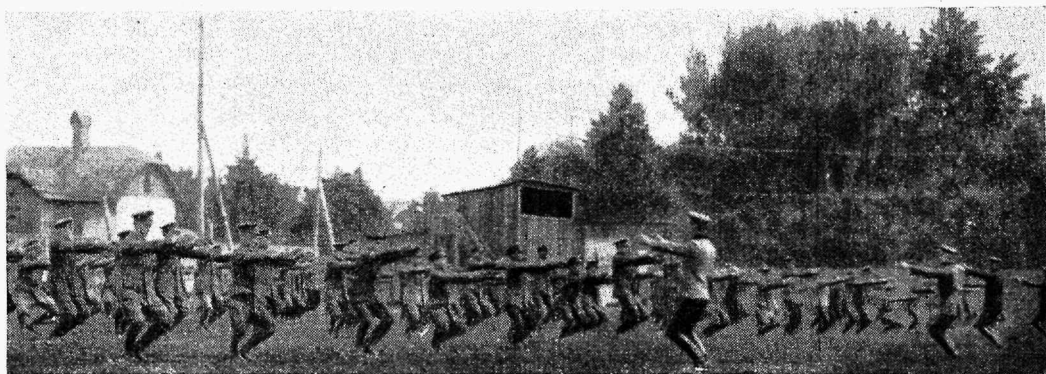

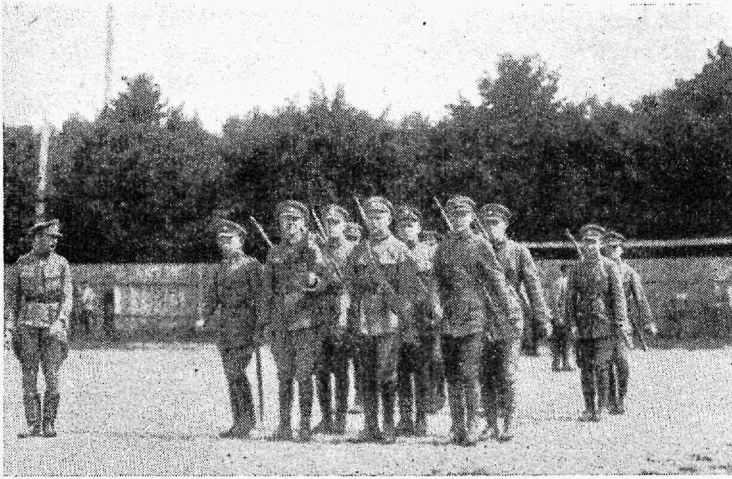
Rividrill („Jao-õppus“)
(Vasakul).

Sihtimisharjutused
(Paremäl).

Võimlemisharjutused
(All).

Tallinna Kooliõpilaste Pataljon Tornide-väljakul riviõppustel.

D. Vabadussõjas.

I Narva lahingus 28. novembril
1918. a.

22. novembril sooritasid punased esimese katse sõjalise jõuga vallutada Narvat. Kallaletung löödi Saksa sõjajõudude poolt veriselt tagasi, kuid see tõendas, et punavägi kordab kallaletungi niipea, kui sakslased asuvad Narvast lahkuma.

Selle ohu vastu oli tarvis kiiresti koondada Narva suuremaid relvastatud jõude. Narvas oldi küll 21. novembril asunud formeerima 4. Jalaväepolku, kuid formeerimine edenes aeglaselt. Oli paratamatult tarvilik tuua kohale abijõude. Kust neid võis võtta? Ainukese kohana Eestis, kus kaitseliit oli omale kuidagi saanud jalad alla, oli Tallinn. Ainult siit võidi saata abi ka Narvale — ja saadeti.

4. Jalaväepolgu käskkirjadega on polgus arvatud toidule Tallinnast kohalejõudnud kaitseliitlasi: 25. novembril — 81 meest ja 20-meeline orkester (Tallinna tuletõrje orkester) ja 26. novembril — 57 meest. Kokku mõlemas salgus on olnud üle 100 Tallinna õppuri. Kaitseliitlaste saatmine Narva on teostunud vabatahtlikult. Paljud õpilased olid asunud tee sellest vanematele teatamata — kerges koolipoisi riietuses ja viletsates jalanõudes. Kohaletoimetamiseks on olnud kaubavagunid. Relvastuseks olid Tallinnast kaasas püssid ja paar kuulipildujat. Viimaste materjalosa ja käsitlemisoskust asuti õppima alles sõidu ajal vagunites.

Jõudnud Narva, asuti korterisse Vestervalli kasarmusse. Kuni 27. novembri keskpäevani käisid õppur-kaitseliitlased linnas patrulliteenistuses. Pärast lõunat aga saadeti neist suu-

rem osa kaitsepositsioonile Kulgule ja Jaanlinna ette — Kalevivabriku, Narva-Kingi-sepp (Jamburg) raudtee, Keldrimäe rajooni. Ööl 27. vastu 28. novembrit oldi kaitsepositsioonil koos sakslastega. Väiksem osa Tallinna õppuritest oli määratud varru Jaanilinnale kindluse.

28. novembri hommikul kuulus 4. Jalaväepolgu koosseisu 114 ohvitseri, 343 sõdurit ja allohvitseri, 138 Tallinna kaitseliitlast, nende hulgas üle 100 õppuri, ja 150 Narva kaitseliitlast, nende hulgas umbes 80 õppurit. Sellest nähtub, et esimeseks Vabadussõja lahinguks olid vabatahtlikult vaenuväljale il-

munud ligi 200 kooliõpilast, kes moodustasid üle ¼ kõigist Eesti kaitsejõududest Narvas.

28. novembri hommikul kell 05.30 kuulutasid mürskude lõhkemised ja nendest tekkinud kahjutulede kumad Narva elanikkonnale ja tervele Eestile, et raske heitlus, heitlus elule ja surmale Eesti iseseisvuse eest oli alanud. Tunni aja pärast järgnes punaväe kallaletung tervel Narvaeisel rindel ja paar tundi hiljem — ka Narva linnale haarav löök lõunast seljataha, kuid keskpäevaks olid need kallaletungid eestlaste ja sakslaste ühisel jõul täielikult purustatud. Samal ajal aga kaitseta Narva-Jõesuus maale tulnud vastase 700-meeline dessantsalk, mille eelosad olid suundumas Riigiküla kaudu Peeterristi rajooni ja sakslaste taandumine Narvast, sundisid ka meie jõude kiirelt taanduma Narvast.

II. 4. Jalaväepolk.

Narvast taandumisel suurem osa Tallinna kooliõpilasi oli kaotanud polguga ühenduse ja eemaldunud polgust. Umbes 25—30 õppurit olid aga jäänud polku, kus nad suuremalt osalt olid sattunud kuulipilduja-komandosse. Polgu-ga võtsid nad lahingutest osa mitme nädala, mõned isegi paari kuu jooksul, kuni neid Tallinna Eesti Kaitse Liidu staabi nõudmisel hakati vähehaaval saatma tagasi Tallinnasse. Mitmedki neist vahvatest õppuritest olid jätnud oma elu vaenuväljal, või tulid tagasi haavatu-tena.

III. Soomusrongidel.

16. detsembril 1918. a. formeeriti Tallinnas Kooliõpilaste Rood (lühend. TKR), millest 23. jaanuaril 1919. a. formeeriti Tallinna Kooliõpilaste Pataljon (lühend. TKP). Mõlemad need

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni juniore koos soomusronglastega Soomusrong nr. 5 juures Lõunarindel märtsis 1919.

väeosad etendasid meie kuulsusrikaste laiaroopaliste soomusrongide komplekteerimises tähtsat osa — muutudes nende tarvis meeskonna tagavaraks.

Ka soomusrongide saamisloole kaasaaitamiseks oli saatust määranud õppuritele tähtsa osa. Nimelt oli õppuritest koosnev kaitseliidu patrull ühel novembrikuu lõpupäeval märganud Kopli kaubajaamas midagi soomusrongi taolist. Öhtul olid patrullis viibinud õppurid oma leiust teatanud J. PITKA'le. Mindud kohe koos vaatama ja leitudki kaks platvormi suurtükide jaoks ja mõned liivakottidega vooderdatud vagunid. Paari päeva jooksul oli nendest vagunitest loodud Soomusrong nr. 1, kes juba 30. novembril asus teele Narva poole — Vabadussõtta.

S-rong nr. 1 esialgsesse meeskonda kuulus palju õppureid ja ka esimene langenu oli õppur — gümnaasiumiõpilane Karl NELKE.

11. detsembril väljus Tallinnast sõjaliinile S-rong nr. 2 ja selle meeskonnas oli veelgi rohkem õppureid.

20. detsembriks valmis S-rong nr. 3, kelle formeerijaks ja ülemaks määrati TKR-st alleitnant E. LEITHAMMEL. S-rongi meeskonnana täienduseks vajas ta 50 meest. Nende saamiseks ta pöördus TKR-u poole. Vabatahtlikult s-rongile minna soovijaid leidis 80 õppurit. Nende hulgast valiti vajalikud 50, kes moodustasid enamiku s-rongi esialgsest meeskonna koosseisust.

Teisel Jõulupühäl jõudis Aegviidu jaamas sõjaliinile umbes 50 vabatahtlikust õppurist koosnev löögipataljon, milline jaotati s-rongidele. Suurem osa sattus S-rong nr. 2-le, kus nendest eelolevate õppuritega moodustati rongi dessant, mis koolide järgi jaotati viieks rühmaks. Nii olid alates 2. Jõulupühast kõigi kolme olemasoleva s-rongi meeskonnad üldenamuses koostatud Tallinna õppur-vabatahtlikkudest.

1919. a. jaanuari esimesel poolel läks s-rongidele lisaks veel 49 õppur-vabatahtlikku. Sellest ajast alates oli õppurite arv s-rongidel Tallinna koolide arvel ulatumas 200 ligidale ja see enam tunduvat ei suurene, sest TKP oli vahepeal oma õppureid vabatahtlikkudena annud ka paljudele teistele väeosadele. Veebruaris asuti s-rongidel viibivaid õppureid umbes iga kuu jooksul vahetama TKP-s olevate õppuritega, mille juures s-rongidel viibivate õppurite arv jäi üldiselt endisena püsima kuni augustini, millal asuti kõigist väeosadest õppureid koondama kooliõpilaste pataljonidesse koolitöö jätkamiseks. Siis tuli ka s-rongidelt rõhuv enamuse õppureid tagasi TKP-sse ja asus jatka-ma poolelijäänud koolitööd.

IV. Mereväes.

Osa õppureid koondus mereväkke juba selle loomise algpäevil. 12 õppurit on astunud 28. detsembril 1918. a. vabatahtlikult teenistusse suurtükilaev „Lembitule“, kus neid kästi määrata üliõpilastega ühte roodu.

1919. a. jaanuari teisel poolel oli aurikul „Vaasa“ sõitnud Tallinnast Liibavi üks Läti Ajutise Valitsuse ministreid. Auriku välise julgeoleku tagamiseks oli laevale paigutatud ka 15 õppurist koosnenud salk, milline oli Läti võimude kutsel viibinud ka Läti sõjarindel Schründen, Rudbaren ümbruses ja võtnud seal koos lätlastega 28. jaanuaril osa luurkäigust.

14. märtsil 1919. a. viidi TKP-st mereväkke üle 49 õppurit. Nendest ja varem mereväes olnud õppuritest moodustati Mereväe Dessantpataljoni 2. rood, kelle asukohaks määrati suurtükilaev „Lembit“. Suuremast osast selle roodu õppuritest said hiljem meie mereväehvitserid.

V. Teistes väeosades.

Kaunis palju Tallinna õppureid on võtnud osa Vabadussõjast ka paljudes teistes väeosades. Nii on neid kaunis rohkesti olnud Kalevlaste Malevas, 1. Ratsapolgus, 1. Jalaväepolgus jne.

VI. Lahingutest osavõtmine ja õppur-sõdurite lahingväärtus.

Lahingutest osavõtmise kirjeldamiseks me ei saa laskuda, sest siis peaksime asuma kirjeldama ülalvaadeldud väeosade lahinguid aegadel, mil enamuse nende koosseisust moodustasid õppur-sõdurid. Ruumipuudusel ei mahu see aga käesoleva kirjutuse raamidesse.

Millise innuga kippusid õppurid Vabadussõja taplusse, näitavad allkirjeldatavad juhused. Umbes 1918. a. detsembri keskpaiku, kui olukord oli väerindel muutunud äärmiselt raskeks, vajasisid meie s-rongid ja mõned liiniväeosad hädapäraselt täiendust. Oli kavatsusel organiseerida ka eriline löögipataljon. Tolleaegne Operatiivstaabi ülem polkovnik J. LAIDONER, löögipataljoni organiseerijaks määratud polkovnik P. KANN ja s-rongide, ühtlasi mereväe organiseerija merev.-kapt. J. PITKA olid kolmekesi käinud eelmainitud otstarbeks kutsumas vabatahtlikke Patarei kasarmutes asuvast Tagavarapolgust, milles oli kohal ligi 2500 meest. Nende hulgast oli vabatahtlikult sõjaliinile minejaid leidunud vaid mõni üksik. Pärast seda mindud TKR-u, kus umbes 200 kohalviibijast olid endid vabatahtlikult sõjaliinile minejatena üles kirjutanud 125 õppurit. Nendest vist läksidki 50 s-rongile nr. 3, umbes 50 löögipataljoni kõigile s-rongidele ja 25 määrati 1. Ratsapolku. Paljud õppurid, keda nende nooruse ja väheldase kasvu tõttu ei tahetud Tallinnast sõjaliinile lasta, olid ise põgenenud s-rongidele ja teistesse liiniväeosadesse, kust neid saadi tagasi alles ülemuste korduvatel nõudmistel.

Õppur-sõdurkonna lahingväärtusest üldtekkujutuse saamiseks lubatagu tsiteerida vabadussõjaaegse laiaroopalise s-rongi nr. 2 ülema abi major Hugo LEPP'a hinnangut nende kohta: (L. R. Soomusrong nr. 2 Vabadussõjas, lhk. 12).

„Soomusrongi nr. 2 Vabadussõjas võiks nimetada noorte rongiks, sest just keskkooli noored moodustasid selle koosseisu enamuse. Nad ei maldanud enam rahulikult oma õppetööd jätkata, vaid katkestasid selle ja tõttasid erilise vaimustusega võitlema kodumaa vabaduse eest. Vabatahtlikult nad ilmusid sõjaväeteenistusse ja sõjaliinile tulid nad ilma mingi sõjaväelise ettevalmistuseta. Nad tõid kaasa ainult noorte kangelasmeele, noorte innu ja tahte võidelda ja kaitsta oma kodu surmakuuli kartmata.

Mäletan 1918. aasta teise jõulupüha õhtul, kui sõitsin nende noortega Tallinnast rindele. Ei kõhklemist, ei mingit meeoleolu langust, ei küsimust, mis tulevik toob, hoolimata kahtlastest seisukorrast meie rindel, sest see oli väga vähe lootustäratav, kuna vaenlane liikus iga päevaga Tallinnale lähemale. Soomusrongid seisid juba Aegviidus.

Vist ei eksi, kui tõendan, et harva leidub säärast üksmeelt ja sõbralikku vahekorda alluvate sõdurite ja sõjaväelaste-juhtide vahel, milline valitses Soomusrongil nr. 2. Elasisime ühise perena ja võitlesime tiivustatud juhtlausest: „Üks kõikide eest ja kõik ühe eest.“ Iga käsk ja korraldus täideti täpsalt ilma viivitamata, mille täitmine oli endastmõistetav.

Distipliini rikkumist ei juhtunud kordagi kogu Vabadussõja kestel.“

Ülaltoodu näitab, et Tallinna koolide vanemate klasside õppurkond oli oma rõhuvas enamuses suure vaimustusega vabatahtlikult rutanud Vabadussõja vaenuväljale siis, kui seal häda oli kõige suurem — siis, kui meie rahval ja mobiliseeritud sõjaväemassil oli juba kadumas usk sõdimise võimalusse ja iseseisvuse säilitamiseks. Lahingutes esinesid nad vapralt ja surmapõlgavalt, võites oma kaasvõitlejate armastuse ja lugupidamise.

E Tallinna Kooliõpilaste Pataljonis.

I Tallinna Kooliõpilaste rood.

1918. a. detsembri keskpaiku oli olukord kujunenud õige raskeks — Virurindel, oli vaenlane lähenemas Rakverele, kuna Tallinnas olid kohalikud enamlased vene agitaatorite ässitusel muutunud väga aktiivseteks. Teravalt kerkis päevakorrale pealinna seesmise julgeoleku küsimus, mille tagamiseks oli tarvis omada mõnesajamehelisegi alaliselt valmisoleva ja ustava väeosa. Tolleaegsel Pea- ja Sõjaministril K. PÄTS'il tekkis õnnelik mõte selleks otstarbeks moodustada vanematest kooliõpilastest eriline rood. Rooduülemaks määrati leitn. Hugo LEPP. Viimane avaldas 15. dets. Tallinna ajalehtedes kooliõpilastele järgmise üleskutse:

„Seda tähele pannes, et kõik Tallinna koolid oma töö on lõpetanud ja et kõik vanemad kooliõpilased juba Eesti Kaitseliidus teenivad, on otsustatud:

- 1) Kooliõpilastest organiseerida sõjaväeline rood Tallinna kaitseks.
- 2) Kooliõpilaste roodu peavad astuma kõikide keskkoolide 3 vanemat klassi, kahe kaubanduse-, viimase klassi kommertskooli ja kõik tehnika-, põllutöö- ja kunstikooli õpilased.
- 3) Kooliõpilased nimetatud roodus saavad prii söögi, 4 rubla päevas palka ja riided.

4) Kooliõpilaste rood asub endises Beljajevi Gümnaasiumi ruumides Narva mnt. nr. 6-a, kuhu kõik õpilased, ka need, kes maale on sõitnud, viibimata peavad ilma võimalikult magamise pesu kaasa võttes. Mitteilmujuaid karistatakse.

14. XII. 18.

Kooliõpilaste roodu organiseerija ja ülem
H. L e p p.“

16. detsembri varahommikul oli määratud kohta tulnud kokku 284 kooliõpilast, kellest formeeritigi „Tallinna Kooliõpilaste rood“.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni juniore, Nikolai gümnaasiumi õpilasi, kooli ekskursioonil Saaremaale, kooliõpetaja Rumma juhatusel 1919. a. suvel.

II. Organisatsioon ja koosseis.

Asutatud TKR-u kestis järjest õppurite juurevool. 1. jaan. 1919. a. oli õppureid alal 406 ja sõjaliinil — 130.

23. jaan. moodustati roodust kahe rooduline pataljon, milles asutamise päeval oli õppureid alal 415 ja sõjaliinil — 158. Jaanuaris formeeriti eraviisil ka õppekomando ja orkester. Pataljoni ülemaks määrati al.-leitnant Ernst Leithammel.

8. aprillil moodustati pataljonist iseseisev väeosa, milles oli 3 roodu, kuulipildujatekomando, orkester ja töökomando. Samal ajal oli pataljonis õppureid alal umbes 325 ja sõjaliinil — umbes 150.

Mai algul oli õppureid alal 410 ja sõjaliinil umbes 80. Mais lõpetati ka uute õppurite saatmine sõjaliinile, kuna sealviibijaid hakkas tulema tagasi pataljoni.

6. juunil võeti ametlikult pataljoni koosseisu kahe rühmaline õppekomando. Kuu lõpul oli pataljonis alal 441 õppurit, kuna sõjaliinil olejate arv oli kahanenud umbes 50.

15. juulil nimetati pataljoni õppur-sõdurid „juniorideks“ ja kinnitati riietuse eritunnus — noore kuuse siluett — õlakul kandmiseks.

Augusti ja septembri kuudel koondati pataljoni sõjaliinil viibinud Tallinna koolide juniorid ja lahkusid pataljonist teistes linnades kooliskäivad juniorid.

1. oktoobril vabastati kasarmus elamisest mobilisatsiooni alla mittekuuluvad juniorid — kes olid sündinud 1901. aastal ja hiljem — kohustusega, et nad laupäevadel võtaksid sõjalis-

test õppustest osa 6 tunni vältel. Selle tõttu vähenes pataljonis junioride arv umbes 330.

Viimases organisatsioonis ja umbes 330-juniorilises koosseisus töötas pataljon kuni likvideerimiseni.

III. Päevakord, õppused ja distsipliin.

Alates 22. märtsist 1919. a. oli koolide töötamise ajaks pandud maksma kindel päevakord. (Vaata lhk. 358.)

Sõjalistel õppustel, millised teostusid veneaegsete õppekomandode programmi järgi, oli pandud eriline rõhk rivilisele ja lahingulisele väljaõppele, vahiteenistusele ja laskeosavuse arendamisele. Kooliskäimine võimaldati märtsi algul. Kooliskäimist kontrolliti nimestik-raamatutega, millistesse tehti koolis märkmed puudujate kohta. Koolitundidele ettevalmistumist juhtisid vastavate koolide õpetajad.

Distsipliin oli vali ja põhjenes selle tarvinemisest arusaamisel. Karistamiseks kasutati veneaegseid norme, millised olid täiendatud veel pataljonist väljaheitmisega.

Suurem osa Sõjakooli I ja II lennu lõpetanud ohvitseri oli oma sõjalise ettevalmistuse saanud TKP-s.

IV. Garnisoniteenistus.

Kuni 1919. a. juunini lasus garnisoniteenistus pataljonil võrdlemisi raske koormatena. Üldiselt oli alati umbes pool alalolevast koosseisust garnisoniteenistuses, milline väljendus riigivarade ja asutuste valvamises, sõjavangide

Rühmad	Kella-ajad																	
	0630	0700	0800	0900	1000	1100	1200	1300	1400	1500	1600	1700	1800	1900	2000	2100	2200	2300
Enne lõunat kooliskäijad	Ülestõusmine ja korraldamine		Hommikueine		Koolis						Koolitundideks ettevalmistumine		Õhtusöök		Vaba aeg			
Pärast lõunat kooliskäijad	Hommikueine		Koolitundideks ettevalmistumine				Vaba aeg		Lõunasöök		Toimkondade vaatus ja vahetus		Sõjalised õppused		Koolis			
Mittekooliskäijad	Hommikueine		Sõjalised õppused				Vaba aeg		Lõunasöök		Vaba aeg		Õhtusöök		Vaba aeg		Magaminek	

Koolide suvisel vaheajal oli päevakord.

Kella-ajad																				
	0600	0700	0800	0900	1000	1100	1200	1300	1400	1500	1600	1700	1800	1900	2000	2100				
Ülestõusmine	Hommikueine		Õppused				Püüside puhastamine		Lõunasöök		Vaba aeg ja lutamiseks ja suplemiseks		Õppused		Õhtusöök		Vaba aeg		Magaminek	

konvoeerimises, sõjas langenute matustel saate-meeskondadena ja auvahtkondadena esinemises, valvemeeskondadena asumises Peastaabis, linna ja jaama komandantuurides, väejuoksikute ja salaviinapõletajate püüdmises, patrulliteenistuses tänavatel, 1918. a. 17. detsembri ja 1919. a. 1. mai rahutuste likvideerimises jne. 22. juniori oli võtnud osa ka Saaremaa mässu vaigistamisest. On selge, et see raske garnisoni teenistus mõjus pidurdavalt sõjalisele väljaõppele ja koolitööle. Alates 1919. a. suvest muutus garnisoniteenistus märksa kergemaks.

V. Taretus.

Pataljon formeerus Beljajevi gümnaasiumis Narva mnt. nr. 6-a. Jaanuaris olid need ruumid jäänud kitsaks ja pataljon paigutati Toompeale, kus tema kasutuses olid ruumid Kiriku 2, Rahukohtu 1, Kohtu 12, Kooli 17. Kunsti- ja Põlütöökooli õpilased paigutati elama oma kooli ruumidesse S. Tartu mnt. 11. Suvisel koolide vaheajal asus pataljon Kopli kasarmutes, sügi-

sese koolitöö alguks tuli tagasi Toompeale endistesse ruumidesse.

VI. Meelelahutus ja puhkus.

Vabal ajal loeti innukalt ajalehti, jälgides erilise põnevusega sõjasündmusi, eriti aga s-rongide tegevust. Pataljonis olid olemas kõik Eestis ilmuvad ajalehed ja ajakirjad. Ajaviiteks kasutati ka mitmesuguseid mängu, käidi teatris ja kinodes. Erilised teened meelelahutuse alal olid pataljoni orkestril, milline lõbustas juniore vabadel tundidel, saates neid lahinguväljale ja võttes neid sealt tulle vastu. Ja kui siis mõningaid toodi sõjaväljalt tagasi „kilbi peal“ — langenutena, siis oli jällegi orkester see, kes oma helidega nuttis kaasa üldisele kurvastusele ja kaunistas lahkunu viimast teekonda.

Suvisel koolide ja pühade vaheaegadel lasti juniore puhkusele suuremal arvul, harilikul ajal puhkuselolijate arv ei tõusnud üle 5% kohalolijate arvust.

VII. Demobilisatsioon ja pataljoni likvideerimine.

Pärast rahulepingu allakirjutamist asuti pataljoni likvideerima, milline toiming oli lõpetatud 31. märtsiks 1920. a. Juniorid, kes likvideerimise ajai kuulusid mobilisatsiooni alla ja käisid koolis, said ajapikenduse kuni kooli lõpetamiseni ja vabastati sõjaväeteenistusest, kuna mittekooliskäijad ja mobilisatsiooni alla kuuluvad juniorid jäid teenistusse kuni sundaja väljateenimiseni.

*

Seltskond ja koolitegelased olid mitmelgi korral protesteerinud õppurkonna kasutamise vastu sõjaväljal ja olid avaldanud kartust, et õppurkonna kooselamine kasarmus sõjaväelise korra all asjatult militariseerivat neid ja mürgitavat noorte hinge kasarmu õhkkonnaga.

Sõjaväljal õppurkonna kasutamise kohta peab tähendama, et seda asuti tegema olukorras, kui ei olnud enam ühtegi teist pääseteed — kui olid kaalul küsimused, „kas olla või mitte olla“ ja „kas nüüd või mitte kunagi.“ Olukorrad nõudis „olla“ ja „nüüd“ olla. Sellepärast õppurite saatmine sõjaväljale oli kõigiti õigustatud ja tarvilik toiming, mille vastu ei oleks tohtinud olla vaidlemist küll ühelgi riiklikult mõtlejal eestlasel. Ka kasarmueluga „militariseerimine“ ja „hingemürgitamine“ olid paratamatud, sest teisiti ei saa noorest tsiviilnimesest teha head

sõjameest. Viimaseid aga oli meile tarvis ju nii väga. Et aga üldse sellised protestid tulid kuuldavale, siis tuleb nendele suuremeelselt andestada, sest nad ei suutnud õieti mõista olukorda ega tahtnud olla küllalt ohvrimeelsed.

Vabadussõjas on kangelastena jätnud oma elu isamaa altarile 21 Tallinna koolinoort. Ohver on suur! Kuid suuremad on veel teened, mida nad oma kallima varaga on toonud Ees- tile.

Paljude vaenuväljalt võitjatena tagasitulnute rinda ehib Vabaduse Rist. See räägib nende omanikkude vaprust ja vägitegudest. Eesti Vabariigi tahe ja otsus oli, et kõik sõjast osavõtnud pidid saama tasuta kooli kuni ülikooli lõpetamiseni, ja see oli ka võimaldatud kõigile õigustatutele.

*

Tallinna õppiv noorsugu on meie Iseseisvuss- võitlusele ja Eesti riigi rajamisele ohvrimeelselt aidanud kaasa niipalju, kui ta seda suutis ja oskas. Tema abi tuli raskeimatel aegadel — tuli siis, kui kõik oli juba kaalul — ja oli otsus- tav!

Jääb soovida, et ka kaasaja ja tulevaste põlvete õppurkond oleks oma eelkäija vääriline. Siis võime olla kindlad, et meie armastatud ja kannis Eesti suudab rahulikult ületada kõik raskused, sammudes vastu paremale ja õilsa- male tulevikule.

Koolipoiss – mees.

Dr. V. Johanson,

Eesti Maapanga president.

Juba on möödunud kakskümmend aastat. Palju on ununenud. Mitmed pildid ja kujud paistavad tuhmina, segasena paljude aastate tagant. Koolipoissid on sirgunud meesteks, muutunud haritlasteks, perekonnainimesteks, juhtivateks Eesti riigi tegelasteks.

Koolipoisina tehakse mõndagi nalja, kujukeldakse tulevikku, vahest mõlgutatakse koguni tõsiseidki mõtteid.

Ei mäleta, et oleks neil Vabadussõja aastail palju mõtiskelenud, ehk kuigi, siis väga vähe sarnast, mida möödunud kakskümmend on kellegile tõelikult toonud.

Koolipoistest on saanud arste, advokaate, pastoreid, poliitika- ja majandustegelasi, kõnemehi, pedagooge, põllumehi ja käsitöölisi. Oleks küll palju nalja pakkunud, kui keegi elava luulelennuga

oleks meid püüdnud niisuguse elupildina kujutella. Aga ei. Polnud aega. Sündmustik pakkus reaalsel huvi ja köitis kõik vabad hetked. Meie koolipoistena mängisime suurt elumängu, niisugust, mis osaks saab ainult vähestele inimpõlvedele inimesoo ajaloo: meie löime riiki, tegime kuldtähtedega kirjutatud eesti rahva ajalugu, valasime enese ja venna verd.

Ajalugu kubiseb sõdadest ja segastest aegadest. Õppisime seda värskelt. Kuid kõik need olid külmaks tuupimise aineks. Meie ise elasime kaasa inimesoo masendavama traagika — maailmasõja, suuri revolutsioone, vägevate maailmariikide varisemisi. Meie ei olnud enam koolipoissid. Olime täismehed, ainult koolipoiste aastates ja piimahabemega, kuid taotlesi-

Junior
V. Johanson

me suuri sihte. Meile vaadati, meiega arvestati.

Meie olime sõjamehed, kes iga silmapilk valmis olid ohverdama oma elu noore Eesti riigi sünnile.

Paljud elamused ja meeleolud on jäänud tuhmumatu meelde.

See oli vist 1918. aasta oktoobriku lõpupäevil, kui keegi klassikaaslasist kõrva sosistas, et on loodud salajane kaitseliit ja sinna võetakse ka koolipoisse. Sakslaste käsi käivat räbalasti ja nad lahkuvat varsti Tallinnast. Nimi pandi kirja ja õhtul läksime Brokumäele, kus asus midagi kogumisruumi taolist ühes tühjas korteris. Seal anti kaitseliitlase käeside. Mõni aeg hiljem saime ka püssi. Püsside tagavara asus sama maja all keldris. Seal oli laskemoona ja koguni kuulipildujaidki.

Püssi käsitamist ei õpetatudki, ei räägitud ka, kunas ja kelle vastu püssi tarvitada. Algul seisid püssid all keldris ja alles hiljem, kui sakslased juba lahkuma hakkasid, lubati püss korterisse kaasa viia.

Õpetamist polnudki tarvis. Vene vägede lõpupäevadel vedeles püsse kõikjal, kus väeosad seisid, ja seal sai ka käsitamist õpitud. Minu kodutalus seisis Vene väeosa ja revolutsiooni päevadel võis püssi lasta, nii palju kui süda soovis. Eriti õhtuti tegi see nalja.

Saksa väed lahkusid. Kaitseliit asus avalikult tegevusse. Meile pakkus see palju huvi ja koguni lõbu. Päeval käisime koolis, õhtul läksime valvekorda — püss

õlal, kaitseliidu lint ümber varuka. Aktiivsemaid asju aeti öösel. Ühel õhtul jälle Brokumäele minnes käsutati meist 4—5 poissi püssidega suurele veoautole ja sõit läks kuhugile tundmatus suunas. Ka padrunite tagavara suurendati. Selgus, et sõit-sime Kopli poole. Meie ei osanud midagi taibata, kuid kaugenemisega muutus asi kahtlasemaks. Auto vähendas kiirust, mõnel korral isegi seisatas. Jõudsime Kopli poolsaarele, mingisuguste suurte ehituste juure. Seal pidi olema varustuse ladu ja meie pidime selle sakslastelt võtma üle. Auto peatus raudväravate ees. Meiega kaasasolev ohvitser astus väravatest sisse, revolver ühes ja taskulamp teises käes. Meie järgnesime, samuti püsse laskevalmis hoides. Kottpime hilissügise öö. Karta oli sakslaste kohalviibimist ja võimalikku vastuhakkamist. Kaua kobasime lukustatud uste taga, kuni lõpuks leidsime väikse lukustamata ukse ja — sealtkaudu hoonesse. Taskulambi viletsal valgusel kobasime läbi kõik ruumid ja laepealsed. Pettumus oli suur. Hoone oli tühi, ainult kusagil lael oli suur hunnik talumeestelt äranõetud jahipüsse ja siin-seal vedeles ka puntraid Vene sõdurite musta pesu. Sakslased olid suutnud lahkudes parema varustuse ära viia.

Tagasisõidul võtsime kusagilt hoonest peale püsse ja padruneid, mis viisime Brokumäe keldrisse.

Nii keetsid niisugused öised sõidud mitu päeva järgimööda küll sadamasse, küll Koplisse ja kasarmutesse.

Suurimaks huvialaks oli aga öösi-ne valvekord Tallinna tänavatel. Liig suurte meestena tundsimine end õigustatud olevat tänavatel kinnipidama inimesi ja neilt pärima, kust nad tulevad ja kuhu lähevad ja milleks just öösel, kas liiklemisluba on jne. Eriti nalja tegi „tänavadaamide“ kinnipidamine ja Vene tänavale ülekuulamisele viimine.

Ärevust oli sageli. Kardeti kommunistide väljaastumist. Ühel õhtul käsutati meid kõvendatud valvekorrale staabi ette. Tänaval oli virn laudu, vist Pika tänav „pilvelõhkuja“ ehitusmaterjal. Lauavirna otsa seati üles kuulipilduja, kuid meist ei osanud keegi seda käsitada. Käskjalad tulid ja läksid linna. Algul oli sagimist palju, kuid hilisööl vaibus see. Ei tulnud mingit pealetungi. Ei olnudki vist kusagil kavatsusel. Ainult kuulujutud ajasid meid ärevile.

Nii jõudsid päevad detsembrisse. Uus ärevus. Levisid kuuludused, et Vene val-

gekkaart tuleb Tartu poolt ja kavatses okupeerida Tallinna. Tallinn pidi saatma mehed vastu. Ühel õhtul viidigi meid (arvu ei mäleta) Balti jaama, paigutati loomavagunisse, ka paar kuulipildujat oli seal, ja sõit läks lahti Tapa suunas. Vist Raasiku jaam oli see, kus olukorda selgitama hakati. Selguski, et Tartu poolt pole midagi ähvardamas. Hommikuks olime Tallinnas tagasi. Päris põhjus jäi meile muidugi teadmatuks. Võis ju muidki kavatsusi olla, mis mõni päev hiljem paistiski tõenäolisem olevat. Pea levisidki kuuldused kommunistide pealetungist Narvas. Kõneldi soomusrongide formeerimisest ja muudest abinõudest venelastele vastuhakkamiseks.

Poiste meeleolu aina kasvas. Palju oli soovijaid soomusrongile minekuks. Elavalt kõneldi sellest omavahel. Kuidas valik toimus, jäi meile teadmatuks, kuid juba kuulsime, et soomusrong oli välja sõitnud. Asi muutus tõsisemaks. Meid paigutati n. ö. „kasarmusse“, milleks oli Beljajevi gümnaasium Narva maanteel (praegune Erahaigla). Täpset päeva enam ei tea, kuid jõulupühade ümber oli see. Saime mõnda vähemat varustustki, püssid muidugi; voodiriided olid endil. Algas riviõppus. Moodustati koguni õpilaste rood. Enamlased aga olid vallutamas Virumaad ja Lõuna-Eestit, kuid lähemat informatsiooni enamlaste pealetungist ei olnud.

Ilm muutus külmaks. Sadas ka lund. Riietus oli kehv. Ka kodune toidumoon lõppes. Sain loa paariks päevaks kodu, Saugasse, sõita. Siis oli ärevus juba suur. Korraldati väeosi ja saadeti kogumiskohtadesse. Pärnu jõudes sõitis sealt välja väeosa. Polkovnik Puskar askeldas ja korraldas seal ja sõitis kaasa.

Suure kiirusega korraldasin asjad kodus, kuid vana-aasta laupäeval selgus, et raudteel enam Tallinna sõita ei saa. Enamlased olivat Mõisaküla ja mitmed teisedki jaamad ära võtnud.

Pöördusime vennaga koju tagasi ja pea oli otsus küps, et tuleb sõita hobusega maanteed mööda Tallinna. Kodustele jäi see arusaamatuks, miks koolipoiss, kelle aastad veel ei kütüni sõtta minekuks, vabatahtlikult seda nii kiirustab.

Uueaasta hommikul koiduajal oligi hobune rakkas, asjad peale laetud ja sõit Tallinna poole läks lahti. Ilm oli külm, kuid lumetee oli hea. Vend arvas tee pikkuse 136 verstale. Teel selgus, et õigem on Tallinna asemel sõita Lelle jaama. Teel sõitsime paaril korral veidi hobust ja järgmise päeva, s. o. 2. jaanuari 1919. a. varahommikul olimegi Lelle jaamas, ning sealt mõne tunni pärast juba Tallinnas, kuna vend muidugi hobusel tagasiteed alustas.

Tallinn oli siis juba päris sõjalise väljanägemisega. Sõdureid oli kõikjal. Sõjaline meeleolu valdas meeli. Algas minulgi päris sõdurielu Narva maantee gümnaasiumis. Komando all üles ja komando all mägama.

Kohe moodustati õppekomando ja algas kiiretempoline rividrill, peamiselt Kadrirus, laskeharjutused aga Sõjamäe lähedal.

Meist pidid saama korralikud sõdurid. Olime väga vaimustatud soomusrongest. Juba jõudsidki Tallinna kuuldused soomusrongide meeste vahvusest. Meiegi hakkasime elama ainult soomusrongi tähe all. Ikka mõtlesime ja fantaseerisime sellest. Teised väeüksused ei huvitanud. Pealegi oli soomusrongi meestel suur palk, tervelt 15 marka makseti päevas ja see veel Soome rahas. Nii võib seal päris rikkaks minna. Umbes selle aja ümber kuulutati välja ka valitsuse otsus, millega lubati kõigile vabatahtlikele õpursõduritele prii kool kuni ülikooli lõpetamiseni. Mis nüüd viga, nüüd juba ülikooli lõpetamine tühi asi, mis muidu kehvematele sel ajal paistis unistusena.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljonist mereväe dessantpataljoni lähetatud juniore merel praamidelt süüsi „Lembitule“ laadimas suvel 1919. a.

Oodati rongile pääsemise aega.

Vahel oli ka sekka mõni ärevam päev. Paaril korral jälle kardeti mingit kallaletungi või mässukatset ning me külmetasime mitu ööd Narva maanteel koolimaja ees, kuulipildujatest üks otsaga Vene turule ja teine Kadrioru suunas. Nüüd aga olime juba õppinud mehed ja oskasime kuulimasinat ärisema panna, kui aga selleks peaks vajadus olema. Vajadust kahjuks ei tulnud.

Lõpuks jõudis kauaoodatud päev. Meid saadeti soomusrongidele, muidugi vabatahtlikult, meie enda soovil. Enda valida oli ka soomusrong, kas nr. 1, 2 või 3 laiaroopalisel teel. Meile anti ka varustust: pesu, valge lambanahkne kasukas, saksa sõdurite kiivreid, nii palju kui neid jatkus, supikatel, soojad kindad, püss jne.

Meie ärasaatmine Tallinnast kujunes päris pidulikuks. Õpilaste roodust oli juba kasvanud pataljon, moodustatud oma orkestergi. Kogu pataljon orkestriga tuli meid jaama saatma. Neiud jagasid lilli ja õnnitlusi. Meie tuju oli väga ülev. Laulsime tänaval, laulsime jaamas, laulsime ka rongis, kuni võimust võttis hilisööl uni. Päris kui pulma sõideti. Ei vähematki kujutust, mis tulemas.

Mindi võitma vabadust, tooma Eesti rahvale iseseisvust. Et sõda kole, et ta võib võtta elu, või teha inimese invaliidiks, sellele ei tuldud. Et juba homme meie veri lund värvib, seda ei aimanud keegi.

Ärusaamatu seesmine käsk, mis on nii vägev ja võimas, et pimestab meeled. Ei heidutanud meid koduste ohked, ega vanemate inimeste hoiatused. Kas ongi see rahva geenius, mis tõuseb ja vapustab kui haigushoop, mis naeratab vastu surmale, või on see suur looduskäsk, mis tahab, et surmast tõuseks uus võimas elu? Just noort eluvõimsat verd on selleks tarvis. Noorusest peab tekkima noor riik ja rahvas. Ainult noorusjõud suudab murda orjashelad ja noorusverest kastedud lumi valgustada orjaöö pimedust.

Inimene on loodus loodusest. Ta evib kõrge õiguse nautida ta võlu, aga kannab ka jumalikkude kohustust kaitsta ta ilu. Pole asjata öeldud — veri nõuab vere hinda. Iga surmonka külvi. Külvaaja ei värise külvates. Sajandite vältel surmati ja ka külvati.

Noored taimed tungisid pimedusest valguskiirte järele. Neid

ei suuda keegi pidada. Neil on selleks õigus mitte maine, vaid taevalik. Õigus ja käsk koos sihi saavutamiseks. Inimveri — ainult abinõu.

Ja nii me läksimegi, sajandite külvi, õiguse ja käsu taotlemise sõdurid, tooma vabadust ja valgust, ilma et ise oleksime seda kaalutlenud, ainult jumalikul sunnil, nagu puud metsas ja kõrred põllul — kõrgusele, vabadusele, valgusele.

Päike juba säras, kui ärkasime Võru lähedal. Veel veidi aega ja meie oli-megi oma jumaldatud soomusrongidel. Pilet ja nalja sadas meie aadressil eesolijatele meie valgete kasukate arvel. Vaevalt saime kompsud paigutada kättenäidatud naridele soomusrongi vagunis, kui juba käsutati välja. „Tarvis viia värskaid kasukaid veidi jalutama,“ öeldi. Käuüthobused juba ootasid. Neile paigutati kuulipildujad, lüüsid ja madsenid, ka laskemoon, ja me asusime teele metsa suunas, mis oli umbes kilomeetri kaugusel.

Nüüd oldi vait. Igaüks sammus omaette. Mõni katsus ka vilistada vanasõduri kombel. Naljutati veidi, kuid rõhutatud meeleolu ei tundunud. Mis ülesanne ees seisis, seda me ei teadnud; ei öeldud, ja meie ka ei küsinud. Oleks võinud ju sattuda pilke alla kartuse pärast.

Äkki peitis päike end tiheda pilve taha ja hakkas sadama paksu lund. Laiad lumehelbed laskusid valgele kasukale ja kadusid, langesid regedele, hobustele, püssidele ja kadusid samuti. Ilm oli sula.

Mu klassikaaslane Kristjan Treiberg oli tõsisem kui harilikult. Ta näis üle elavat mingit seesmist võitlust, kuid ta varjas seda mehiselt. Ta istus reel, seljaga hobuse poole, lüüskasettidega kõrval.

Meie kahe peale oli see automaatpüss. Jõudnud metsavahele, peatuti ja liiguti edasi vaheldumisi. Lumi lakkas sadamast ja päike nagu tahtis uuesti paistma hakata. Meid käsutati võtta regedelt varustus ja asuda maanteelt paremat kätt metsa ning seal liikuda pikkamisi edasi.

Eemal teel seisis meie valvurid, eelpost, ja veel kaugemal valendas lagendik. Äkki kõlas meie ees metsas püssipauk. Nagu kõuekärgatus kuuldus see meile metsavaikusest ja kui elektrist raba-tud ootasime sündmustiku arenemist. Imelikuna tundus ainult, et ei teadnud, mis teha või mis tulemas.

Juba järgnes käsklus ahelikus edasilikumiseks. Kiirelt olimegi pikas reas

Tallinna Kooliõpilaste Pataljon suvel 1919. a.

metsas laiali, püssid laskevalmis, — ja edasi. Paks, pehme lumi kattis noore männimetsa alust.

Veel mõni minut tagasi poleks meist keegi suutnud seda ette kujutada, mis nüüd lahti läks. Kaugelt metsa tagant kuuldus püsside raginat ja kuulipilduja tärinat. Meie edasilikumine muutus edasijooksmiseks. Kas selleks käsklus oli — ei tea. Silmapilkselt algas ka püssituli meie poolel. Kas ka selleks käsklus oli, — ei tea. Igatähel midagi taolist ei kuulnud, või reageeriti meie poolt värskele sõdurite kannatamatusega, ja asi läks laskmiseks, see jäi vist paljudele teadmatuks. Meie aina laskisime ja jooksime. Ei märganudki seda, et ümberringi männiokstes plaksus ja kiunus surm, nagu otsides esimest ohvrit.

Need olid enamlaste kuulid, mis männiokstes, meie peade kõrgusel, nagu lõhkedes plaksusid ja särtsusid. Meie aina jooksime edasi. Mets muutus hõredaks, madalaks männivõsastikuks.

Veidi minust paremal laskus õpilane Järv, õla kinni hoides, puu taha. Esimene ohver oli käes. Kuul oli läbistanud ta parema õla.

Laskmine muutus aina ägedamaks. Olime metsast välja jõudnud lagendiku servale, mis kõrgenes meie liikumise suunas künkaks. Künka tagant paistsid küla elamute katused. Seal tulid ka venelaste

kuulid. Meil tuli liikuda üle välja, mis kaetud üksikute kadakapõõsastega ja millel liikumise tegi paks, pehme lumi vaevaliseks.

Treiberg tulistas lüüsisist. Minagi olin püssist hulga kuule vaenlase suunas liikuma pannud. Paugutasime, ja jälle edasi. Nii liikus meie ahelik visalt küla suunas.

Jälle tõusis Treiberg lüüsisiga ja jälle langes lumme, seekord sootu raskemalt, küljele keerates ja lüüsi kõrvale lebama jättes. Välikkiirelt olin ta juures. Ta oli näost jumeta, sinakas, huultel sinakas vaht; ta sosistas midagi — „vii koju terviseid!“ taolist. Ta silmad olid suletud ja jäidki igavesti suletuks.

Vaenlane oli märganud meie kuulipilduja-lüüsi asupaika ja tulistas seda oma kuulipildujast intensiivselt, niites madalalt kadakaid. Kuulid aina kiunusid. Võimata oli tõusta. Ajades end tagurpidi lundmööda, lohistasin haavatu enese järel mõni meeter eemalseisva puu taha, kus oli näha ka sanitare. Samal ajal möödus minust lipn. Tenneberg, kes laskus minust paremal lamava sõduri Tõmpi juure.

Jõudnud sanitaride juure, vähenes ka laskmine ja sanitarid asusid kiirelt siduma Treibergi haava. Kuul oli läbistanud parema reie arteeria, mille tõttu verekaotus oli nii suur ja kiire, et vaadatamata kiirele sidumisele ta enam meelemerkusele ei tulnudki ja sidumise ajal vist

juba oli surnud. Ainult vereteepunetas veel sulal lumel, kust kaudu teda olin vedanud. Ahastus täitis mu hinge. Silmasin ta kasuka käisel musta risti, mille sinna tõmbas naljatades eelmisel õhtul Tallinnast väljasõidul teda saatev neiu. Vagunis näitas ta seda naeratades mulle ja püüdis seda märki valgelt kasukalt maha hõõruda. Kuid süsi tungis veel enamgi nahasse, olgugi veidi tuhmudes.

Vahepeal asuti siduma Tennebergi pead. Enne minust möödumist oli vaenlase kuul sattunud ta sineli taskus olevale revolvrile, välja rebides sinelist suure tüki. Põlvitades Tõmpi ette, palunud ta Tõmpi vaadata, kas ta on haavatud. Samal hetkel läbistas teine vaenlase kuul ta pea, tungides lagipeast sisse, suigutades vahva ohvitseri igavesele unele. Veel rohkem haavatuid oli. Laskmine vaibus täiesti, vaenlane oli külalt taganenud. Ilm hakkas uuesti pimenema, hakkas sadama paksu lund. Esimene „jalutuskäik“ oli läbi. Meie pöördusime tagasi rongile.

Mind rõhus parima sõbra kaotus. Õnneks lubati mind teda viima vanematekodusse, Pärnu, ja sealt Suigu Lepikule ning sealt Pärnu-Jaagupi surnuaiale, igavesse puhkepaika, vaba kodumaa mulda, mulda, mida harinud ta isa ja eisisad ja mida kavatses temagi harima hakata, end selleks ette valmistades.

Mitu pikka aastat olime veetnud koos ühes koolis, mõtiskelenud koos ja teinud kavatsusi, kõnelenud kodumaa minevikust, tundes põletavat viha ta vaenlaste vastu. Uueks pidi see nüüd saama, sest me kõik pistisime käed külge. Uut elu pidime algama. Orjastatud kodumaa muldki ootas õpetatud harijat. Mõisnik ei tohtinud enam olla meile eeskujuks ja õpetajaks macharimisel, talupidamisel. Meie ise suudame õppida ja ka õpetada oma talumeest. Selleks on vaja õpetatud põllu-

mehi-agronoome. Meie mõlemad tahtsime õppida agronoomideks. Neid oli meil veel väga vähe.

Tallinnast õpilaste pataljoniist oli tulnud grupp kaasõpilasi teda saatma. Auga süngitasime langenud kangelase maamulda, sinna, kuhu on varisenud tuhanded teisi saajandite jooksul, võideldes vabaduse ja õiguse eest. Elu on juba nii seatud, et surmaga tuleb neid vooruseid lunastada. Meie olime kurvad selleks, et tulevased põlvned võiks olla rõõmsad.

Ma pöördusin soomusrongile tagasi, kandes valgel kasukal sõbra suurt verplekki talismanina, mis sinna oli jäänud ta aitamisel ja sidumisel võitlusväljal.

Veri nõuab vere hinda. Ma pidin nõudma seda hinda veel mitme kuu jooksul. Palju eluküünlaid kustus nii ühel kui teisel poolel, ja ka õpilaste keskel. Mitmel korral niiskus kuule ja lõhkes granaate ning šrapnelle läheduses. Jaht inimelule muutus võluks, harjumuseks ja loomulikuks. Oli ainult valida, kas teha või minna. Esimene elamus jättis siiski sügavamaid jälgi.

Alaealistest koolipoistest olid saanud eluküpsed otsustajad elu ja surma üle, kodumaa vabaduse kaitsjad, kes otsustanud jätkata Lembitu võitlust ja tasuda kätte ausalt ajaloo kestel tehtud ülekohtu. See oli vist küll Lembitu kangelaslik vaim, mis meid tiivustas seekord õigel ajal ja õigel viisil.

Nüüd on möödunud kakskümmend pikka aastat. Koolipoiste juukstes on juba hiilinud halli läiget ja aeg künnud palgeisse vagusid. Meist on saanud päris-mehed, kel ka nüüd veel on hinges vabaduse ja õiguse käsk.

Meie külvasime surma, et tuleks uus elu. Ka meiegi surmast sünnib uus elu.

Ühest seniselgitamata „trevoogast“ Beljajevis.

K. J. Oja.

16. detsember 1918. a. oli Tallinna Beljajevi tütarlaste gümnaasiumile, asukoht Narva mnt. 6, praegu Erahaiгла maja, küllaltki omapärane päev. Klassides, kus senini sinikleidilised näitsikud olid üle elanud oma noorte südamete rõõmusid ja muresid, askeldasid Tallinna kooli-

poisid, kes just samal päeval olid tõstetud Eesti Vabariigi pärisõjamehe seisusse. Nad olid muutunud kaitseliitlastest regulaarsõjaväe sõdureiks või nagu siis ametlikult nimetati — Tallinna Kooliõpilaste Roodu junkruteks ning seadsid sisse klassiruumi omale kasarmuks.

Klassiruumest tiriti välja pinke, n. n. „parta'sid“, et asemele paigutada ühe- ja kahekordseid raudvoodeid. Samas olid põhuhunnikud, mis ootasid kottidesse ajamist, et olla küljealuks noortele sõjameestele. Sagimist oli palju, ning peagi oli „Beljajev“ muudetud teiseks koduski ligi 200-le koolipoisile, kes moodustasid Vabariigi omapäraseima ja värskeima väeosa noorusliku koosseisu.

Mis puutub äsjaformeeritud roodusse, siis esimestel päevadel puudus sellel valjult sõjaväeline ilme ning suhe roodu ohvitseride ja junkrute vahel oli kuidagi nagu hõre.

Nähtavasti ei suutnud ülemused kohe õiget kontakti tabada ning poistel tuli esialgul elada ja tihti ka tegutseda omal algatusel ning oma kogemuste najal. Nii siis tuligi, et keegi siin ei korraldanud mingisugust õppust; kõik vajalik, mis tollal koosnes küll ainult püssilaadimise ja tulistamise tehnikas, omandati oma vahel „targemate“ poiste käest.

Rividrill oli kõigil poistel enam-vähem selge võimlemistundidest, kuigi neist teadmistest tihti ei piisanud tollaegse keeruka rividrilli nõuete täitmiseks.

Meenub, et rood oli tervikus rivistatud ainult üks kord. See oli Beljajevisse asumise teisel päeval, 17. detsembril 1918. a., kui roodu värskeid sõdureid külastasid polkovnik J. Laidoner ja kaptenid J. Pitka ja P. Kann. Siis koguti kõik poisid gümnaasiumi kolmandale korrale, saali, kus korraldati midagi aktusetalolist. Polk. Laidoner tegi ülevaate rinde olukorrast, seletades, et midagi erilist pealetungivad punased enesest ei kujuta ning aitab ühest tugevast löögist, et neid paisuta tagasi. Ainult julgust ja meelekindlust on vaja ning sellest olla paraku puudus. Edasi ta mainis kiitvalt koolipoiste sõjalisest rakendumisest ning leidis, et poisid, astudes julgelt sõjaväkke ajal, mil paljud täismehed kõhklevad, on Eesti Valitsusele teinud suure teene. Kindla väeosa Tallinnas olek tagab Valitsusele ja väejuhatusale julgeoleku, kuid ka rindele on koolipoisse jätkunud ning sealgi nad täidavad oma ülesande.

Kapt. Pitka, täiendades polk. Laidoneri väiteid, teatas, et formeerimisel on eriline löögipataljon, kelle sihiks seatud mere kaudu paiskuda punastele seljataha, et siis üheaegselt rinde löögiosadega anda pealetungivale punaväele purustavat hoopli. Ta kutsus poisse astuma löögipataljoni.

Nõuetav arv rindeleminejaid oli peagi koos ning mõne päeva pärast nad asusid soomusrongile.

Roodu koosseisule avaldas ligi 50 poisi äraminek midugi teatavat mõju, sest vabatahtlikkude juurdevool noil ärevail detsembripäevadel ei olnud eriti suur.

Junior
K. J. Oja.

Tallinnas ei olnud olukord tollal kerge, vaid siin oli tugevasti ajanud juuri meie riigile vaenulikult suhtuv element, kes kõik aina kääris ning ootas parajat hetket aktiivselt väljastumiseks. Seda näitavad kujukalt kindral Põderi kuulsad 1918. a. ennejõulused päevakäsud Tallinna elanikkonnale.

Nende päevakäskudega kitsendati kodanikkude liiklemisvabadust ning keelati loata liikumine pimeduse saabudes. Keelati ka igasugused päevased rongikäigud ning isegi matuseliste kogunemised. Lõpuks avaldati päevakäsk, millega keelati eraisikul üle kolmeliikmelistes salkades tänavatel ja väljakutel liikumine ja seismine; samuti oli keelatud patrullidega juttu ajada või mingisuguseid läbirääkimisi pidada või patrullidele seljatagant läheneda. Lahtistel väljakutel oli keelatud patrullidele rohkem läheneda kui 50 sammuni; keset tänavat olles tuli patrulli lähenedes viivitamatult astuda kõnniteele.

Milline pidi olema olukord linnas, mis tingis seesuguste päevakäskude andmise, võib küll igaüks endale ettekujutada.

Päevakäsud korraldasid asja väliselt, sisu pidid neile andma need jõud, mis tollal seisid käsuaudja seljataga. Need jõud aga olid kaunis piiratud ning kujundusid peale organiseerimisel oleva Eesti Kaitse Liidu peamiselt kooliõpilastest ja ohvitseride reservist.

Sellepärast tuli poistel ööd kui päevad pida pingutavat valveteenistust ning tammuda patrullis mööda linna kitsaid tänavaid.

Asi oli korraldatud sellaselt, et alaliselt oli Pagari tänaval 25-poisiline löögi- või n. n. „trevoogarühm“, mille koosseis iga 24 tunni järele vahetati.

Lisaks sellele rühmale saadeti Beljajevist

tarvilik arv poisse patrullideks, mis moodustati tavaliselt 3-st koolipoisist ja 1-st ohvitserist (ohvitseride reservist) ning kes liikusid kindlaid marsruute mööda kui ka erivajaduste kohaselt. „Estonia” teatrimaja hoovil asuva soomusauto meeskonnaks oli seal alaliselt kohal 5-poisiline salk, mida samuti vahetati iga 24 tunni järele.

Muidugi kajastusid linna ärevad meeleolud väga elavalt ka roodus. Eriti pinevaks muutus olukord aga pärast Raekoja platsil asetleidnud tulistamist, kus koolipoisid likvideerisid kommunistide poolt korraldatud väljaastumise.

Olukord oli siis sellane, et võimalikkude ektesside ärahoidmiseks keelati eraisikuil liikumine Beljajevi gümnaasiumi poolse Narva maantee kõnniteel kogu maja ulatuses. Ka kõvendati valvet postide koosseisu kahekordistamiseks. Põhjust niisuguseks korralduseks oli.

Ei tea kuidas, kuid pärast Raekoja platsi sündmusi ilmus Beljajevisse poiste kätte kommunistide lendlehti. Neis rõvetseti eestlaste omariikluse kallal, söimati poisse „Pätsi verekoerteks”, kästi relvad ära visata ja laiali minna ning anti pühalik töotus, et kui seda ei tehta, siis hiljemalt 5 päeva pärast kõlgub Raekoja platsi iga laternaposti küljes vähemalt 5 koolipoissi... Niisugune teadaanne pidi poistele tolles niigi küllalt ähmases ümbruses ning olustikus olema küll kaunis ebamugavaks tuleviku väljavaateks.

Ähvardus võeti poiste poolt „lahkesti” teadmiseks. Ka Pagari tänavalt soovitati poistel olla eriti ettevaatlikud ning vajaduse korral kõhklematult ning otsekohe teotseda relvaga. „Trevoogarühmale” anti sealt ühel päeval teada, et kommunistid on Tallinna lähedal metsas pidanud koosoleku, kus otsustatud lähemal päevil võtta koolipoistelt relvad käest, tungides nende patrullidele kõikjal seljatagant kallale. Kästi selle võimalusega arvestada ja endale seljataha kahtlast elementi mitte lasta.

Kui kasarmuelu algul võisid poisid mõnesugusel määral pidada veel kontakti oma kodustega ja anti lühiajalisi linnalubasid, siis noil päevil keelati igasugune eraasjus väljaskäimine ning oli nurumist, enne kui saadi ukse ees olevate jõulupühade puhul 1,5-tunniline saunatuba.

Jõulupühad, need kaunimad ning koolipõlves nii oodatud pühad, olid meile kõigile ainulaadsed.

Inglise laevastik oli küll saabunud ning Tallinna sisekorra kindlustamisel pidi laevastiku sadamas olek kahtlemata avaldama head mõju. Soomes oli teostumas Eesti abistamisaktsioon. Oli teada, et seal korraldatud „Eesti nädalal” oli suur menu ning vabatahtlikke Eesti rinde jaoks tuli rohkearvuliselt värbimispunktidesse. Siia poole lahte polnud aga veel ükski soomlane jõudnud ning meie rinne taganes ja taganes...

Võib küll öelda, et tinaraske oli see olukord, mis ümbritses isamaalaste olekut jõuludel 1918...

Mis aga puutus poiste meeleollu, siis siin mingisugust erilist langust ei võidud tähele panna. Kõikjal valitses uljas ning sõjakas vaim.

„Kroonu” oli pühade puhul oma tolleagsest piskust ka meid pidanud meeles. See meelepidamine väljendus toiduportsjoni suurendamises 1-sel pühäl 50% võrra ning 3 päeva jooksul saamata jäänud suhkru (9 teelusikatait) korraga väljaandmises. Ka kodust oli saadud üht-teist pühadekraamina.

Teenistusoludes ei tulnud pühade tõttu küll mingisugust kergendust, vaid siin läks kõik vana ning väljakujunenud rada mööda. Ka ei mäleta, et poistele oleks korraldatud mingisugust jõulupuud või et keegi pastoreist oleks tulnud kasarmusse jõuluevangeliumi kuulutama.

Pühad möödusid ning saabus 28. detsember 1918. a., mil roodul tuli elada üle üks omapärane seiklus.

Toleaegete olude tavaline päev oma askeldustega oli jõudnud õhtule. Kell võis olla 8 läbi. Rühmas, kus olin ning kes asus alumisel korral esimeses toas, akendega tänavale, oli käimas õhtueine võtmine. Söödi pudru vene „kateljokkidest”. Valitses lõbus meeleolu ning kajasid siit ning sealt teravmeelsed olla tahtvad „pistet” ühe kui teise poisi arvel.

Äkki kuuldus jooksmist trepil, toa uks paisati lahti ning sellele ilmus üks meie välisposti tunnimeestest. Ärevus näol, ta karjus:

„Välja, ruttu välja! Punased tulevad meile peale!”

Poisi olek ja hää, millega see teade hüüti, ei lubanud oletada mõnda järjekorralist vempu. Tekkis hetkeline vaikus. Ja tõesti, väljast kostus kaunis tihe tulistamine.

Kohe võttis rühmavanem (gümnasist Annikejev) initsiatiivi enesele ning kõlas tema käsklus:

„Jaapani püssidega mehed, välja, vene püssidega mehed, üles sõjariistade lattu, vahetada püssid ning meile järele tulla!”

Lugu oli nii, et osa meie rühma poisse oli just samal päeval saanud Pagari tänavalt tuliueed Inglise päritoluga vene süsteemi püssid. Häda oli aga padrunitega. Neid anti iga püssi peale ainult 3 tükki ja lisa kästi hankida omal käel. Beljajevis vene padroneid aga ei olnud ning see probleem oli poistele kogu päeva valmistanud muret. Püsside asi oli väga aktuaalne ning sellega on seletatav küsimuse mainimine kohe esimeses alarmikäskluses.

Olin ka „vene püssiga mees”. Haarasin selle ning käsukohaselt lippasin teisele korrale sõjariistade lattu. Mööda halvastivalgustatud treppe (põles gaas lahtiselt, toru otsast; lampe

polnud) jooksis vastu poisse. Oli ärevaid hüüdeid ja sagimist. Jõudnud sõjariistade laojuurde, selgus, et see oli suletud. Sinna oli kogunenud hea hulk junkruid, kes püssi vahetama, kes laskemoona hankima. Kuigi sõjariistade laojees oli vahipost, kelle kohuseks oli valvata laoukse puutumatumust, murti üks nüüd lahti ning võeti, mida keegi vajas. Haarasin omale seal esimese kättejuhtunud jaapani püssi ja hakkasin välja minema.

Kojatrepile jõudes asusin püssi laadima. Vajutades pideme „magasinnaja korobkasse“, nagu siis nimetati padrunisalve, kadus see koos padrunitega trepile. Olin võtnud vigase püssi. Ning vaevalt laos korralikku relva oligi. Oli nii pime, et võimatu oli näha kuhu salvkukkus. Tuli tükk aega käega trepiastmeid pidi kobada, enne kui leidsin salve. Nüüd olin targem. Padruneid uuesti õrnalt ning üksikhaaval püssi lükates toetasin salve peopesaga. Padrunid jäid pidama ning asi näis olevat korras, kuigi pärastpoolegi mul veel selle püssiga juhtus pahandusi.

Tänavale jõudes nägin, et majast kümme-kond sammu Vene turu poole olid poisid paiskunud ahelikku. Liitusin ahelikuga, kus padrunid rauas ning püssid laskevalmis oodati tulevamise käsklust.

Tartu maantee poolt kostus äge tulistamine. Narva maantee meie seljataga näis aga olevat inimitühi. Vene turul ja pitsimaja ees oli aga näha üksikuid kogusid jooksmas. Ahelikus kostusid hüüded, et enne ei maksa tulistada kui „nad“ tulevad Narva maantee nurgale. Samas siunati, et meil pole väljas ühtegi ohvitseri, kes asja suudaks korraldada paremini.

Ja imelik see oligi, et ohvitseridest ei juhtunud kedagi sel momendil olema kohal. Isegi vahiohvitser oli läinud kusagile.

Peetri Reaalkooli õpilane õunapuu, kes ahelikus toimis „ülemjuhatajana“ tegi mulle korralduse minna kasarmusse ning telefoniteel teatada Peastaapi punaste tulekust ja paluda saata meile mõni ohvitser.

Siirdusin kasarmusse, jooksin 3-dal korral asuvasse saali, kus asus roodu telefon ning võtsin ühenduse Peastaabiga. Ei mäleta kellega just Peastaabis kõnelesin, kui pajatasin:

„Siin kõneldakse Kooliõpilaste Roodust. Meile tungivad varsti punased peale. Kohal ei

ole ühtegi ohvitseri. Kas poleks võimalik siia kedagi saata?“

Hääl teisel pool toru muutus õige ärevaks ja sealt päriti.

„Kust poolt punased tulevad? Kas suudate vastu panna?“

Seletasin siis olukorda niivõrd kui see mulle endale oli selge. Teatasin, et laskmine toimub praegu Tartu maantee pool kandis ning mis puutub meie vastupanekusse, siis seda suudame. Poisid on väljas ahelikus ning ootavad punaseid! — Minu jutu peale teatati:

„Pidage vastu! Teile tuleb sinna kohe leitnant Leithammel.“

Uuesti tänavale jõudes nägin, et olukord oli seal pisut muutunud. „Positsioonid“ olid võetud sisse ka Jaama tänaval ja Maneeži tävanurgal. Ahelikuga oli liitunud üks Põhja-Lääne armee staabikapten, kes oli tulnud välja „Lindenist“.

Ei tea kelle korraldusel oli üks patrull saadetud läbiotsima Beljajevi kõrval asuvaid eramaju. See patrull arretereis mingisugustel põhjustel kaks meest ja ühe naise, kes pärastpoole saadeti Pagari tänavale.

Tartu maantee poolt kostusid aga ikka paugud, kuigi juba hõredamalt ja pisut nagu kaugemalt.

Võisime olnud olla ahelikus umbes paarkümmend minutit, kui silmasime meile lähenemas kiirel ning energilisel sammul, kollakasrohelises jaapani kalevist sinelis ja papaahas ohvitseri. Jõudnud meieni, ta tervitas:

„Tervist, junkrute rood!“

Sellele tervitusele ei järgnenud korrapärast

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni 3. roodu oma asukohta, Tallinna pitsimaja uksele 1920. a. kevadel.

sõjamehelikku vastutervitust. Seda polnud meile keegi õpetanud.

Tulija teatas, et ta on leitnant Leithammel ja on määratud meie ülemaks.

Ta käsutas poisid rivisse. Rivistumisega oli aga häda. Antud käsklused olid meile uudsed, tulid üldse esmakordselt täitmisele ning pealegi veel ärevas olustikus. Mäletan, et „järjest lugedagi” tuli paar korda ning ikkagi jättis see veel mõndagi soovida.

Poisid rivistatud ning kahte rühma jagatud, toodi kasarmust välja viimased padrunite tagavarad, mis jagati kristlikult. Iga poiss sai 90 padrunit. Teise rühma ülemaks määrati üks juhuslikult juurdetulnud lipnik.

Korraldused tehtud, pöördus leitn. Leithammel rühmade poole lühikese ning selgitava kõnega: „Meie läheme nüüd välja. Täpselt ei ole teada, mis praegu on lahti. Üks on aga selge, et me peame korra kohe jalule seadma.”

Rivistustus tagasihoidlik küsimus:

„Kas neil püsse ka on?”

„Kui nad lasevad, siis ei lase nad luuavarrest,” oli vastus.

Samas selgus, et ühel poisil oli käsigranaat taskus. See jäeti poisi kätte ja talle tegi leitn. Leithammel korralduse:

„Kui ma vilistan, siis visake!”

Kasarmust toodi välja trumm, leidus ka trummar ning trummipõrina saatel hakkasime liikuma Viru tänava suunas.

Vene turul seisis üks sõitjate poolt mahajäetud auto. Viru väravas kohtasime miilitsat ja kaitseliitlasi, kes olid sulgenud liiklemise Vene turu suunas. Viru tänaval oli aga inimesi, kelledest paljud, nähes poisse sirgetes ridades trummipõrana saatel sammumas, sattusid vaimustusse. Kostusid isegi hüüded. „Elagu Eesti poisid!”

Jõudsime Vene tänava nurgale. Siin tehti

peatas, mille järele I rühm liikus Pagari tänavale, II rühm aga saadeti tagasi Beljajaevi juurde. Olin II rühmas.

Beljajevi juurde jõudes nägime, et sinna oli saabunud veoauto kahe kuulipildujaga. Neist asetati üks Narva mnt. ja Vene turu nurgale, teine Narva maanteele Vagneri tallide juurde, Jäime tänavale rivisse.

Vahepeal oli hakanud sadama lund. Kõikjal valitses vaikus. Tulistamine oli lakanud. Arutati ainult, kus ja mis võis küll lahti olnud olla? Peagi hakkas poisse ükshaaval minema kasarmusse, kuhu nad ka jäid. Võõras lipnik ei teinud sellest küsimust ning varsti oli kogu rühm laiali.

Kasarmus oli muidugi seletamist veel kaua, kuid ka I rühma tagasi jõudes ei saadud täpsamaid andmeid, mis sel õhtul linnas õieti lahti oli? Vaevalt võis tegemist olla mingisuguse väljaastumise kavatsusega. Kuid ka ilmasüütungi paugutamise tookordse ärevas õhkkonnas tekitas küllaltki segadust ning ilmaaegset askeldust. Poistel oli aga üks läbielamus rohkem, kuna olukord tundus vähemalt „trevooga” algul, olevat küllaltki tõsine.

Leitn. Leithammel, kellega poistel tuli nii kummalises olukorras teha esimest tutvust, jäi meie uueks roodu- ja hiljem ka pataljoniülemaks. Tema tookordne, olgugi vast pisut ehk järsk, esinemine (mis muidugi oli tingitud olukorrast), jättis kõigile hea mulje ja ei tea poissi, kes oleks suhtunud oma „pataljonivanasse” teisiti, kui suure lugupidamise ja armastusega.

Hiljem kuuldus tolleõhtuse paugutamise kohta, et kaitseliitlased, konvoeerides vange, olevat uudishimulike eemalepeletamiseks tulistanud ohtlalt õhku!

Pidi neil aga siis küll olema tahtmist, kuna tulistamine vältas küllaltki kaua ning oli paiguti päris äge.

Eesti õppursõdurid ja Läti Vabadussõja pöördepunkt.

Jaanuarikuu esimestel päevadel 1919 elasid Eesti ja Läti kodanikud üle murerikkaid päevi.

N.-Vene punavägi oli Eestisse tunginud ja vallutanud suurema osa riigi territooriumist. Suurtükimürin kostis Tallinna. Riigikaitse juhtide suure organiseerimistöe tulemusena meie võitlusrinne tihenes, väeosad hakkasid vaenlasele vastulööke andma ja varsti tekkis sõjategevuses murrang. Sisse tunginud vaenlane 12 päevaga visati Narva jõe taha.

Läti sõjaväe organiseerimistöe edenes visalt, sest puudu oli relvadest, laskemoonast ja varustusest ning mehi tuli kokku vähe. Punavägi, sissetungi jätkates, 3. jaan. 1919 vallutas Riia. Läti Ajutine Valitsus oli sunnitud pealinnast evakueeruma Liepāja (Liibavi). Saksa okupatsiooniväed lahkusid Lätist Ida-Preisimaale. Äsja formeeritud Läti roodud al.-polk. O. Kalpak'i juhatusel, Balti-Saksa Landeswehri ja Saksa Raudbriigaadi osad suruti enamlaste poolt jaanuari keskel Venta (Vindavi) jõe, mis Riia—

Liepaja raudtee suunas 65 km merest. Vastase edasitung ähvardas kaitsjaid merre visata. Olukorra raskust suurendas õige informatsiooni puudumine olukorrast naaberriikides. Tol ajal Liibavis ilmuv Läti ajaleht „Kurzemes Wahrs“ iseloomustas olukorda Lätis jaanuari keskel 1919 järgmiselt:

„Maailmasõja teisel poolel, kui sakslased Kuramaale tungisid, põgenesime läänest itta. Nüüd põgenesime idast läände. Juba mitmendat aastat ei leia meie enam oma kodumaal peatust, ikka liigume vooridel ja jala, nagu tagakiusatud... Meie maa on hädade tallermaaks saanud. Enne riisusid Saksa ja Vene väed Kuramaa paljaks, nüüd riisuvad läti enamlased Liivimaa tühjaks. — Sõja teisel poolel olime lahutatud Kuramaast, nüüd aga Liivimaast. Ja mitte üksnes temast. Meie ainukeseks informeerijaks on Mee-meli väike leheke „Memeler Dampfboot“, kuid seegi teab praegustest sündmustest vähe. Ammu ei tea meie enam, mis teistes maades sünnib. On loomulik, et nüisugustes oludes rahva seas iga-sugused kuulujutud laialiselt maad võtavad. On loomulik, et isegi kõige optimistlikumad elemendid sõda kaotatuks loevad. Eestimaa olla võetud, Saksamaal valitseda enamlased, Inglismaal olla revolutsioon lahti puhkenud, — nii räägitakse siin, ning meil ei ole mingisugust võimalust neid kuulujutte kontrollida.“

Selles raskes olukorras Läti Ajutine Valitsus oma esindaja kaudu pöördus Eesti Ajutise Valitsuse poole palvega lubada Läti valitsusel tulla Eestisse. Küsimus oli arutusel Aj. Valitsuse koosolekul 16. jaanuaril. Aj. Valitsuse protokollis räägitakse sündmustest järgmiselt:

„Läti esitaja teatab, et Läti ajutine valitsus kritilisi päevi üle elab. Rüa ja Mütavi on langenud. Valitsus on Liibavis ühes poolehoidva intelligentsiga. Loodab veel nädalapäevad linna kaitsta. Palub luba meie maale sõitmiseks, laeva vastu saates.“

Valitsus otsustas lubada Läti Ajutisel Valitsusel tulla Eestisse ja anda valitsuse liikmeile eksterritoriaalsuse õigused. Eestisse lubati tulla ka Läti sõjameestel ja Kuramaal võitlevatele Balti-Saksa Landeswehri salgale, kokku umbes 1200—1300 meest. Sõjameeste, eriti Landeswehri, suhtes seati nõudmine, et nad kohustuvad täitma Eesti Ajutise Valitsuse käskusid, alludes Eesti Sõjavägede Ülemjuhatusale, ja vajaduse korral peavad kaitsma Eesti piire.

Läti valitsust ja vägesid Eestisse tooma saadeti a/l. „Vasa“. Viimase komandöriks lipnik R. Oder'ile Sõjavägede Ülemjuhataja

Staabi ülem polkovnik J. Soots andis järgmise ettekirjutuse:

„Pärast seda, kui Saksa laev „Babilon“ Eesti territoriaalvetest välja on jõudnud, kohustan Teid sõita Liibavisse ja sealt Läti väeosad Eestimaaile tuua.“

Ettekirjutuses nimetatud Saksa laev „Babilon“ oli toonud Saksamaalt vene sõjavange, kokku umbes 1400 meest, ja tahtis neid Eestisse jätta. Mitmesugustel põhjustel ei võidud vange maale lasta, ja seepärast otsustati „Babilon“ Eesti vetest välja saata. Laeva territoriaalvetest väljasaatmine tehtigi ülesandeks a/l. „Vasale“, kes pärast seda pidi sõitma Liepajasse Läti valitsust ja sõjamehi Eestisse tooma.

Laeva kaitsemeeskonnaks määrati 15 õppursõdurit lipnik J. Rosentali juhatusel. Õppursõduritena sõitsid kaasa: V. Pikner, E. Johanson, B. Linneberg, K. Linneberg, A. Ernesaks, A. Anderson, K. Reinthal, P. Jakobson, E. Tartu, A. Otting, N. Snamenski, B. Schimanski, F. Tretjakevitš, B. Markovitš ja A. Passov.

Neli esimestena nimetatud õppursõdurit — Tallinna reaalkooli viimase klassi õpilast — olid 21. jaanuaril 1919 astunud vabatahtlikena mereväkke ja määratud remondis oleva miiniristleja „Vambola“ meeskonna koosseisu; kõik teised olid Tallinna Kooliõpilaste Pataljonist.

Mereväe staabis anti meeskonnale kätte relvad ja laskemoon. Relvastuse hulka kuulus ka üks kuulipilduja „Lewis“. Raskusi oli riidevarustusega, mis kaugeltki ei vastanud talvisele merereisile. Mõned õppursõdurid jõudsid veel kodus käia sooje riideid hankimas. Suur osa aga alustas reisi selles riietuses, millega laevale tulid — oma koolivormis.

„Vasal“ sõitis kaasa veel mitu laevakaptenit, Liepajas olevaid Eesti laevu ära tooma.

Niiviisi laeva kaitsemeeskonda kuuluvad õppursõdurid sõitu alates teadsid „Babiloni“ konvoeerimise ja Eesti laevade tagasitoomise ülesannetest. Neile jäi aga teadmatuks „Vasa“ peaülesanne — tuua Eestisse Läti valitsus ja sõjamehed.

Kesknädalal, 22. jaanuari õhtupoolikul sõitis „Vasa“ merele, tema järel „Babilon“, kes oli saanud sellekohase käsu. Läänepool Saaremaad, kuhu jõuti järgmisel hommikul, lasti „Babilon“ vabaks. Varsti möödus ta „Vasa“st ja jätkas reisi Liepaja suunas.

„Vasa“, reisi jätkates, jõudis samal päeval hilja õhtul Liepaja reidile. Reedel,

24. jaan., siirdus „Vasa“ reidilt sadamasse. Laeva komandör läks maale oma ülesannete lahendamiseks, õppursõdurid pidasid vahiteenistust laeval, leides aga aega ka linnas käimiseks.

Olukorra kohta Liibavis kirjutab lipnik J. Rosental:

„Linnas on rahulik. Mingisugust korrarikku- mist ei ole ette tulnud. Valitsevad Saksa võimud, kes lätlastele kõiksugu takistusi teevad. Tuttav lugu! Teame ju väga hästi, kuidas nad meil „valitsesid“. Läti Ajutise Valitsuse seisukord on raske, sest ta on sunnitud sakslastega koos töö- tama, mis rahvahulkades tema vastu umbusal- dust tekitab. Vihavaen sakslaste vastu on ül- dine. Ilma sakslaste abita ei jõua aga Läti va- litsus enamlaste laienele tõket teha. Neil enestel ei ole väge veel peaaegu olemaski, ainult mõned vabatahtlikke salgad, peasjalikult ohvitserid.“

„Vasa“ kaitsemeeskond kujunes varsti kogu Liibavi elanike huvi keskpunktiks, kuna temalt saadi värskemaid uudiseid Eestist, eriti sõjalise olukorra kohta.

„Sajad korrad tuli jutustada, kuidas ja mil- lal vallutati Eesti vägede poolt Tapa ja Tartu; eriti üllatavalt aga mõjus teade, et 18. skp. võeti meie poolt tagasi isegi Narva... Peatrumbiks oli meil väide, et Eesti pinnal pole enam ühtegi vaenlase sõdurit!“ — nii kirjutab oma mäles- tustes K. A. Linneberg.

Ajalehtede reporterid käisid sagedasti meie õppursõdureid intervjuerimas ja vars- ti ilmusid kohalikes ajalehtedes mitme- veerulised kirjutused olukorra kohta Eestis. Teated Eesti vägede võitudest mõjusid mee- leolu tõstvalt Läti kodanikele ja sõjamees- tele.

Liepajas olles meie õppursõdurite rühma ülemale lipn. J. Rosental'ile tehti Läti või- mude poolt ettepanek sõita rindele, et Eesti vägede võidusõnumeid teha teatavaks ka Läti vägedele. Selle ettepaneku teostami- seks esmaspäeval, 27. jaanuaril, kell 08.00 alustati Liepajast kitsarööpmelisel raudteel sõitu Aizpute (Hasenpoti) poole ühe Läti ohvitseri saatel. Kaasa sõitis ka Läti Sise- minister Valters, kes oli Tallinnas viibinud ja „Vasal“ Liepaja sõitnud. Sõidu puhul ilmus „Latvijas Sargs'i“ sama päeva numb- ris sõnum, et eestlaste salk sõidab rindele võitlustest osavõtmiseks, mis Läti kodanike meeoleulu veelgi tõstis.

Pärast mitmeid raudtee ja selle veerev- koosseisu tehnilisest seisukorrast tingitud takistusi ja neist olenevaid peatusi, mille kestel õppursõdurid agaralt laulu löid, jõuti

kell 21.00 Aizpute (Hasenpoti) linna. Selle ligidal Laža (Neu-Laschen) mõisas ööbiti.

Järgmisel hommikul kell 07.00 jätkati ka- hel mõisa kahehobuse veovankril mööda külmanud teed edasilikumist rinde poole. Liiguti Valtaiki (Neuhausen) kaudu Rud- bārži (Rudbaren) poole, kus pidi asetsema rindel viibiva Läti pataljoni ülem al.-polk. O. Kalpak'i staap. Sõit kõval töövankril kivikõvaks külmanud teed mööda polnud kuigi mugav. Pealegi kippus külm kallale. Selle eemalepeletamiseks tuli õppursõdureil tihti vaheldumisi vankri kõrval jooksta. Kuid tee oli üldiselt hea ja sõit edenes kiirelt, nii et kella 10.00 paiku kohale jõuti.

Rudbārži lossis paigutati meie õppursõ- durite rühm Läti pataljoni ühe allühiku ruu- messe. Siin vahetati kõigepealt vastastikku sõjauudiseid. Eesti õppursõdurid tõid Läti sõjameestele värskeid teateid oma vägede hiilgavaist võitudest ja kuulsid lätlastelt teateid väerinde seisukorra kohta Lätis.

Sõjaline olukord Lätis oli üleelamas raskeid kriisipäevi. 22. jaan. õhtul Läti väed Kuramaal olid vaenlase survele sunnitud maha jätma seisukohad Venta jõel ja taan- duma umbes 15 km lääne poole Kalvene— Valtaiki joonele, mis 50 km Liepajast. Val- taiiki ja Kalvene ühtlasi tähistasid kauge- maid paiku, kuhu Läti väeühikud jõudsid taandumise haripunktil. Vaenlase kätte oli langenud ka tähtis Skrunda (Schrunden) teedesõlm Venta jõel. Kahest roodust koos- nev Läti pataljon, kokku 220 meest, oli taan- dunud Kalvene; Landeswehri väeühikud, kokku 465 meest 2 suurtükiga, samal ajal tõmbusid tagasi Valtaiki. Vasak tiib oli täiesti lahti, misjuures põhja pool Kuldiga (Goldingen) ja Ventspilsi (Vindavi) rajoonis oli vaid paar sajamehelist sakslasist koos- nevat salka. Parema tiibi oli samuti kaitseta, kuna mõnesaja mehe suurune Raudbrigaad paiknes umbes 20—25 km lõunas Vainode rajoonis.

Kuna vastane pärast Skrunda valluta- mist edasi ei tunginud, siis 24. jaan. Läti pataljon ja Landeswehri osad, liikudes ta- gasi ida poole, võtsid oma alla Rudbārži ja Kalnmuiža. 25. jaan. jõudis rindele esimene täiendus: Läti pataljon sai juurde 35 meest, peamiselt ohvitseride; Landeswehr kõvenes 70-mehelise eskadroniga ja 60-mehelise vene rooduga.

Kokku võttes oli sõjaline olukord Kura- maal jaanuarikuu teisel poolel väga raske. Suurem osa riigi territooriumi ühes pealin- naga oli vaenlase käes. Vaba oli vaid Kuramaa lääneosa, kus tegelik võim oli

Liibavi Saksa sõjakuberneri kättes. Seejuures suurimaks puuduseks oli sõjaliste jõudude nõrkus rindel. Pealegi nii Landeswehri kui ka Raudbrigaadis jaanuari keskel leidis aset juhtide vahetus, mis noil kriitilisil päevil ei jätnud avaldamata nõrgendavat mõju vägede juhtimisele. Kõik see kutsus välja meeleolu languse nii rindel kui ka tagalas, kus enamikus pead tõstis.

28. jaanuaril, mil meie õppursõdurite rühm jõudis rindele, Läti pataljon valmistus pealetungile. Selle eel sama päeva pärastilõunal lätlased toimetasid luuret, kuhu kutsuti soovijaid vabatahtlikke. Luurest võtsid osa ka umbes pool meie õppursõdurite rühmast eesotsas lipnik J. Rosentaliga.

29. jaanuari hommikul algas pealetung, millest koos lätlastega ja Landeswehri ühikutega võttis osa ka meie õppursõdureid. Lahing oli pealetungijaile edukas, punased visati Venta jõe taha ja vallutati Skrunda sõlmpunkt, mis Läti Vabadussõjas ühtlasi tähistab põõret edu poole. Meie õppursõdurid tõid kaasa ka sõjasaaki: enamlaste 2. läti kütipolgu 1. roodu komissari püssi, täägi, rinnamärgi ja dokumente. Lahingust osavõtnud õppursõdur B. Linneberg oma märkmetes selle sündmuse kohta tähendab:

„Pärast Schründeni vallutamist kohtasin oberst Kalpaki mõisa pargis. Küsis, kes ma olen, ja teada saades, võttis ümbert kinni ja suudles.“

Niiviisi olid Eesti õppursõdurid kaasa teinud ja kaasa elanud murrangu Läti Vabadussõjas. Murrangu teostumise mõjuvaks põhjuseks oli Eesti vägede võidukas pealetung jaanuaris 1919. a. 14. jaan. vallutati Tartu ja edasitungiga Valga suunas Eesti väed ähvardasid tõsiselt punaste paremat ühendusteed Pihkvast Valga kaudu Riiga. Selle ohu ärahoidmiseks N.-Vene punaväe juhatus koondas Eesti Lõunarinde vastu $\frac{1}{4}$ jõude oma ülemjuhataja varust. Veel tähtsam on see, et vastane tõmbas Kuramaa rindelt kolmest seal võitlevast brigaadist kaks meie Lõunarinde vastu. Järelejäänud üks brigaad aga ei suutnud pealetungi edasi arendada ja oli sunnitud jaanuari teisel poolel 1919 asuma kaitsele. See võimaldaski lätlastel ja sakslastel rinde organiseerimise jätkamist Kuramaal.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljonist mereväe dessantpataljoni lähetatud juniore merel praamidelt süüsi „Lembitule“ laadimas suvel 1919. a.

30. jaanuari hommikul jõudis meie õppursõdurite rühm Liepajasse tagasi. „Vasa“ oli vähepeal sadamast lahkunud. Ta oli sõitnud Danzigi, kust pidi ära tooma Eestile kuuluva a/l. „Herkules“ (praegu jäälõhkuja „Tasuja“). Laev jäi seekord kätte saamata.

„Vasa“ lahkumise tõttu sadamast olid õppursõdurid jäänud peavarjuta ja toiduta. Korteriks saadi 2 tuba Liepaja sadamas olevas hotellis, söömas käidi Läti võimude korraldusel Liepaja sõjasadamasse ja tagasi sõideti linna trammil, mis meie õppursõdureile kui Läti Ajutise Valitsuse külalistele oli tasuta. Elust Liibavis kirjutab lipn. J. Rosenthal:

„Läti ohvitserid võtsid meid õige soojalt vastu, isegi liiga soojalt, nii et see meie meestele vähe pähe hakkas. Seda valjemini kõlas laul, — tõunalaul, trammivagunis, isegi uulitsatel ja külväljal. — Nii elasime paar päeva Läti valitsuse kulul.“

Arusaamatusi oli õppursõdureil rahadega, nimelt oberost-rublade ja duumarahaga: neid ei tahtnud kohalikud kaupmehed vastu võtta, vaatamata maksvatele määrustele. Selle vastu otsiti abi politseilt ja koguni rahaministeeriumilt. Viimase otsimise kohta kirjutab K. A. Linneberg tolleaegset Liibavi olukorda iseloomustavalt järgmist:

„Oli juba hilja õhtul, kui viimaks pikema otsimise järele juhatati meid ühte peatänaval asuvasse pangahoonesse, kus pidi asuma rahaministeerium. Pikas operatsioonisaalis asus leti taga terve rida laudu, kus kiiinlavalguse juures istusid à 2 kuni 3 ametnikku (elektrivalgutuse millegipärast ei töötanud); mõned lauad olid ka pimedad ja tühjad.“

Pöördusime oma küsimusega esimese laudkonna poole, kuid seal vabandati, kuna olime satunud teedeministeeriumi. Ühtlasi juhutati meid paar lauda edasi, kuid seal oli juhuslikult haridusministeerium; nii kõndisime ühest ministeeriumist teise, s. o. ühe laua juurest teise juurde, kuni saabusime õigesse kohta.

Kuid siin ei saadud meid kuigi palju aidata: ametnik laotas käsi ja ütles avameelselt, et neil puudub võimalus sundida elanikke valitsuse korraldusi täitma.“

Laupäeval, 1. veebr., jõudis „Vasa“ Danzigist tagasi ja õppursõdurid asusid uuesti laeva, olles valmis tagasisõiduks. Väljasõit Liepajast määrati kindlaks pühapäeva peale. Selle eel, laupäeva õhtul, Läti Ajutise Valitsuse poolt korraldati meie õppursõdurite rühmale ja „Vasa“ juhtkonnale, kokku umbes 30 meest, pidusöök. Vastastikustes tervitustes lasti Eestit ja Lätit ning nende sõjaväge elada ja lauldi hümn. Ärasõidu kohta kirjutab lipn. J. Rosental:

„Pühapäeval, lahkumise päeval, olime Läti üliõpilaste roodus lõunasöögil. Sellest jäi kõige parem mälestus järele. Jällegi laul, eladaldasõimised. Meie ja nende rahvushümnus. Ihus silmapilk! Seesama kordus laevalael, kui sõit algas. Ülendatud meeleolus sõitsime Liibavist välja. 4. veebr. varahommikul olime Tallinna reidil.“

Niiviisi lõppes Eesti õppursõdurite sündmusterohke sõit Liepaja ja Kuramaale.

Eesti vägede võidud, mille üle meie õppursõdurid teateid viisid, hävitasid ülespuhutud ettekujutuse N.-Vene sõjalise jõu tugevusest ja kiskusid maha selle aupaste Läti kodanike ja sõjameeste silmis. Kahtlemata see kõik mõjus kaasa meeleolulisele murrangule. Pealegi vastase pealetungid rindel vaibusid, mistõttu Läti Ajutine Valitsus Eestisse ei tulnud. „Vasaga“ sõitsid Liepajast kaasa 8—10 Läti ohvitseri, kes Eestis rakendati läti rahvuslike väeosade organiseerimistöele.

K. M.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni orkester.

Prof. J. Vaks.

Väga kiiresti on möödunud kakskümmend aastat ajast, mil 15—17-aastased poisid kujundasid Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni. Poistest on saanud mehed, kellel võivad olla juba pojad vanusega, nagu nemad olid sõjateid tallates. Minu mällu aga

on jäänud need vaprad poisid sellistena, kui neist enamuse olid veel püssipikkused poisid, sooritasid pataljoni oma sõjalisi väljaõppe-harjutusi, käisid vahiteenistuses ja täitsid muid puhtsõjaväelise iseloomuga ülesandeid. Eriti meenub aga mulle see pillimäng, mis omalt tasemelt küll ei künkinud nõudliku puhkpillimuusika tasemeni, kuid mis tiivustatud heast tahtest, innuga esinemisest, tulvil temperamendist ja teistest voorustest, mida just noorusel nii pillavalt palju, edenes tolleaegsete olude kohaselt küllaltki hästi.

Kes olid need 15—17-aastased poisid, kes täitsid sõjaväe muusikamehe kohustusi raskel sõjaajal, kuigi mitte eellinil, kuid siiski sõjaolukorras? Need olid rahuajal (kui nii võib nimetada poiste suhtes maailmasõja, vene revolutsiooni ja saksa okupatsiooni aegu) harilikud koolipoisid, keda ema hommikuti kella 8 ajal kooli saatis ja päeval kella 2 ajaks jälle lõunale ootas, ja kes oma ülevoolavat temperamenti puht kooli-iseloomuga töö kõrval juhtisid ka muusikasse, õppides koolides vabatahtliku õppeainena pillipuhumist. Kui puhuti sõjahüüdu, siis need tragid poisid, vaatamata oma noorusele, olid esimesed, kes astusid vabatahtlikult sõjaväkke, et relvaga kaitsta

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni orkestrijuhth Julius Vaks (Pildistatud 1918. a.).

oma kodumaad vaenlase eest, kes oli lähenemas juba pealinna väravaile ja pealinnas endas tõstis kurjakuulutatavalt pead. See oli raske olukord kooliõpilastele-sõduritele, sest iga poiss-sõdur oli teadlik selles, et on saabunud kõrge mäng, on saabunud aeg, mil võib ütelda lauliku sõnadega, „nii kaua kui põlvepikkune poiss elab, ei saa vaenlasel asu olema meie kodumaal“.

Pataljoni asutamisest polnud kuigi palju aega möödunud, kui hakkas küpsema mõte oma orkestrit asutada, sest omasid ju kõik väeosad orkestri ja miks pidi siis kooliõpilaste pataljoni olema orkestrita. Kuna pataljoni koostus rõhuvas enamuses pealinna keskkoolide kasvandikest, nende seas aga, nagu eelpool mainitud, oli küllalt poisse, kes varem harrastanud puhkpillimuusikat, oli peatselt koos orkestri moodustamiseks vajalik arv orkestri isiklikust koostisest. Kuigi orkestri asutamiseks oli vaimustust küllaldaselt, siiski tuli enne võita raskusi, kuni jõuti sihile. Raskeim oli olukord pillide hankimisega. Neid ei olnud tol ajal ka vastavaid riigiasutustel, sest ei jätkunud küllaldaselt püsse, kahureid, kuulipildujaid jne. Ja kes julges siis veel rääkida pillidest?

Satuti mõttele, et kui juba poisid on koolist läinud sõjateedele, miks peaksid siis pillidki nukralt kappides ja riulitel tolmu-korraga kaetult vaikima. Oleks päris loomulik, kui nemadki poistele järele tuleksid, et neisse puhkuda elu, uut ja uljast sõjalugu. Kuigi me pille vajasime hädasti, ei edenenud nende hankimine aga sugugi nii kiirelt ja valuta, kui näiteks, poiste mobiiliseerimine sõjaväkke. Möödunud sündmused olid meie maad laastanud tugevasti ja viimase võttis veel okupatsioon. Saksa okupatsiooni all kannatasid ka meie koolide pillikogud, sest saksa sõdurid valisid endile koolide pillikogudest vajalikud pillid, mida nad aga hiljem enam tagasi ei toonud. See halb pretseident lõi kartuse, et ka oma sõjaväkke antavad koolidele nii vajalikud ja kallid õppevahendid võivad sõjamoõllus kaotsi minna. Tekkinud kartused osutusidki lõpuks põhjendatuks, sest sõja lõppedes nii mõnigi õppeasutustest pidi jääma ilma mitmest pillist või mõned need vastu võtma viletsas mängukorras. Põhjusi selleks oli mitmeid. Oli koolipoisse-sõdureid, kes lahkudes pataljoni sõjaväljale, ei loobunud oma pillist, vaid võtsid need kaasa. Need pillid ei saabunud ilalgi enam tagasi pataljoni ega ka oma kooli. Juhtus ka, et pillimees lahinguväljalt tagasi toodi kilbi peal, ja meie, kohalejäänud, neela-

sime mõrudaid pisaraid lahkuvat sõpra viimsele puhkusele saates ja leinakoraali mängides.

Siinnimetatud põhjusile lisaks veel meie väga sagedased ümberkolimised, ruumide äärmine kitsus, harjutus- ja pillide hoiuruumide täielik puudumine, mis mõjus halvasti pillide korrasohiule ja soodustas nende enneaegset rikkemist. Kuid aukartusega koheldagu neid, järelejäädud ja kooli tagasi toodud pille. Järelekasvav õppurkond teadku, et need pillid, kuigi võib olla käesoleval ajal juba logudeks muutunud, on siiski väärtus, mis seotud suurte ja kalliste mälestustega neile, kes neil puhunud sõjalugusid. Haljastatagu need vanad auväärased pillid, asetatagu need aukohale ja räägitagu neist kõigile koolipoistele. Kui need pillid mänguks enam kõlvulikud ei ole, peaks neid siiski säilitatama, sest poisid, kes neil mängisid 20 a. tagasi, kindlasti võtaks neid kätte suurima hardumusega.

Oma isiklikust osast kooliõpilaste pataljoni tema asutamisest alates, võin mainida, et kuulusin pataljoni samadel alustel kui kooliõpilased-kaasvõitlejad. Kuna olin 1917. a. peagu kõigile koolipoistele-pillimängijatele tuntud kui nende kooliaegne muusikaõpetaja, sattus orkestrijahi määramisel kõikide pillimeeste soovide kohaselt, valik minule.

Kui nüüd rääkida juba nii öelda vahekordadest alluvatega, siis peaksin mainima, et „vahekordasid“ ei olnud, ega tulnudki.

Oli tihe side, üksteisest parim arusaamine, ja ühine rühkimine, et toime tulla oma ülesannetega.

Pean paratamatult rääkima ka pillimängust, sest oli ju nüüd see meie peaülesandeks „teha muusikat“. Ega see algul nii kergesti ei läinudki. Poisid olid noored, vilumust, vastupidavust, üldse kõike, milleks vaja aastaid, oli vähe ja kõik need puudused tuli kiiresti teha tasa, tuli n. ö. poiste vanusaastaist ette jõuda.

Mul on veel elavalt meeles meie esimene esinemine avalikkuse ees 1919. a. jaanuarikuu esimesil päevil. Tubaseid harjutusi oli sooritatud juba mitmeid. Mängupaladest olid õpitud kõige vajalisemad peale hümnid. Toas kõlasid kõik hiiglama vahvalt, ja seepärast olime arvamisel, et oleme esinemiseks valmis.

Asusime siis pataljoni ette ja käskluseel „käies marss, edasi“ löime pillid hütmdma.

Väljas oli külma üle 10 kraadi, puhus vinge tuul, poisid polnud sellisele olukor-

rale ettevalmistatud, pillid külmusid ja siis sai tõesti muusikat, mida harva saab kuulda. See ei rikkunud aga kellegi tuju, sest vabanduseks võis öelda, et väljaõppeks oli liiga vähe aega, ja mis peaaegu polnud vastavaid suuremaid ruume, kus „käies marssil“ oleks saanud sooritada harjutusi. Väljas valitsesid kangekaelselt külmad ilmad. Sooritasime siiski selle esimese mängu kuidagi lõpuni, kusjuures iga järgmine muusikapala „istus“ paremini ja lõpuks oldi meiega koguni rahulgi. Kuigi pillihelid polnud just kõige puhtamad, selle eest olid nad nii öelda südamest puhutud ja suurima vaimustusega ettekantud.

Sündmused arenesid imekiiresti. Meil polnud enam aega harjutada ja ettevalmistada muusikapalu, vaid tuli sageli mängida sõjaväeosade saatmisel väeliinile, küll raudteejaamade ja maanteede kaudu.

Meil tuli elada üle pealinnas ka kurbi päevi. Vaenlasele suuremate jõududega vastu astudes tuli muidugi ka ohvreid kanda ja paljuid sõjas langenuid saata viimsele puhkusele. Pataljoni orkestril tuli tihti selliseid kurbi protsessioone kaasa teha. Ilmastiku olude, mängijate ebamäärase nooruse ja väljaõppe puudulikkuse tõttu osutus orkestris olemine väga raskeks, ja koguni tervisele ohtlikuks teenistuskohuste täitmiseks. Peab tähendama, et just orkestri asutamise algul oli meil palju igasuguseid mängusid peaaegu kuni suveni. Kuna edaspidi algas aga juba kergem elu, sest oli asutatud juba mereväe, suurtükiväe ja tagavarapataljoni orkestrid. Nüüd sai ka aega muusikalisele väljaõppele enam tähelepanu kinkida.

Vahepeal oli pataljoni kolmandat korda eluruumi vahetanud, olime kolinud praegusest Erahäigla majast Narva maanteel, Toompeale, sealt aga peale lühikest pea-

tust Kopli teele Punaseisse kasarmuise. 1919. a. suve, nii siis kõige ilusama aasta-aja, veetsime looduse rüppes, tegime harjutusi pataljoni pesuköögis (see oli parim harjutusruum, mida kunagi omasime). Sel suvel tegime ka oma parema töö. Õppisime peale puht tarbemuusika veel kontsert-kava muusikat, mis koostus küll lihtsamaist, vähenõudlikumaist paladest, kuid mängijate suure vaimustuse ja innu tõttu õnnestusid küllaltki hästi. Omasime pealinnas hea kuulsuse, selletõttu siis ka sügise saabudes (olime kolinud juba Gilde tänava kasarmuise), oli meil peale otsekoheste ametlike mängude sagedasti ka eramänge. Oli juhuseid, mil orkester tuli isegi poolitada, et rahuldada kõiki soovijaid. Vaatamata sellele, et mängu tase meil polnud nõuetavalt kõrge ja et pealinnas oli sel ajal 5—6 sõjaväeorkestrit, nõuti siiski meid, kuna poiste-mängijate uljas hoiak ja vahva esinemine olid eriti hinnatud.

Saabus 1919/20. aasta talv. Algasid rahu-läbirääkimised. Meie olime vahepeal kolinud juba „Pandoriini“ (praegused Töölis-teatri ruumid). Märtsis 1920. a. olime vist üks esimesi väeosi, kes likvideeriti, kuid peab märkima, et kord tihedalt organiseeritud meeskond jäi kompaktse ühikuna edasi tegutsema end. T. K. Pataljoni orkestri nime all. Tegemist oli küllalt, matkati mitmel puhul Soome, käidi läbi peagu kõik kodumaa linnad, kuni viimaks aeg likvideeris selle, mis kord suure vaimustusega oli algatatud. Ajavahemikul paljud lõpetasid õpingud keskkoolis, siirdusid teistesse linnadesse ja lõpp oli saabunud kunagi kuulsale ja vahvale Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni orkestrile.

Olge tervitatud kõik vahvad pillimehed! Saagu meie 20. a. kokkutulek meile kõigile armsaks ja ilusaks sündmuseks.

Suur vahetund.

Mälestusi Vabadussõja alguspäevilt.

Enn Parel

Jõudsime Tallinna sõjas karastatud meestena. Lähemale kuu elasime kaasa 4-da Rahaväe polgu viletsustele, vaevadele, muredele ja neile pisikesile rõõmuhetkile, mida võib pakkuda igavene taganemine ülekaaluka vaenlase ees.

Meid, Tallinna jõudnuid, ei olnud palju. Suurem osa Narvat kaitsema saadetud koolipoisse kadus juba Narva langemisel ja osa

auras taganemise korralageduses, meie ülejäänud olime aga sellest sordist, kes jäävad paigale lõpuni, olgu mäng kui halb tahes.

Liimilt äratoomine ei sündinud meie tahtel, vaid süüdi olid sin vanemad, kes Tallinnas sõjavõimude juures käisid nutmas, et nende pojad viibivad täitsameestena liinil.

See oli mõni jaam sealpool Rakveret, kui

saime küsu sõita liinilt koju, ära sõjameeste jalust. Hakka veel kibedal taganemise ajal jahtima lastega. Üks jäigi juba Järva mõisast taganemisel punaste kätte (Herald Triigel). Ei oskanud õigel ajal jalgadele valu anda.

Uhkelt orkestrihelide saatel kahes loomavagunis saadeti meid Narva, aga tagasi tulime kõrvad londis, vargsi, kellelegi teadmata. Tohtusuurtes viltides, lambanahkses kasukas, peas vene papaahha, selle otsas saksa lahingkiiver, püss ilma tu jämeda nõõriga rippumas õlal hiilisin jaamast kodu poole. Kojujõudes rõõmust polnud juttugi. Süda vaid vaevus koolimundri,

palitu, mütsi ja vennalt laenatud säärsaabaste pärast, mis kiire taganemisega jäid punastele saagiks. Andsin kõikidele andeks, kes sel varajasel hommikutunnil minust põlgtusega kõrvalepõikusid. Olin räpane, pesemata, näljas ja lugematud täid elasid mu vateeritud vesti voltides.

Kodu juhtus midagi põrutavat, ootamatut. Keegi oli oma ihusilmaga näinud, kuidas ma ühes Narva sillaga, jalad püsti, vastu taevast lennanud. Olen küll oma ema viies poeg, aga selle jälleenägemise jätan parem kirjeldamata. Rikkusin sõnaga vaikse leinameeleolu.

Esimene jälleenägemise rõõm oli aga varsti möödunud. Tänu muidugi mu tublile välimusele. Algas hall argipäev.

„Eks sa hakkad nüüd nendes vatirohkades koolis käima“, lohutas mind vanim vend silmi välgutades, kui ikka uuesti ja uuesti katsusin vabandada tema säärivate vangilangemist.

„Õöd läbi olime väljas. Külm oli, tead. Jõhvis anti meile see vateeritud munder, vildid ja kasukas. Omad riided ja saapad sidusin kimpu ja panin vankrile. Järva mõisas oli meil nii maru tuli peal, et küüdümees ei julgenud vankrit mõisa aida tagant lagedale ajada. Sinna kõik asjad jäidki. Önn oli veel, et ise terve nahaga tulema sain. Üks pois jäi vankri kõrvale oma asju valvama ja keegi ei tea mistast sai...“

„Sinu ainumas ülikond... Mõttele kui suurt vaeva nõudis selle soetamine...“ poetas nüüd omalt poolt emagi.

Nukralt, ilma igasuguse väljavaateta lalusin pärast pesemist ja söömist kodunt, et olla ükski ja mõlgutada ükski oma muremõtteid.

Imelik, et ma liinil ei mürganud, kui jube

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni orkester Tallinna koolinoorte rongikäiku saatmas Harju tänavalt Peetri platsile (Vabadusväljakule) sürdumisel suvel 1919. a.

ma uues mundris välja nägin! Aga mis loeb sõja ajal üks välimus? Naergu, kellel seks tahtmine!

Aga ühte peab säärase mundri kohta ütleva. Ta võimaldas vaba liikumise ka kõige tihedamas rahvamurrus.

Mehaaniliselt olid mu suured vildid mind kandnud Viru tänavale, keset tihedamat rahvamurdu. Kohale, kuhu ma harilikus meeleolus poleks säärasena mingi hinna eest ilmunud, demonstreerima vaid oma viletsust.

Kesk Viru tänavat seisin äkki silmsilma vastu terves omas aupaiustuses Eerik Peebusega — mu kaaskannatajaga Narvaalusest kampaaniast. Ka tema isiklik garderoob jäi teatud vankrile Järva mõisa, Virumaal.

Nähes Peebust sama halenaljakas seisukorras tõusis mu tuju mõnevõrra. Vana tõde — kaaskannatajad kergendavad kannatusi.

„Mida hakkad ma nüüd peale?“ — oli juba kahemehe mure.

Pärast lühikesi kaalutlusi oli meie üksmeelne otsus:

„Tagasi liinile, seal on meie mundrid omal kohal.“

„Homme hommikul sõidab Soomusrong nr. 2 liinile. Koosseisus ainult koolipoisid,“ teatas Peebus.

„Tehtud! Sellega sõidame kaasa“, torkasin Peebusele oma käe. „Läki siis kohe Sõjaministeeriumi, täiendama Soomusrong nr. 2 nimekirja“.

Ehk küll Sõjaministeeriumi hoone oli pärast sakslastelt ülevõtmist terve öö minu valvata, võttis siiski hulga aega enne kui jõudsin kõik toad läbikolada. Alles kolmandal korral sattu-

sime õigesse kohta. See oli kaunis mahukas ruum. Hulga sõjaväelasi istusid siin suure laua taga, kaardid ees ja pidasid mingit nõu. Ka seinad olid üleni kaetud maakaartidega.

Astusime julgesti tuppa. Tervitasime sõjaväe kombe kohaselt kätt kõrva ääres hoides ja jääme ootama. Oma papaahhasid me peast ei võtnud, sest tundsimme seda vene sõjaväe kõnekäändu: „Tühja kolu juurde kätt ei tõsteta“.

Seisime seal niimoodi tükk aega. Kõik, kes seal laua ümber istusid vahtisid sõnalau-sumata meid ja meie vahtisime jälle neid.

„Nüüd arvavad muidugi, et punased on juba otsaga Tallinnas . . . Need neetud vildid ja kasukad . . .“ vilksatas mul mõte läbi pea. „Kindlasti on nad kokkunud meie välimusest . . .“

Aga ei olnudki väga. Üks pikk ohvitser tõusis laua tagant, tuli meie juure ja küsis:

„Kes te olete ja mida te soovite?“

„Omad mehed, koolipoisid!“ vastasime kooris. „Tahame minna soomusrongile.“

Meie avameelne vastus kergendas pinget. Laua taga istujate nägudel võis näha juba naeratust ja kergem oli meilgi. Julgesime omaltgi poolt vastu naeratada.

„Ah sellepärast, et tahate minna soomusrongile, segate sõjanõukogu istungit,“ noomis pikk ohvitser. Aga seda ei tulnud võtta tõsiselt. Tervest ta olekust paistis, et see ei olnud öeldud lahtuseks.

„Olime 4-da polguga kolm nädalat Narva all. Sealt aeti meid, kui alaealisi, koju tagasi. Alles täna jõudsimme Tallinna.“ Õigustasime oma sealolekut.

„Ja tahate kohe soomusrongile?“ imestas ohvitser.

Nüüd patsutas ta meile sõbralikult õlale ja lükkas meid lauale lähemale.

„Mu härrad, siin on teile elav näide minu praegusele ettekandele. Need kaks tublit koolipoissi tulid eestiinilt ja tahavad sinna kohe tagasi.“

„Ja teie, noored sõbrad,“ pöördus ta meie poole, „olete teretunud soomusrongil. Homme hommikul kell viis olge Kopli platvormil ja küsige mind, kapten Partsi. Ma olen rongi ärasõidu juures ja küll ma lasen teid määrata kuhu teile meeldib, nüüd aga minge koju ja puhake hästi välja.“

Kapten Parts ulatas meile käe. Lugesime jutuaajamise sellega lõpetatuks ja lahkusime staabist niisuguse kära ja juubeldamisega nagu oleksime saavutanud kes teab kui tähtsa võidu.

Kodus ei võetud minu teadaannet aga sugugi säärase juubeldusega vastu. Ema hakkas hädaldama:

„Kas ma vähe nutsin, kui ära olid? Kas sellest pole veel küll, et mul üks poeg on juba lii-

nil ja ühe viisid venelased taganedes kaasa? Ja ega sina siis veel kellegi sõjamees ei ole?

Vanem vend ütles aga kindla sõnaga:

„Kuhugile sa ei lähe. Jääd koju!“

„Kas pean ootama jääma, kuni punased Tallinna jõuavad, et mind siin mahanottida. Ega nad seda mulle kunagi andeks ei anna, et olin nende vastas 4-das polgus,“ vaidlesin vastu.

„Ah tee mis sa tahad,“ pahandas lõpuks vend. Aga pärast ära tule ütleva, et sind ei keelatud.“

Kõik need liinilemineku vaielused neelasid terve õhtupooliku ja oli juba kaunis hilja kui kobisin magama. Magama üle kaua aja sooja voodisse, kahe lina vahele, kus võisin magada täitsa särgiväel, ilma vateeritud püksteta, vestita, viltidet, kasukata ja külma püssiroikata, kaenlas. Enne unumist palusin veelkord ema, et ta ärataks mind kell nelil.

Kui hommikul silmad avasin, oli esimene tunne, et olen korralikult väljamaganud, aga teine tunne, see oli midagi kohutavat — väljas oli suur valge.

Nagu vedrust visatult olin voodist väljas ja teises toas.

Kell oli täpselt kümme. Muidugi kümme, sest mind lasti meelega magada, et ma ainult soomusrongist maha jääksin.

Tormasin kööki. Ema valmistab juba lõunat.

„Ma äratasin sind kella nelja ajal. Ega see minu süü ei ole, et oled nõnda kõva unega,“ naeris ta minu hädaldustele.

Hulgusin ahastuse pärast.

„Mis arvab minust Peebus? Muidugi, et olen argpüks? Ja mida mõtleb kapten Parts?“

Olen ennast teiste silmis täielikult häbistanud ja pealekauba olen veel väejoosik.

Nende piinavate mõtetega läksin välja, et värske õhu käes oma pead jahutada ja olukorra üle põhjalikult järele mõtelda, sest oli veel üks võimalus — liduda jalgsi soomusrongile järele.

Esimene tuttav nägu keda ma omaks suureks rõõmuks ja üllatuseks linnas kohtasin oli — Peebus. Ka tema ema oli temaga mänginud samasuguse vembu, nagu minu ema minuga.

Süda läks tema juttu kuuldes kohe imekergeks. Vähemalt tema silmis polnud ma enam argpüks. Jäi veel kapten Parts.

Soomusrongist mahajäämist tuli aga siiski kuidagi vabandada, ja sellepärast seadsime samud kohe Pagari tänava poole.

Sõjanõukogu oli jälle koos, kuid täna juba ilma kapten Partsi. Jutustasime avameelselt meid tabanud õnnetusest ja avaldasime soovi, et meile antaks niisugune kiri, millega saaksime soomusrongile järele sõita.

„Sääraseid poisse läheb meil ka siin vaja. Olite 4-as polgus kuulipildurid? Hüva, minge ja teatage kapten Murrikule, et olete määratud tema kuulipildurite komandosse,“ öeldi meie jutu peale.

Nii sattusin ühes Peebusega soomusrongi asemel kuulipildurite komandosse.

Komando koosnes peamiselt Tallinna koolipoistest ja tema ülesanne seisis Sõjaminesteeriumi hoone kaitsemises. Päeval siin magati, taoti kaarte, puhastati vahel ajaviiteks kuulipildurijaid, kuid kõigerohkem muidugi nokiti üksteise kallal. Öösel seevastu pidid kõik poisid olema valvsad. Üks kuulipildurija-toru valvas maja Laia tänava poolsest küljest ja sihtis ühtlasi ka Suurtüki tänavale. Teine kuulipildurija valvas maja Pika tänava poolt kandist.

„Olge hästi erksad poisid. Meil siin uuevõitu kirjutusmasin. Kui punased selle kätte saavad, mis me siis peale hakkame?“ ütles mulle üks ametnik, kui pärast töö lõppu oma kuulipildurija tema laua kõrvale aknalauale üles seadsin.

Kena mees. Muidugi poleks enam midagi pealehakkata, kui punased juba tema kirjutusmasina kallale oleks pääsenud.

Elul staabis muidu väga viga ei olnud. Meid, vanu sõjamehi, ta aga ei veetlenud. Liig igav oli. Kedagi koju ei lastud, sest kogemused olid kurvad. Kes läks, see jäi. Vist keelasid vanemad tagasi tulla. Nendega oli väga raske läbi saada. Neil polnud absoluutselt aukartust meie, vanade, lahinguid läbielanud sõdurite ees. Distipliinist polnud neil aimugi. Nagu see supi sööminegi.

Vaatan, kõik kohad suppi tassivaid mehi täis ja igas toas süüakse nii et lõrin kostab kaugele. Küsisin meie meeskonnalt, et miks meie veel paastume. Ütlesid, et pole ämbrit, millega suppi tuua. Kui vabaneb mõni ämber, eks siis too.

Saksa supipaak on üldse liikkudel linisõduritel olid omad supinõud, mis saime Narvast taganevailt sakslastelt.

Saksa supipaak on üldse üks mõnus rüüst, vene kateljokiga võrreldes; näiteks roomad lahingus mööda vedelat müta. Kateljokk kohe igasugust kõntsa ja prahti täis. Saksa paak seevastu on aga hoopis teine. Kaas peal ja kõik. Kaant võid pealegi veel praadimisel kasutada. Pärast lahingut võta paagil kaas pealt, paak puhast. Oleks ainult suppi...

Võtsime Peebusega siis oma uhked saksa paagid ja vajusi-

me supilõhna suunas. Jõudsime hoovi. Supp keedeti pesuköögi katlas. Köök supiauru täis ja kokk aina keerutab katlas hügelkulbiga.

Panin oma paagi ettevaatlikult katla veerele. Naeratasin kavalalt, pilgutasin kokale silma ja ütlesin vanas heas usus õige maheda häälega:

„Kolmele mehele, aga õige paksu.“

Üleoleva liigutusega lükkas kokk paagi katlaservalt kolinal põrandale. Ma ei uskunud oma silmi. Minu ilusa saksa paagi!

„Mis pagan see siis tähendab?“

„Üksikule mehele ma suppi ei anna. Tulgu meeskonnast keegi ämbriga ja nimekirjaga supi järgi.“

Seletasime kokale küll, et oleme vabariigi parimad toed. Et oleme Narvaalused kangelased ja et ilma meieta ta üldse ei oleks saanud siin nii uhkelt oma kulpi liigutada. Aga sellel mehel oli kõva pea, olime temale kui õhk.

„Aurake ära köögist,“ ütles ainult kulbivarrest ühvardavalt kinnihaarates.

Tahes või tahtmata tuli oodata niikaua kui keegi jõudis oma ämbri tühjendada. Viimaks ometi oli supp meil käes. Kolmveerand ämbrit supikatla põhja. Süda läks haledaks seda nähes. Kolmveerand ämbrit sogast supikatla põhja, samal ajal kui kõik kohad olid täis head supilõhna. Nuta või naera.

Uus häda. Komandos ei olnud kulpi, et tõsta suppi. Isegi kateljokke polnud neil poistel. Ja ise tahtsid olla veel sõjamehed...

Tahtsime siis Peebusega valada ämbri servast endile natuke suppi. Aga kus nemad. Ei lasknud. Ütlesid, et nii valame rasva pealt. Rasva. Poistele kummitus rasv sellel supil. Ütlesid, et peame kõik sööma ühisest ämbrist, et üks mitte rohkem ei saaks kui teine. Alistusime

Tallinna Koolilõpilaste Pataljoni orkester Tallinna koolinoorte rongikäiguga Toompea lossi ees suvel 1919. a.

lõpuks, sest mis sa tühja kõhuga sõdid ülevõimu vastu.

Lõrpisime siis suppi esiteks taktis, et mõni poiss lusikatähti rohkem ei saaks kui teine. Supi jahtudes läks tempo kiiremaks. Keegi enam taktist kinni ei pidanud. Et põhjast lihatükikesi kättesaada, liigutasime järgimööda püssivardaga suppi. Teised olid kõik harjunud niiviisi sööma. Neil oli see nagu käkitegu. Nüpea kui lihatükike pinnale ujus, kohe oli see kadunud. Pagana osavad olid, peab ütleva. Mõni oli saanud hakkama isegi säärase trikiga, et oli uuristanud puulusika põhja augu. Mis viga oli niiviisi paksu riisuda.

Vehkisime Peebusega natuke aega teistega kaasa. Aga palju üks pisike saksa sõjaväeluskas jõuab suurte vene puulusikate vastu. Tundsin selgesti, kuidas kops läks üle maksa. Panin lusika kõrvale ja käratasin:

„Mis kuradi sõjaväeline kord ja distsipliin see on? Kõik põrand ja riided suppi täis, aga kõhud tühjad. Kas staabist, kuramuse pärast, sööginõusid ei saa?“

Poisid naersid jultunult:

„Kui nii kange mees tahad olla, eks rabele siis sööginõud lagedale. Kusagilt neid ikka saab.“

„Toon teile suppiämbri kas või sõjaministri enese käest, kuid toon...“

Ostustavalt lahkusin komandost.

Kolasin tükk aega asjata ringi. Igast toast käisin ämbreid küsimas, aga keegi ei teadnud kust neid saab. Paarist-kolmest kohast visati mind lihtsalt välja, et ära sega oma suppiämbri jamaga.

Vüimaks ometi leidsin koridoris mehe, kes teadis kust suppiämbreid saab. Lahkelt juhatas ta mind ühte tuppa:

„Vot siin ruumis antaksegi neid välja. Küsi-ge suurte vurrudega ohvitseri käest. Tema ongi supiasjanduse juhataja.“

Lõin vildikannad matsudes kokku. Täna- sin, tähendab, sõjamehelikult ja astusin suure julgusega juhutatud ruumi.

Toas oli palju sõjaväelasi. Kõik seisid surm- tōsiselt „vofront“ ja üks suurte vurrudega ohvitser aina kärkis. Vaatan, vanapoolne mees, prillid ees ja vuntsid ripakile, aga kus oskab pragada. Keegi ei piuksatagi vastu.

Lauale oli laotud hiigla lasu igasuguseid kuulipilduja osi ja nublakaid. Täieline korralage- dus. Kus meil komandos, kõik kuulipildujad tip- top korras, nii et lust vaadata.

Palju mõtlemata astusin vurrudega ohvitseri ette. Seisin sirgelt ta ees, nii nagu ma olin viltides ja kasukas, papaahha pisut ühe kõrva peal ja juuksetutt väljas, et paista pisut toekam. Tervitasin teda korralikult, sõjamehelikult ja

kummardusin ka kergelt teiste ohvitseride poole. Mis aukraad vurrudega ohvitseril oli, ma tõesti ei teadnud. Kes üldse oskas aru saada neist aukraadidest sõja algpäevil.

„Mida teie siit otsite?“

Seda ma just ootasingi. Seletasin rahulikult, et tahan seda ja seda.

Vurrudega ohvitser nagu ei saanud äkki aru:

„Mis suppiämbri? Mis kulbid..? Mida te tahate?“

Kannatlikult seletasin veel korra, et vajan nü- suguseid suppiämbreid, millega kuulipildurite ko- mando võiks endale kõögist suppi tuua, ja et kulpe läheb vaja sellesama supi tõstmiseks, ja et kateljokke poistel ka ei ole. Lusikad, Jumalale tänu, on kõigil olemas, kodust kaasavõetud, isik- likud.

Ohvitser kuulas mu loba kannatlikult. Ise aga mõõtis mind silmadega ikka ülalt alla ja alt ülesse, nii et päris piinlik hakkas. Korraga pani nii, et aknakraasid pörusid:

„Mingisuguseid kulpe ega ämbreid mul teile anda ei ole. Naljakas, mispärast te neid just minult küsite?.. Kes teid juhatab? Kes te üld- se olete?.. Mida te üldse siit tahate?..“

Teised ohvitserid vahtisid kogu aeg pealt ja muigasid naerda. Vihastusin, juba kolmandat korda sel päeval. Kes oli siin naeruväärt?

„Kena küll, ei teata, mis tähendab suppiäm- ber? Kui te ei taha anda, siis ütelge lausa. Ei tahakski teie suppi, kui koju sööma laseksite. Istu siin kui vang ja valva, et punased ei pää- seks teile ja kogu teie värgile ligi. Narva all liinil oli tuhat korda parem. Seal ei keedetud üldse suppi ja ei narritud sellega poisse...“

Nähtavasti see aitas. Vurrudega ohvitseri nügu tõmbus mügele.

„Kapten, muretsege sellele rahvaväelasele mida ta nõuab,“ pöördus ta ühe lähedalseisva ohvitseri poole.

Vaatasin võidurõõmsalt ümber, et näe sain kõigi kiuste süiski ämbriid.

Lõin vildikannad kokku ja lahkusin kapteni saatel.

Vaevalt saime ukse taha, kui kapten naerust turtudes mind kasukale patsutas:

„Sa sell, oled vist peast nõder. See oli kind- ral Pödder.“

„Kui see vurrudega mees oli kindral, siis on ta ka õige maru kindral,“ nõustusin. „Aga miks ta teie peale nii kärkis, kui tuppa astusin?“

Selgus, et kindral oli ohvitseridele sõitu tei- nud sellepärast, et keegi pole mõistnud kokku panna uut välismaalt kohalejõudnud kuulipil- dujat.

Komando poisid olid kadeduse pärast lõhke- mas, kui sammusin komandosse kolme mehe ees, kes kandsid ämbreid, kulpe ja kateljokke. Poisid

oleks vist parema meelega sõja lõpuni püssivardaga suppi liigutanud, kui et piisutki tunnustada minu autoriteeti.

Nüüsi staapi valvates jõudis kätte 17. detsember. Päev, mil Vabariigi olemasolu rippus nüüdi küljes.!

Päev algas ärevalt. Hommikul vara juba kupatati mind ühes Peebusega tänavale. Kummalegi anti kaasa kerge-kuulipilduja ning kahe peale kokku kümme lihtsõdurit.

Ülesanne oli järgmine: võtta oma alla Viruvärava mägi ja kanda selle eest hoolt, et punased ei koguneks turuplatsile ja pritsimaja ette.

Ma ei saanud kohe aru, miks leiti, et meie Peebusega oleme selle ülesande jaoks just need kõige kohasemad mehed. Aga vist viis staabihärrad eksiteele meie välimus.

Tegemist oli meil Viruvärava mäel laialt. Vist ei ole seal ei enne ega pärast seda nii jõhkrat ja tugevat häälega karjutud. Ega vist ei lubatagi seda enam teha.

Mäe ümbrus kogunes tihedalt rahvast täis. Salgakaupa liikusid kahtlased altkulmu hiilivad tüübid ringi ja muudkui vaatasid ikka vilksti ja vilksti meid ning meie kuulipildujaid. Läksid üle tänava, jäid sinna korraks seisma ja liikusid siis jälle edasi. Vägisi kippus Pritsimaja nirk lainetama rahvast.

Heitsime kõhuli kuulipildujate taha. Sihtisime kogunenud jõugu peale ja möivgasime kogu oma kopsude jõuga:

„Laiali minna... Laseme...“

Laskmiseks süiski ei läinud.

Heidutatud meie hirmsast välimusest ja kiisast jooksid kõik kabuhirmus laiiali. Mõni heitis kõhuli, teised kukkusid robinal otsa ja mõne hetkega oli Pritsimaja esine lage ilma ühtegi kuuli raiskamata.

Meile mäele kaasa antud mobiliseeritud sõdurite närvid ei pidanud vastu. Ükshaaval kadusid nad mäelt. Lõpuks olime üksi. Mälestuseks vaid kolme mehe poolt mahajäetud püssid.

Mujal ei läinud aga süiski kõik nii libedalt.

Punased, keda keelasime kogunemast Pritsimaja ette ja turuplatsile, kogunesid Peetri platsile (praegusele Vabadusväljakule) ja liikusid sealt mööda Harju tänavat Raekoja platsile valitsushoone ette, mis asus siis praeguses ohvitse-

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni orkester (Pildistatud Toompeal Lvovsky maja ees 1919. a. algul).

ride kasiinos. Siin sattusid nad aga parajate poiste kätte. Kostasid üksikud paugud ja Raekoja poolt mööda Viru tänavat alla jooksjad karjusid üksteisele, et Raekoja platsil voolab ojadena seltsimeeste veri.

Nüüd oli punaste isu läinud. Tänavad jäid varsti tühjaks. Ainult meie olime unustatud. Külm oli ja kõht korises, kuid ära minna ka ei tohtinud. Sõjaväeline kasvatus ei lubanud. Viimaks võtsime südame rindu ja läksime süiski, sest ööpatrullid hakkasid juba liikuma.

Komandos saime kiituse asemel noomida, et ei osanud ise varem äratulla.

Meil oli nüüd alati vesi peal. Kus aga karjetavam moment oli, sinna meid saadeti.

Pärast Viruväravamäe mürtsu saadeti meid järgmisel hommikul „Estonia“ teatrimajja. Teatrimaja hoovis seisis soomusauto „Estonia“ — olime määratud selle meeskonda. Pidime siin iga minut käepärast olema, et autoga väljasõita, kui kusagil midagi lahti läheb. Ja lahti võis siis minna iga moment — kommuunamehi oli rohkem kui võis arvata.

Auto oli igavene logu. Kas ta üldse liikuda võis, selles kahtlesid isegi ta juhid. Meie nähes talle hääli igatahes sisse küll ei saanud. Aga aitas sellest, et punased teadsid ta olemasolust ja nägid meie kasukaid. Olid nüüd vähemalt taltsamad ja ei kippunud vabariikliku korda kukutama.

Ka oli neid tublisti kohutanud seltsimeeste surm Raekoja platsil.

Valvasime Peebusega mitu igavat ööpäeva Estonia keegliruumis. Äraminna sealt ilma loata ei tohtinud. Hea oli, et leidus veel mõni rubla obersti, millega võis sütsamast turult osta hobuseliha vorsti ja küpskartulaid.

Terved päevad veeretasime keeglit ja öösel magasime kordamööda libedal keegliruumi põrandal, tühjad vahuviina pudelid ja vildid pea all.

Keegliruum oli täis tühje pudelid ja ölest pudelitorbikuid. Siin oli peetud hiljuti hiigla olemist.

Lõppudelõpuks tüütas meid see igavene keegli veeretamine. Pidasime juba kurja nõu siit salaja jalga lasta, kui tuli vahetus.

Peastaabi kuulipildurite komandos oli kõik vanaviisi, ainult et poisid sõid korralikult suppi. Nad olid oma ümbriga alati esimesed supikatla juures.

Saime komandos kuni õhtuni kaarte taguda, ja siis tuli pääsimine.

Valmistusime parajasti öövalve vastu, kui üks läks lahti ja komandoruumidesse astusid kaks sõjaväelast.

„Poisid, kes tahab sõita soomusrongiga liinile?“ hõikas üks juba ükselt. „Homme sõidab liinile Soomusrong nr. 3 ja sinna läheb vaja tublisid kuulipildureid.“

Trügisime Peebusega kohe lähemale, sest kartsimine, et viimati läheb liiniletajate saba liiga suureks ja peame jälle rongist maha jääma. Meile oli ju soomusrongile minek auvõlg, mis tuli tasuda.

Meie suureks imestuseks taganesid aga kõik poisid ja kadusid nurkadesse.

„Noh, Georg, lähme liinile,“ pöördusin ühe komandopoi si poole, kes oli iseäranis noble alati naerma meie liinilkäimist.

„Ise oled kange liinimees. Eks sa mine.“

„Kui sina kaasa tuled, küll ma siis lähen,“ õrritasin edasi.

„Kirjuta oma nimi nimekirja, ma kirjutan järgmiseks,“ kerkis pois.

Seda ma just püüdsingi.

„Annad selle peale kää?“

Pigistasin kohkunud poisi kätt ja maalisin suurte vigurite ja konksudega oma nime soomusrongi meeste nimekirja.

Georgi seisukord oli räbal. Tükk aega oli ta tumm, aga kuuldes meie ümber kogunenud poiste naeru ja tõgavaid märkuseid kirjutas ta ka oma nime nimekirja.

Peale meie kolme leidus komandos süiski veel üks soomusrongile mineja. See oli lipnik Siiman, kes senini kõigile tähelepanemata oli elanud siin koolipoiste hulgas.

Läksime kõik koos kuulipildurite komando ülema kapten Murriku juure teatama, et sõidame soomusrongiga liinile.

„Ja teie julgesite ilma minu loata minna soomusrongile,“ pragas kapten. „Ükski mees ei tohi lahkuda komandost ilma minu nõusolekuta.“

„Mis? Palka tahate ka veel? Palga saate ühel ajal teistega.“

Müüsimine oma saadaoleva palga poole hinnaga ühele ettevõtlikule poisile, kellele kirjutasime välja vastava volituse ning lahkusime komandost ilma kapten Murrikuga jumalaga jätmata.

Kulbok ja Kõösel, nii olid soomusrongi ohvitseride nimed, võtsid meid kohe kaasa S.-Patarei tänavale soomusrongide looja ja isa Juhani Pitka juure, kus pidime olema abiks varustuse saatmisel äsjaformeeritud soomusrongile.

Pitka maja asus merekaldal. Pikas, merepoole suunatud kuuris käis parajasti kuulipildujate proovimine. Kinnine ruum oli kuulipilduja põrguraginat täis.

Kuna kuulipildujate kordaseadmise võttis veel kaunikeste aega, siis viisime vahepeal ühe autokoorma kasukaid, vilte, vateeritud veste, pükse, papaahasid, padrunitaskuid ja vöörihme ning igasugu muud sõjamehele tarvisminevat varustust Tallinna Koolõpilaste Pataljoni, mis asus Narva maanteel Beljajevi gümnaasiumi ruumes. Ülejäänud soomusrongi meeskond pidi tulema sealt.

Valisin endale kasukate ladust välja paraja kasuka. Ka vildid vahetasin vähemate vastu, sest minu omad olid nii suured, et võisin neis vabalt keerata varbad sinna, kus harilikult asub jalakand. Igas seisundis neist viltidest väljahüppamine oli mulle naljaasi.

Kui Beljajevist tagasi jõudsimine polnud kuulipildujad veel korras. Tuli oodata. Istusime kõik J. Pitka kirjutuslaua ümber ja seda ma ei mäleta, millal ma olin jäänud magama, pea kirjutuslaual. Äratas mind proua Pitka, pakkudes klaasi tulist teed.

„Kuulipildujate kordaseadmise võtab veel aega ja kolmetollistele pole mehed leidnud veel sobivaid lukke. Sakslased uputasid äraminnes kõik suurtükkide lukud, ja nüüd on need roostes ning õiget lukku on raske leida,“ teatas Pitka meile. „Teie, nooredmehed, olete unised. Ma mõtlen, te võite minna koju magama. Homme kell kolm olge Beljajevi gümnaasiumis ja sealt lähete ühes teiste koolipoistega rivikorras Kopli platvormile. Et pääseksite koju, kirjutan teile ööloa.“

Kõigi aegade kõige vahvama ööloaga taskus lahkusin Pitka korterist. Ööpatrullid lasksid mind takistamatult ja suure aupaklikkusega läbi.

Magasin pärast Narvast tulemist teist korda voodis. Öösel ma kellelegi oma soomusrongile minekut ei hakanud teatama, sest ema poleks siis jälle terve öö maganud ja mind magada lasknud.

Hommikul selle eest oli nuttu laialt. Kellelegi minu sõttaminek head meelt ei valmistanud. Isegi vend ei tuletanud kordagi meelega vangilangenud säärlikuid. Üldse oli see üks räbalamaid päevi minu elus.

Kõik olid mu vastu nii head ja tähelepanelikud, et lausa piimlik hakkas. Ma polnud harjunud koduste säärase ümberkäimisega. Ja kui ma kella kahe ajal seisin täies sõjavarustuses ukse all, rippus ema mul nuttes kaelas.

Kokkusin pööraselt säärasest käitumisest.

„Ära mine, Enn. Sinul pole ju vaja veel sõtta minna. Ega seal kerge ei ole. Ja mis sul kodus viga on? Soe tuba ja pehme voodi ja süüa saad ka...“ nuttis ema.

„Pole viga, küll ma varsti tulen tagasi,“ lohutasin ema.

„Enn, ole siis ettevaatlik ja ära mine sinna kus lastakse...“ õpetas ema ja ei tahtnud mind kuidagi lahti lasta.

Beljajevisse jõudsin parajal ajal. Soomusrongi poisid olid kõik koos. Muist varustust olid nad juba kättesaanud. Kõigil olid seljas kitsenahksed kasukad ja jalas suured vildid. Puudusid veel ainult kateljokid.

Paar poissi olid vahepeal väljanuhkinud, et mingisugune selts pidas üle tänava asuvas Läti klubi ruumides jõulupuud. Siirdusime kõik sinna, et seal kuni äraminekuni viita aega.

Senini polnud ma omas elus veel ühelegi tütarlapsel „külge löönud“. Nüüd Läti klubis pani aga ühe tütarlapse nägemine minu südame kiremini tuksuma. Lihtsalt ei saanud temalt silmi ära pöörata.

Võtsin südame rindu. Punetasin erutusest kui palusin teda tantsima.

Ta ei annudki mulle korvi.

Pani käe usaldavalt minu õlale. Oma pehme hästiravitsetud käe — minu haisevale kasukale.

„Tola, toladetola...“ sõimasin end tantsu ajal, sest ühtegi ilusat sõna ei tulnud meele, mida oleksin võinud ütelda sellele õrnale olevusele, kes sõbraliku pilguga vaatas mulle poolviltu otsa ja ootas, et ma ütleksin midagi huvitavat.

Kõige hullem oli aga see, et ma polnud kuigi suur tantsumees. Tundsin küll mõned tantsusammud, aga tütarlapselga tantsisin esimest korda. Ka segasid tantsimist suured vildid. Vägise kippusin tallama oma partneri jalakesi. Olin nii verest ära, et ei osanud isegi vabandada.

Kangekaelse vihaga lõhkusin edasi tantsida.

„Andestage,“ sosistas tütarlaps ja vaatas andekspaluvalt mulle otse silma. Ta oli astunud oma terava kontsaga mu vildininala.

Lõpetasin taktipealt tantsimise ja ütlesin tuliselt ning vihaselt:

„Lõpetame!.. Küllalt!.. Mina peaksin paluma andestust, sest ma ei oska üldse tantsida. Ma pole veel üalgi ühe preiliga tantsinud, aga teie nägemine tegi mind nii julgeks. See on teie süü, sest olete nii armas... Lähen veel täna sõtta ja homme, võib olla, olen juba surnukeha. Eks ole, te annate mulle andeks, et kutsusin teid tantsima?“

Ei tea mis huvitavat see tütarlaps leidis minu vihasst ja erutusest punetavas näos, aga vaimustusest säravate silmadega jäi ta mulle ainiti otsa vaatama.

„Kõik soomusronglased välja!!! Rongilemerek!!!“ kostsid samal ajal kõvad hüüded.

Kaks selget, pisaratest looritatud silma saatid mind, kui vähe hiljem sammusin rivis nagu unes läbi Viru tänava.

„Läksin aga, läksin aga,“

Läbi Viru tänava...“ alustasid eelpool nõrgad, arad hääled.

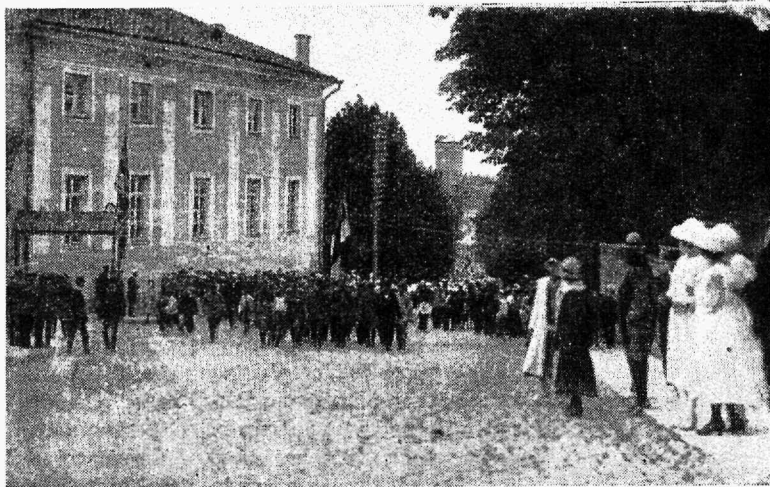
Pehmete viltide padin ei lubanud raiuda taktisammu. Laul läks segi. Jalutajate poolt sadas meie pihta pilkavad märkuseid ja hüüdeid.

„Jätta!!! Laul jätta!!!“ karjusid ohvitserid. Laul lõppes sama mannetult, nagu alustati.

Read segi, nagu lambakari, läbistasime vaikselt nobisedes kesklinna tänavad.

Jõudsime saladuslikule pimedale soomusrongile.

Siin liivuga polsterdatud ja valgete hõõveldatud laudadega vooderdatud vaguniseinte vahel meenus mulle midagi kohutavat. Ma ei teadnud

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni orkester Tallinna koolinoorte rongikäiku Toompeale saatmas suvel 1919. a.

neiu nime ega aadressi. Olin unustanud seda küsida. Ku minu nime ja aadressi ta ei teadnud.

Kaks terashalli silma seirasid mind ka siis, kui meeletult taskurätikuid lehvitades ja isamaa-

laule lauldes pimedast, ükskõikselt magavast Tallinnast sõitsime välja — vastu pimedale ööle.

Kaks silma ei kustunud ka siis, kui pugusin kitsale narile teiste poiste vahele ja uinusin, kasukahõlm üle näo.

Kalevlaste Malevast – Tallinna Kooli-õpilaste Pataljoni.

Boris Lannes.

Kalender näitas 23. juulikuu päeva 1919. a., kui Kalevlaste Maleva Pihkva alt tossutas terves koosseisus rongiga Valga poole, et anduda puhkusele ja ümberkorraldusele. Mehed rõõmustasid, et tuleb pikem puhkus, mis aja jooksul vajutab unustuse hõlma kõik läbielatud närvi- ja kehalised pingutused, kõik rindeelu raskused ja kannatused. Suurem osa hellitas lootusi, et nüüd avanevad võimalused ka kodus käia, kuna oli kombeks lubada varusolevaist väeosist mehi suuremal arvul puhkusele kui rindelt.

Ei aimanud veel siis, et minu tegelik osavõtt Vabadussõjast on seega lõppenud ja et ma enam ei pöördu tagasi rindele. Olin õige tublisti sõjameheelusse sisseelanud ja ei hellitanud mõtet Malevast lahkumiseks. Lootsin vaid saada paarinädalist puhkust, et siis uuesti pöörduda Malevasse tagasi.

Sangaste mõisa jõudes, mis oli määratud Kalevlaste Maleva puhke- ja ümberformeerimise kohaks, hakkasin aga mõningail põhjusil teistsuguseid tulevikukavatsusi plaanitsema. Ja nii siis juhtus, et otsustasime kolmekesi — Gustav Kahu, Ernst Raudsepp ja mina, kes meie veel järele olime jäänud Tallinna Linna Poeglaste Gümnaasiumi (mille järglaseks on nüüd Gustav Adolfi gümnaasium) poistest — üleminna Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni, et edasiteenides ühtlasi ka lõpetada poolelijäänud õppimist.

Avalikult me seda soovi väljendada ei võinud, sest Maleva pealik Leopold Tõnson ei tahtnud lubada koolipoisse üle minna kooliõpilaste pataljonesse, kuigi Sõjaministeeriumist oli tehtud sellekohane korraldus kõikidele väeüksustele. Tõnson hindas koolipoisse eriti seepärast, et nad sõdisid Malevas selle asutamisest peale. Kuid igal ajal on oma lahendus ja iga takistus on ületatav: paari päeva pärast olid sõidupaberid taskus ja meil ei jäänud muud üle, kui seada sammud Sangaste jaama poole. Mahajäänud sõpradele surusime kätt ja palusime arvestada tõsiasjaga, et meie sõdimised on sõditud ning Maleva ridadesse meie enam tagasi ei pöördu.

Teel jaama oli algul tõesti heameel, et sõda on seljataga. Elualalhoiu instinkt võidutses, et lahkume hädaohu piirkonnast välja, et pole vaju enam kummarduda vaenlase kuulipilduja vihisvate kuulide ees aga suruda oma keha ärevalt-põlksuva südamega vastu emakest maad, kui vastase kahurimürsk otsib vihisedes läheduses kohta, et lõhkeda kõrvulukustava kargatusega. Kuid juubeldus vaibus, kui sõdureist täiskiilutud vagun meid oma rüppe hõlmas. Ja kui läks korda kolmanda korra pakkideriulile ennast küljeli keerata ja silmad lasta kinnivajuda, siis valdas meeli mingi seletamatu kurbus. Oli nagu kahju lahkuda meestest, kellega küljkülje kõrval mööda saadetud 7 pikka sõjakuud ja kellega sidusid tihedad sidemed. Oli kahju, et ei saa enam kunagi tunda seda ülevat meeleolu, mida sõdur tunneb, kui ta pärast võidetud lahingut sammub vallutatud külla või kui ta oma silmaga näeb, kuidas vaenlane tema ja ta kaaslase rünnakut välja ei kannata ning paanikas plagama pistab. Isegi kriitilistel momentidel läbielatud hirm ei olnud enam nii „hirmus“, vaid ümberpöörduvalt pakkus isegi teatud võlvust või kõi, nagu seda, näiteks, pakuvad hirmu ja õuduse jutud.

Pikapeale haihtusid meeleolulised mõttemõlgutused ja nende asemele kerkis vaimusilmi ette kogu läbitehtud Vabadussõda. Mõni läbielatud moment võttis peaaegu reaalse kuju ja ajuti tundus, nagu kuuleks veel praegugi granaatide ja šrapnellide lõhkemisi või kuulipildujate kõrvulukustava ragina sekka haavata saanud kaaslase oiged ja hüüeid. Kerisin lahti mälestusteliniku ja pilt pildi järgi elustusid rindel möödasaadetud päevad.

[Kui Vabadussõja algul, mil enamlaste jõud olid juba ületanud meie riigipiiri ja jõudnud välja Oru jaama juure, tõttasime seitsmekesi, ühe kooli poisid — Kahu, Raudsepp, Rosberg (Raid), Saarson, Tiits, Kallismaa ja mina — isamaale oma abi pakkuma, siis oli olukord hoopis teine, kui nüüd, rindelt lahkumisel. Juba välised olud olid kontrastselt erinevad: seal detsembrikuu alguse niiskus ja külm ning taandumine, siin juulikuu lõkendav kuumus ja va-

rusolek, seal poolnälginud haganase leivaga peatoidusena leppima pidavad väsinud salgad, siin korrapäraselt liha ja pudruga toidetud sõjavägi. Kuid nii erinevad, kui välised olud, ei olnud meeoleolud: usk isamaa tulevikku ja vabadesse elasse meis juba siis ja ega see polnud seiklushimu, mis meid ajas külmetama ja elu ning tervisevõimega riskeerima.

Jõhvi jõudes määrati meid 4. polgu „läbikäijate komandosse“. Selle komando meeste meeoleolu oli üpris halb ja häälestus Eesti Vabariigi vastu umbusklik kuid mittevaenulik. Teatud mehed, keda hüüti „lendureiks“ ootasid ainult juhist, et lennata, s. o. deserteerida, ning seda teostatigi õige massiliselt juba esimesel meie komandos viibimise ööl.

Esimene lahing minu elus, millest võtsin osa, nimelt Pühajõe lahing, lõppes kahuhirmus põgenemisega: kogu „läbikäijate komando“ jooksis laiali ja kui mehed viimaks pärast ekslemist soos ja metsades ükshaaval Jõhvi jaama kokku tilkusid, siis interneeriti nad jaama einelauaruumi, ähvardusega lahingust ärajooksmise pärast anda sõjakohtu alla.

Kogu taganemise tee, mille „läbikäijate komandoga“ kuni Vaeküla jaamani kaasa tegime, ei olnud muu kui masendav närvide pingutus. Komando taganes raudtee suunas ja teda toetas soomusrong. Soomusrongi punased kartsid ja ei julgenud palju otse rindelt peale tungida, vaid kasutasid haaramistaktikat: pressisid mõlemalt tiivalt jalaväe roodud tagasi ja ähvardasid niimoodi soomusrongi ja raudtee suunas taganevate väeosade seljatagust. Mitu korda ähvardas meid sissepiiramine ja vangilangemine, kuna olime jäänud kiiluna kaugele maha. Siis pidid kohalikud teejuhid, tihedad metsad ja ööpimedus aitama meil seljataha tunginud vaenlase vahelt läbipugeda, et jõuda välja oma-juurde.

Kord, Kabala jaama juures, pidi seesugune punaste seljataha jäämine lõppema meie kaastastroofiaga. Komando oli nimelt võtnud sisse positsioonid Kabala jaama kaitseks, kui luure tõi teate, et mõlemalt poolt raudteed tungib peale punaste ahelik. Samal ajal lähenes raudteed mööda tihe vaenlaste kolonn. Mõlemad ahelikud lasti läheneda laskeulatusse, siis avati neile tuli. Nii palju kui mäletan, ei olnud meil kuulipildujaid, seepärast meie tuli punaseid kuigi palju ei tõkestanud ja ahelikud tulid jaamale ikka lähemale ja lähemale. Asjatult ootasime soomusrongi omale abiks. Nagu hiljem kuulsime, olevat see Vaeküla pool meie seljataguses pidanud lahingut salga punastega, kes olid tunginud raudteeni välja ja püüdsid meid kotti ajada. Õnneks see kavatsus neil nurjus, kuna soomusrong oma tulega peksis nad laiali. Kabala poole ta aga ei sõitnud, kuna side meie-

ga oli katkenud ja meie saatust oli talle arvatavasti teadmata. Nähes, et abi soomusrongi näol ei saabu, andis ülemus käsu alata taandumist raudteed mööda Vaeküla poole. Vaevalt saime jaama taga oleva käänaku tagant välja, kui eest, s. o. Vaeküla poolt hakkas meile sadama kuule. Selgus, et salk punaseid oli tunginud raudteevahimaja ja ligidaloleva küla juurde välja ja meie taganemistee läbi lõiganud. Ei aidanud muu, kui pidime ründama punaseid, kui ei tahtnud langeda vangi. Panime siis torud hüüdma punaste suunas nii kiirelt kui suutsime. Punased löid peagi kõhkleva. Seda kasutasid meie komando juhid kohe ära ja viisid meid rünnakule. „Hurraa'ga“ tormasime raudteed piirava kuuseheki tagant välja, kusjuures igamees tühjendas jooksu peal oma püssi punaste suunas. Seda vaatepilti ja kuuldemängu ei kannatanud „seltsimehed“ välja. Mõni julgem vibutas veel vaid meie suunas rusikat, siis aga kadus kogu jõuk küla majade taha ära. Taganemistee oli seega vaba. Surnuid ja haavatuid oli mõlemal pool, punaste kaotused olid arvatavasti suuremad. Meie poisid olid kõik terved ja puutumatud.

Vaekülas katkestasime sedapuhku sõdimise: „lendurite“ (milline element oli meie lahkumismomendiks küll peaaegu juba täielikult laialilennanud) ja polgumeeste seltskond tundus meile mittevastavana ja kindral A. Tõnissoni kirjalikul loal, mida hankimas käisid Kahu ja Kallismaa, sõitsime Tallinna, et astuda Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni.

Kuna polnud teada, millal ja kas üldse Tallinna Kooliõpilaste Pataljon läheb rindele, vii-

Junior Mars (vasemal) ja junior N. Heidelberg (paremal).

vitasiime pataljoni astumisega. Soomusrongidele astuda meie ei saanud, kuna need olid juba kõik rindele välja sõitnud. Pärast nädalapooltse ringivaatamist ja seiklemist siin ja seal (muu seas sai korra üle lahe ka vennasrahva juures käidud), astusime 1918. a. detsembri lõpul Kalevlaste Malevasse. Peaaegu kõik samad Tallinna Linna Poeglaste Gümnaasiumi poisid, kes olid 4. jal.-polguski, nimelt Gustav Kahu, Ernst Raudsepp, Ralf Kallismaa, Villem Rosberg (Raid), Gustav Puju ja mina.

Ka siin läks sõjategevus kohe lahti. Juba 30. detsembril sõitsime Tallinna sadamast välja aurikul „Moonsund“, et koos teiste väeosadega teha dessanti punaste seljatangusse — Tsiresse. Dessant oma otstarvet ei täitnud, kuna 4. jal.-polk oli vahepeal taganenud ja meie jõud olid liiga väikesed, et punaste rinnet seljatangant läbi murda ja 4. jal.-polguga ühendust luua. Oöl vastu uutaastat jõudsime Tallinna tagasi.

2. jaanuari 1919. a. varahommikul läks 127 kalevlast Narva maanteed mööda linnast välja, vastu 35 km kauguseni pealinnast tunginud vaenlasele. Ja siit peale see vahemaa enam ei vähenenud, vaid 6. jaanuarist peale hakkas kiiresti suurenema. Kord paanikasse sattunud punased ei suutnud enam jääda pidama ja meil polnud muud teha, kui kihutasime küüdimeeste regedel neile järele. Ainult luurel käies sai punaseid mõnikord eemaltki näha ja öisistel valvepostil seismise tundidel võis ettekujutusvõime neid vahest puude ja põõsaste vahel näha. Nii läks kuni Järve küalani ja seal korraga — 60 lahingust osavõtnud mehest tulid tervetena tagasi vaid 38, kuna 10 meest langes ja 12 sai haavata. Meie poistega käis õnn kaasas ja keegi ei saanud kuulist isegi riivata. See 16. jaanuari ebaõnnestumine juhutas nii mõnegi mehe võidujoovastust, kuid Kalevlaste Maleva ei heitnud seepärast veel meelt, vaid jätkas punaste jälitamist.

Pärast Narva vallutamist paigutati kalevlased Narva-Jõesuho, kus nad olid koos 1. jal.-polgu osadega selle garnisoniks. Seal erilist sõjategevust ei olnud, välja arvatud peaaegu igapäevased luureretked kaugel üle Narva jõe Rosona ja Luuga jõe kallasteni.

Veebruari algul viidi Kalevlaste Maleva üle lõunapoolse raudteed, algul Auvere külla, kus ette võeti mõningad koosseisude ümberkorraldused, ja siis Narva jõe taga asuvatesse Suur- ja Ustje-Zerdjanka küladesse. Auveres jätsin ma maha 5-kuuliga püssi ja läksin üle 24-kuuliga opereeriva riistapuu käsitlemisele, mida siis omavahel kutsuti „aurumaatpüssiks“ või nüüdses terminoloogias — kergekuulipildujaks „Madsen“. Ühtlasi läksin lahku koolivendadest, kes kõik jäid edasi jalaväe meesteks.

Automaatpüss, mille kolmandaks numbriks mind määrati, sai asupaigaks omale Suur-Zerdjanka küla. Peale igapäevase pommitamise punaste soomusrongi poolt, mis kursseeris Narva-Oudova raudteel, ja kokkupõrgete üksikute luursalkade vahel, ei juhtunud kuni 22. veebruarini midagi erilist. Sel päeval tahtis punaste väejuhatas aga, maksku mis maksab, meid sealtpoolt Narva jõe välja lüüa. Kuid see kavatsus ei õnnestunud neil ja kuigi neil läks korda meie mehi Ustjeste ajutiselt lüüa välja, ei suutnud nad meid Suur-Zerdjankast minutikski välja tõrjuda. Veriste peade ja suurte kaotustega löödi nad tagasi. Meie kaotused olid 2 surnut ja 5 haavatut, punastel aga olid kaotused vähemalt kümme korda suuremad, kuna juba ühesainsas kohas oli neil 7 surnut kõrvuti maas, peale selle veel need, keda neil läks korda ära viia metsavarjus.

Pärast mõnenädalalist viibimist Mustjõe ja Auvere küldes ning valveteenistust Narva jõe kaldail, käsutati Maleva kokku ja algas sõit Lõunarindele. Kindral A. Tõnisson ütles meile lahkumisel ilusaid sõnu, tänades vapraid kalevlasi selle moraalse mõju eest, mis kalevlaste tulek rindele seal avaldanud, mille tagajärjel sõjategevuses sündis pööre, enamlaste edasitung pandi mitte ainult seisma, vaid neid sunniti kiires korras sinna tagasi minema, kust nad olid tulnud. Soovis, et kalevlaste võitlused Lõunarindel oleksid sama pööretetekitavad nagu põhjaski.

Antsla jaamas rongilt maha tulles asusime sõjaretkele Mõniste mõisa suunas. Savila külla jõudes võttis meid seal vastu punaste ootamatu tuli. Pärast ägedat lahingut, milles kaotasime langenuuna noore kunstniku Balder Tomasbergi, murti punaste vastupanu ja meie edasitung jatkus enamlaste kannul. Äkilise rünnakuga vallutas ettesaadetud kalevlaste luursalk Mõniste mõisa. Punased, arvates et tegemist on suurema väeosaga, põgenesid ülepeakaela. Hiljem, toibudes, püüdsid nad mitu korda mõisat võtta tagasi, kuid tagajärjetult — Mõniste jäi meie kätte.

Paar päeva hiljem, märtsi viimastel päevadel, tehti Malevale jälle „sõit sisse“. Kitsaropalise „suss“ viis meid Valka, seal laaditi meid ümber laiarööpmelisele ja teekond algas Petseri poole. Petseri oli äsja vallutatud soomusrongide poolt. Kalevlasi saadeti kohe ümberkaudseid külasid punastest puhastama. Edu oli suur — vallutati mitu küla ja saadi 100 vangi ümber.

2. aprill kujunes Kalevlaste Malevale suureks leinapäevaks. Sel päeval langes ja said surmavalt haavata 11 meest, eesotsas tehnilise-roodu pealiku Anton Õunapuuga. A. Õunapuu isik kehastas ideaalset sangarit: julge,

väsimatu, öilsameelne, lõbus ja aus — sellisena õppisime teda tundma ja austama, sellisena on säilinud mälestus temast. Kui Anton Ounapuu surm sai kõigile teatavaks, valdas mehi tõsine lein, kuid ühtlasi tõusis viha punaste vastu ja otsustati pealiku surma eest tasuda kätte.

Aprilli keskpaiku on Kalevlaste Maleva uuesti Mõniste juures, seekord Alakülas, Mustjõe põhjapoolsel kaldal. Sel ajal, kui kalevlased sooritasid sõjaretke Petseri taha, polnud kalevlaste järglased suutnud mõisat oma käes pidada ja olid sealt välja taganenud. 22. aprillil vallutati Mõniste mõisa teistkordselt — seekord pärisid mõisa vallutajate au soomusrongide dessandid, kes tungisid üle raudteesilla punastele külje alla ja kõrvetasid nad mõisast välja.

Mõnistesse jäid kalevlased peatuma maikuu keskpaigani. Kuna Mõniste oli tähtis teedesõlmpunkt ja see omas suure strateegilise tähtsuse, püüdsid punased seda, maksku mis maksab, taasvallutada. Kuid kalevlastest punased jagu ei saanud, kõik nende rünnakud purunesid meie seisukohtade ees ja mõisa jäi lõplikult meie kätte. Vaatamata vaenlase intensiivsele suurtüki- ja kuulipildujatulele ei nõudnud Mõniste kaitselahingud meie keskelt ränku ohvreid. Raskesti kannatada said vaid mõisa hooned ja ümbrus, mis oli tihedalt üle külvatud granaaditrehtritiga.

Mai keskpaigas anti Malevale kümnepäevane puhkus, mis saadeti mööda Valgas. Puhkuse kõrval ei unustatud mehi pühendamast ka sõjakunsti teoreetilistesse saladustesse, mille poolest olime õige võhikud, kuna suur osa meist polnud teeninud Vene „kroonut“ ja tundis ainult sõjapidamise praktilist külge.

Kui lahti läks sõjasõit Pihkvasse, siis ei unustatud ka kalevlastele selles operatsioonis anda osa kätte: meie jäime oma ešeloniga reservi, et vajaduse korral paiskuda niisugusesse kohta, kus vajadus selleks on kõige suurem. Kolm päeva istusime vagunites, mis pikapeale hakkas juba tüütama, kuni 25. mai õhtul Moglino jaamas rongilt maha tulime ja kiirmarsiga Pihkva poole tõttasime. Kuperjanovi partisaanid aga olid juba enne meid jõudnud linna, nii et meil jäi üle ainult nende tööd jätkata, kuna linna vallutamise au jäi kuperjanovlastele.

Pihkvas täitsime garnisoni väeosa kohuseid, olles pillatud laiali küladesse ümber linna. Vaenlast sai näha ja kuulda ainult siis, kui võeti ette pikemaid luureretki. Linna lähemas ümbruses teda ei olnud ja oli päevi, kus polnud kuulda ei ainustki püssi- ega suurtükipauku.

Junior
N. Vöölmann.

Junior Eek.

Pihkvasse ja selle ümbrusse jäime kuni uus vaenlane kerkis meie riigi silmapiirile ja Kalevlaste Maleva saadeti koos teiste vapramate väeosadega seda tagasi tõrjuma ja hävitama vihatud parunite käsilaste jõuke. Siin lõi Maleva oma kuulsusrikkama lahingu Vabadussõjas Skangali mõisa all, kus purustati Landeswehri löögirusikas. Vaatamata suurtele ohvritele, mis Skangali lahing kalevlaste perelt nõudis, — nimelt langes selles lahingus 18 meest ja haavata ning põrutada said 44 meest, — ei kaotanud Maleva sellepärast oma lahinguvõimet, vaid jätkas sakslaste jälitamist ja andis neile Riiaeelsete järvede piirkonnas veel paar soolast keretäit. Muidugi ei olnud saatust armuline ka meie vastu ja veel 8 kalevlast pidi jätma oma elu ohvriks isamaa vabadusele.

Pärast Landeswehri sõja lõppu sai Maleva nädalapäevad puhata Valga linnas ja Sooru ning Sangaste mõisades. Siis tekkis kõrgemal väejuhatusel uuesti vajadus tolle löögiväeosa järgi ning 14. juulil vuras kalevlaste ešelon teistkorda Pihkva poole. Siin oli seisukord vahepeal halvenenud, punased olid ennast jälle leidnud ja tahtsid Pihkvat tagasi võtta. Kohale jõudes ei antud meile palju aega ringivahtimiseks, vaid saadeti kohe rindele, vahetama 5. jal.-polgu osi. Vahetus sündis ööpimeduses. Vaevalt said 5. polgu mehed kaevikuist lahkuda, kui punaste poolt hakkasid kiunuma üksikud kuulid. Järkjärgult muutus tulistamine ägedamaks ja varsti läks lahti kõrvulukustav ragin. Pärast mitmetunnist punaste ägedat rünnakut meie seisukohtadele, ütlesid vene val-

gete, kelle osad olid rindele asetatud vaheldamisi kalevlastega, närvid üles ja nad lasid jalga, jättes rindesse suuri tühemikke. Punased olid agarad olukorda ära kasutama ning hakkasid vene valgete kannul kippuma meie seljatagusesse. Nähes, et asi võib lõppeda sissepiiramisega (mõne rühmaga see nii juhtuski), jätsid ka kalevlasted omad positsioonid maha ning taganesid. See ja järgmiste päevade n. n. Keebi jõe lahingud, lahingute vaheajad, liiklemised ühest paigast teise ja sellejuures ligi kaks ööpäeva ilma ühegi toiduväetava olla — olid kõige masendavamad läbielamised kõigi nende 7 kuu kohta, mis mul tuli olla Kalevlaste Malevas. Selle juures kaotused — 22 meest surnutena, terve rida teadmata kadunud, kellest suurem osa tuleb lugeda vangilangenuiks, ja suur hulk haavatuid — need olid tegurid, mis andsid moraalse löögi kogu väeosale ja halvasid ajutiselt Maleva võitlustubliduse.

Ja nii jõudiski kätte silmapilk, kus pikutasin üleval 3. klassi vaguni lae all ja lasksin silmade eest mööduda kõik seigad ja teod, hirmud ja rõõmud, ahastused ja üleemeelikused, mis mul tuli läbielada selle 8 kuu jooksul, mil võitlesin algul 4. jal.-polgus ja pikemat aega Kalevlaste Malevas. Mulle meenus, et nendest meestest, kellega koos oli käsitlenud üht automaatpüssi, olid Hans Lillepea ja Johannes Evert lahinguis langenud, kuna kolmas — Aleksander Lahi

— oli saanud haavata. Minul endal on läinud hästi — ihu küljes ei ainustki kriimustust, kannatada on saanud vaid kiiver, millele vaenlase kuul oli tõmmanud pikuti üle pisikese vao, ja kalifeed, millised Berghofi mõisa juures läbistas parema reie kohalt landeswehrlaste kuul.

Kaaslaste seas, kes maha jäid, oli üsna vähe neid, kes olid rindele tulnud 2. jaanuaril. Suur osa oli järkjärgult pöördunud Tallinna tagasi, kuid ei olnud vähe ka neid, kes langenutena ja haavatutena pidid lahkuma meie keskel. Järelejäänud vana-kalevlastest oli terve rida mehi ülendatud ohvitseriasetäitjaks ning paelameesteks. Vabaduse Risti annetamise ettepanekute tegemises oli pealik Tõnson väga tagasihoidlik ja neid anti võrdlemisi vähe. Koolipoistest ei arvatud kedagi ristikandmise vääriliseks ja ka muidu meist keegi suurt sõjaväelist karjääri ei teinud. Kõige edukam oli Villem Rosberg (Raid), kes astus sõjakooli ning esimese lennu lipnikuna pöördus tagasi Kalevlaste Malevasse. Kuid tol ajal olime meie juba „peedud“ Tallinna Kooliõpilaste Pataljonis. Puju ja Kallismaa olid juba varem leidnud tee Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni, meie kolmekesi olime viimased Tallinna Linna Poeglaste Gümnaasiumi poistest, kes vahetasid kalevlaste varukamärgi „peedude“ kuuse vastu õlakul.

20 aastat tagasi.

Major A. Mere.

Meenub udune ja sombune detsembrikuu 16. päeva hommik 1918, kui veidi kõheldes, veidi muretsedes ja ka rõõmsas ootuses 15-aastase täismehena astusin Narva maanteele, et minna endisesse Beljajevi tütarlaste gümnaasiumi hoonesse (praegune Erahaiгла), kuhu pidid koonduma kõikide Tallinna poeglaste koolide vanemate klasside õpilased, et astuda tegelikku sõjaväeteenistusse — isamaakaitsjate ridadesse.

Jõudnud kohale ja leidnud ees rea koolivendi, kes rõõmustades vastu võtsid iga uustulnuka, kadus vähemgi kõhelus ja mure ning asemele astus sama kodusus, mis valitses koolipingis samade koolivendade-sõprade ringis. Nüüd aga oli siiski midagi erinevat kogu selles olemises, sest ees seisid tõsisemad ülesanded ja kohustused. Olgugi, et võib olla täiesti ei suutnud tajuda kõiki neid kohustusi, mis ees seisid, oli siiski tundmus, mis tõstis enesetunnet ja tegi kooliõpilasest mehe, kes kutsutud ja seatud kõrgemate ülesannete täitmiseks.

Veel paremaks läks enesetunne, kui anti välja sõjaväe varustus, mille moodustas vene sõjaväe sinel, vene sõduri talimüts — „papaaha“, vöörihm jne.; loomulikult kuulus varustuse juurde ka relvvarustus — püss, padrunitaskud, tääk jne. Eriliselt paelus tähelepanu mütsimärk, millel olid peal sõõrikujuliselt Eesti rahvusvärvid — sinine, must ja valge. Samuti pakkus suurt naudingut vaadelda enda õladele, kus ilutses suur kirjatähe stiilis õlakule värvitud valge „E“.

Selliselt varustatuna oli juba enesetunne täismehelik ja võis kartmatult asuda oma isamaakaitsja ülesannete täitmisele. Olgugi, et esimestel momentidel midagi erilist ei sündinud, oli meeoleolu siiski väga ülev ning tekkis ka teadmine vastutusest, mis lasus iga kodumaakaitsja õlul.

Need „suuremad“ ülesanded, olgugi tegelikult väikesed, ei lasknud endid kaua oodata...

Ühel õhtupoolikul — see oli kas 17. või 18. detsembril — tuli meie ruumi tollaegne Tal-

linna Kooliõpilaste Roodu ülem ja teatas, et kommunistidel olevat kavatsus mingisugust aktsiooni ette võtta ja seepärast olevat vaja osa Kooliõpilaste Roodu meeskonnast viia Pagari tänavale, Sõjaministeeriumi, et olla väejuhatusel käepärast riigikaitse ülesannete teostamisel. Selle läbi linna marssimisega aga taheti ühtlasi demonstreerida riigikaitse organisatsiooni tugevust ja seepärast pidi see õhtune marss olema ka teatud mõjuvusega. Suurema efekti saavutamiseks oli vaja seda marssi teostada trummipõrina saatel. Nüüd oligi raskusi trummimehe leidmises. Ei olnud ainustki korralikku trummimeest, kes oleks väärikalt suutnud täita seda ülesannet. Ei mäleta isegi, millistel kaalutlustel langes see ülesanne minule. Kuid mäletan, et veidi hiljem koondus Kooliõpilaste Rood Narva maanteele oma eluruumide ette rivisse ja rivi ette asus roodu ülem ning tema järele trummimees — mina. Ei oska enam kirjeldada seda tundmust, mis valdas rinda — seista nõnda oma sõprade-isamaakaitsjate ridade ees — trumm kõhul ja püss seljas. Käskluse järgi „käies marss“ algaski esimene tegelik ülesanne — demonstreerida riigikaitse tugevust. Olgugi, et see oli esimest korda minu elus nõnda marssides lüüa trummi, oli mul siiski tahtmine seda ülesannet täita eeskujulikult. Marsisides läbi Viru tänavat, oli tundmus, nagu viibiksin mingi eriti vastutusrikka ülesande täitmisel ja see kohustas erilisele püüdlikkusele, mille tulemuseks oli just keset Viru tänavat õnnetus — trummi takt läks segi. Veidi kohmetuna sellest, püüdsin mitmel korral uuesti alustada, kuid alles Vene tänavat otsa kohal leidsin jälle õige takti. Seega ebaõnnestus minu esimene tõsine ülesanne täielikult. Sellest aga ei tohtinud heidutada, kuna see oli ju esimene selline katse ja järgnevalt pidi ootama suuremat edukust.

Sellest õhtust alates aga langesid meile ka juba konkreetsemad ülesanded. Meie ülesandeks anti sisekorra säilitamine pealinnas. Iga õhtu läks osa Kooliõpilaste Roodust Pagari tänavale — Sõjaministeeriumi, kus osa jäi valvekorda, kuna teine osa läks patrullidena jälgima linnas korda. Patrulli koosseisus oli patrulliülem — ohvitser ja kolm õppursõdurit. Iga selline patrullikäik kestis 4 tundi. Nelja tunni möödumisel tuldi tagasi Pagari tänavale, kuna patrullimisele läks teine vahetus. Nii täideti neid ülesandeid igal neljandal päeval,

kusjuures igal valvekorral tuli patrullis olla 8 tundi. Patrullimise ülesanne ei olnud mitte kerge, kuid raskustest aitas üle saada suur kohusetunne, mis valdas kõiki õppursõdureid.

Juba sama detsembrikuu kestel hakati ka vabatahtlikke saatma rindele. Mäletan päevi, kus rindele läks osa õpilasi Kalevlaste Malevaga, osa — Ratsariigemendiga ja osa — soomusronglastega.

See rindele minek teostus suure enesekindlusega ja kindla usuga enda võimetesse ja võidusse. Viimane ei lasknud end ka kaua oodata, sest aastavahetusel oli rindel murrang — seni järjekindlalt edasitunginud vaenlane sunniti taanduma ja algas meie vägede pidev edasitungimine kuni kogu Vabariigi territoorium vabastati vaenlasest.

Mida kaugemale taandus vaenlane, seda pikemaks läks rinne ja seda suurem oli nõudmine sõdurite järele rindel.

Sisekorra säilitamisel tegelenud õppursõdurid, kes vahepeal ka juba veidi sõjalist õpust saanud, asusid teele, et täiendada lahinguvendade ridu rindel. Nii sattus ka nende ridade kirjutaja 1919. a. märtsis soomusrongile, kus juba tuli seista rind rinna vastu vaenlasega. Kui detsembrikul veel tundus hirmu ja muret südames, siis nüüd oli juba enesetunne palju parem. Oli ju teada, et vaenlane ei suuda avaldada tõsist vastupanu ja seepärast tekkis kindel üleolekutunne. See üleolekutunne oli tähtsaks teguriks õppursõdurite hingeelus ja selle tunde ajal toimiti nii mõnigi Vabaduse Ristiga kroonitud vägitegu.

Üleolekutunne, mis tiivustas õppursõdureid, kandis ka kogu Vabadussõda. Sellele tundele seltsis aga veel teine tunne — viha, vaenlikkus — mis tekkis kuules vaenlase alatuid tegusid süüüte elanikkude kallal.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljonist mereväe dessantpataljoni lähetatud juniore merel praamidelt süsi „Lembitule“ laadimas suvel 1919. a.

Esimestes lahinguis tagasihoidlikud õppursõdurid muutusid järjest aktiivsemaks ja juba ajal, kui nende ridade kirjutaja sattus rindele, oli solvavaks teoks lahingusse mittelubamine. Oli tavaline nähe, et kui tuldi küsima, kes soovib minna mingisugust lahinguülesannet täitma, et siis kogu õppursõdurkond, nagu üks mees oli valmis minema lahingusse, et täita oma ülesannet isamaa vastu.

Nagu iga lahing nõuab ohvreid — nii nõudis sõda ka õppursõdureilt ohvreid, mis taluti kannatlikult; ohvrid aga süvendasid õppursõ-

durites nende ülesande tähtsust ja täie teadmiselega mindi järgmisse lahingusse, et täita oma kohustust ning tasuda nende eest, kes olid annud kõik, mis neil oli — oma tervise või elu.

See vaim, mis isaisadest saadik on istutatud meie rahvasse, kandku ka edaspidi kõiki — noori ja vanu, et vajaduse korral jälle ühisel jõul astuda tegevusse meie vaba Eesti ja tema rahva tuleviku eest, sest vaba Eesti on meie kõigi õnn ja rõõm.

Üks ärev päev Tallinnas.

Detsembrikuu varahommik 1918. aastal. On külm ega ole kuigi mõnus paar tundi järgimööda seista vahipostil. Tartu maantee poolt kandist kostavad aegajalt üksikud püssipaugud. Keegi tõstab oma sõjakust või proovivad liinile sõitjad kodukaitsjad relvi.

Kell ei ole veel kuendat tundigi löönud, aga Narva maanteel Beljajev'i gümnaasiumi ruumes käib askeldamine ja tegevus. Poisse tuleb patrullidest, kuna teine osa teeb omale hommikust „remonti“, et väljaminekuks valmis olla. Gaaslaternatel on pead ja kuplid maha võetud ja ähmane tuleleek tõuseb otse toru otsast. Selles valguses poisid liiguvad kui viirastused ringi, nõokavad üksteist ja teevad nalja. Gümnaasiumi ruumes on teist päeva korteris Tallinna Kooliõpilaste Rood. Pole veel saadud enast korralikult sissegi seada; magatakse põrandal, ühedel kodust kaasa toodud tekk ja padi, teistel lihtsalt sinel peal, kuid patrulliteenistust tuleb pidada ja sõjamehe elu kõigi selle raskustega peab kandma. Viimased paar kuud on noored koolijütsid teinud tublideks ja kohuse-truudeks sõjameesteks, muutnud neid mitte üksi välimusest, vaid ka seespidiselt tõsiseks ja mehiseks. Osa on lahingus saanud tuleristimise ja on ka langenuid. Ainult elurõõmus nali ja valmisolek igasuguseiks koerustükkideks näitab, et on tegemist mõneteistkümmene-aastaste koolipoistega. Nali ja rõõmus meeolelu aitavad rõõmsalt ka rängemaidki kohustusi kanda. Ei või ju öelda, et poistel tuju eriti roosiline on. Ajad on ärevad ja igasugu kuulujutud liiguvad linnas ringi. Patrullides liikudes peavad poisid kuulma ja taluma nii mõndagi krõbedat ähvardust ja sõimu endi arvel. Enamlased ähvardavad valitsuse laiali ajada, võimu oma kätte võtta. Et siis koolipoiste käsi just hästi ei käiks on kõigile selge. Kuid ega see veel verest välja löö. Vastupidi, see tekitab sõjakust ja tegutsemise iha. Eriti ärevad on olnud paar viimast päeva. Ka täna seisab kibe päev ees. On

oodata üldist streiki ja enamlaste väljaastumist. Sellest on ka tingitud kibe askeldamine ja tegevus varahommikul roodu ruumes. Surm-tähtsa nägudega nõõbitakse sineleid ja vaadatakse püsse üle, — kas töötab. Visatakse see õlale, padrunid tasku ja varsti on paarikümne-meheline „peedudest“ koosnev rühm minekuks valmis. Tänaval pole just eriti külm, aga karge õhk ja hommikune hämarus suruvad mõnelgi judina üle selja. Võib olla põhjustab seda ka veidike ärevust, aga kes seda siis tunnistada tahab. Kuhu täna minnakse ja mida tehakse need on küsimused mis mõlguvad meeles. Aga sõjamees ei targuta, vaid täidab oma kohust, ja sõjamehed on ka need noorukesed koolipoisid. Rühm liigub vaikides ja tõsiselt. Alati lõbusad ja naljadeks valmis poisid on kuidagi endassesüvenenud, igal on tegemist oma mõtetega. Ei saa arugi kui tee käidud ja rühm Pagari tänavale päralt jõudnud. Minnakse sisse. Ka siin valitseb ärev meeolelu. Käsundusohvitserid sagivad ühest toast teise ja kindral E. Pödder jagab käske ja korraldusi. Poisid jagatakse 4-mehelisteks patrullideks ja osa jääb samasse varru. Tutvutakse ka uute relvadega. Inglise maalt on äsja päralt jõudnud mingisugused käsikuulipildujad. Ega poisid just esimese pilguga neist palju taipa, aga patrulliga lähivad kaasa ohvitserid ja need saavad kuulipildujad kaasa. Nemad olla eelmisel päeval kuulipildujate käsitlemist õppinud. Patrullid lähivad välja, kuna varumehed asuvad õppima tarvitama käsigranaate. Patrullid saavad linnas vaevalt esimese ringkäiguga lõpule, kui kella kaheksa paiku vabrikute viled ürgama hakkavad. Alguses on kuulda Lutherit ja Dvigatelit ja neile seltsivad ka teised. On varajane hommikutund, kuid tänavail on rohkesti rahvast kes Peetri platsi poole liiguvad. Patrullid ajavad neid laiali, kuid teisel kogunetakse uuesti. Seda sõimu ja mõnitamist mis poiste aadressil on kuulda. Tartu maantee poolt liiguvad rongi-

käigus Dvigateli ja Tselluloose töölised ja Pikalt tänavalt tuleb teine samasugune rongikäik, vist sadamast. Jorutatakse laulu ja ka punast värvi on näha kõikjal. Just nagu revolutsiooni päevil 1917. aastal. Poistel on tegemist, et rahvast laiali ajada. Peetri plats on aga niivõrd täiskilutud, et patrullid peagi on rahva hulkadest ümbritsetud. Inimesed tõuklevad, peetakse kõnesid ja räusatakse. Üks patrullidest on Lewisiga omapead. Rahva hulgas on kuulda söimu, poisse loobitakse lume ja jäätükidega. Mõned ähvardavad relvi ära võtta ja poiste ähvardusele, tuld anda, kistakse üliriiete hõlmad laiali öeldes „noh laske siis”. Kuulipilduri käest tahetaksegi kuulipildujat ära kiskuda. Poisid taganevad aegamööda Harju tänavalt Raekoja platsi suunas ja surutakse Kuninga tänavale. Ka teised patrullid on samasuguses hädas ja tõmbuvad aeglaselt linna südame poole tagasi. Rahvamass algab Harju tänavat kaudu liikuma Raekoja platsi poole. Rongikäiku juhivad poisikeseohtu nooredmehed. Ässitatakse koolipoistelt püsse ära kiskuma, Raekoja ette minema ja seal võimu üle võtma. Tahetakse punane lipp raekojale lehvima panna. Patrullid on massi hulka kadunud ja pole mõeldagi selle rahvamassi laiali ajamist. Enamik on passiivsed pealtvaatajad aga ka need takistavad puhastustööd. Nii liigub see laviin Raekoja platsi poole. Seisukord on muutunud tõsiseks. Realkoolis on korteris Narva poisid, kes Narvast koguti Tallinna. Need ruttavad saadud käsu põhjal Uut ja Pikka tänavat kaudu, läbi Mundi tänava, Raekoja platsile ja asuvad Szevtšiku lillekaupluse kohale ahelikku. Samasse jõuavad Apteegi tänava ja Vanaturu kaela kaudu ka Tallinna poiste patrullid. Koos alustatakse rahva tagasi tõrjumist. Rongikäik rühib juba Kullasepa tänavalt Raekoja ette välja. Mehed ja naised käealt kinni laulavad ja kisaavad. Sagimist ja rüselemist on palju. Juhuslikult läheb mööda soomusronglane, lint ümber käe, puss põigiti seljas. Tekkib raekoja ees sõnavahetus; lühikese rüselemise järele lükatakse mees pikali ja kistakse puss seljast. Samal ajal on teised juba koolipoisteni jõudnud. Ähvardusi ja hüüdeid, kisa ja kära on palju. Keegi punase habemega mees haarab koolipoisi püssist kinni ja tahab seda ära kiiksuda. Teised märatsejad katsuvad sedasama teha ja lähebki rüselemiseks. Kostab pauk, sellele järgneb kohe käsklus „tuld“ ja paukuderagin. Üldises rüselemises ei saa õieti arugi mis on juhtunud, aga „surnuid“ on korruga Raekoja plats täis. Järgneb teise kogupaugu ragin. Nüüd algab metsik jooksmine Dunkri, Harju ja teistesse tänavaisse. Poetakse majade koridoridesse ja igale poole, kus varju leida. Ka „surnud“ ärkavad ellu, kes roomates, kes jookstes; teisi tõugates

ja tallates üle lamavate inimeste jookstakse metsikus paanikas laiali. Mõne minutiga on plats tühi. Majade koridoridest vaatavad inimesed ettevaatlikult välja ja panevad siis Vanaturu kaelast jookstes alla.

Poiste patrullid liiguvad edasi, ajades veel viimaseid kõrvaltänavatesse. Platsile jõuab kihutades ratsasalk. See teeb veel viimase puhastustöö. Patrullid tõmbuvad tagasi, osa ohvitseri kasiinokotta, kus Aj. Valitsus koos, ja osa Vene tänavale sama maja kotta. Teised jätkavad liikumist linnas marsruudi kohaselt ja ajavad rahvast laiali. Imelikult vaikseks on aga jäänud tänavad. Lühikese ajaga on kõik see inimestehulk kadunud ja tänavaliikumine võtab harilikku ilme. Poisid lasksid küll üle rahva peade aga siiski on langenuid. „Teataja“ kontori ees lamab vanaldane naisterahvas ja platsilt kantakse Raekotta keegi mees, kes saanud haavata. Teine mees jääb lebama, on raskesti haavatud. Kindral E. Pödder tänab poisse, kes ohvitseride kasiino ruumesse kogunenud ja julgustab neid. Päeva läbi kestab patrullide käik ja alles hilisõhtul saab rühm vabaks. Neid asetab vahetus.

Risti vastukäivad on tunded, mis poistel mõlguvad peas. Veidi kartust ja ärevustki on pugenud hinge. Ähvardused, mida nüüd kuulma peab on juba tapmise ähvardused. Kuid ühtlasi tõstab see ka poistel meeleolu ja otsustavust. Poisid muutuvad kategoorilisemaiks ja nõudvamaiks. Endise kõhklemise asemele astub kindel teadmine kuidas tuleb talitada ja see otsustav väljaastumine paneb nii mõnegi kätte

Juniorid Alfred Grünberg ja Arnold Aam.

maksuhimulise räuskaja suu kinni. Ilmuvad müürilehed ja teadaanded mis keelavad koosolekuid ja kogumisi ja see annab ka poistele

suurema õiguse kategoorilisemaks teotsemiseks. Järgneb veel mõnigi ärev päev ja öö kuni elu röödus muutub jälle normaalseks. —re.

Kui Tallinna tornid paistma hakkasid...

Oskar Mänd.

Korduvalt on küsitud ja korduvalt on ka arutatud küsimust, kas need koolipoised, kes 1918. a. detsembri päeval sissetungivaile enamlastele vastu tormasid, kes esimestes salkades Narva saadeti, kes hiljem mitmesugustesse löögiosadesse, eriti soomusrongidele läksid, — kas nad tegid seda teadlikult, aetuna koduma kaitsmise vaimustusest, teades, et kas elu või surm — kolmandat teed ei ole; või oli siin ergutamata seiklushimu, sõjajuttude lugemisest tekkinud uudishimu oma silmaga näha lahinguvälja, ise läbi elada sõjasündmusi.

Sellele küsimusele vastuse andmine pole võimalik paari üksiknähte vaatlemise järele, vaid peab asjasse süvenema põhjalikumalt. Peab analüseerima tervet rida sündmusi ja kaasnähteid ja peab kõigepealt arvesse võtma asjaosaliste mitmekesisust ja sellest tingitud suhtumist olukordadesse. Kus 15—17-aastastele tuhina sisse löi lapselik uudishimu, seal võis 21—22-aastane talitada vägagi teadlikult ja kõrgemaist sihtidest aetuna. Koolipoistest lahinglaste hulka kuulus aga mõlema vanusemääraga noori.

Käesolevate ridade sihiks ei ole vastust anda eelpooltoodud küsimusele. Jäägu see nende hooleks, kes kord kirjutavad koolipoiste osast Vabadussõjas. Praegu tahaks aga jutustada väikese episoodi mõne koolipoisi-soomusronglaste omavahelistest mõttemõlgutustest siis, kui alalise taganemise järele juba niikaugale olime jõudnud, et piltlikult öeldes — Tallinna tornid paistma hakkasid...

Soomusrong nr. 3 dessantrühma, kui see paar päeva enne Jõulupühi Tallinnast välja sõitis, kuulus ka salk J. Vestholmi eragümnaasiumi õpilasi. Meie rong ei saanud Tapalt kaugemale. Rinne oli taganemisega juba sinna jõudnud. Meie tuleristimine sündis siinsamas. Sattusime küllalt hädadohtliku olukorda, mille kohta pärast vanemate soomusronglaste mälestustest olen lugnud, et rong oleks võinud punaste granaaditulest kergesti ka hävitatud saada, kui ta viimasel silmapilgul tulepiirkonnast

poleks välja jõudnud. Kui meie hulgas dessantvagunis võis olla seiklushimulisi poise, siis see himu kahanes vist küll miinimumini noil silmapilkudel, kui surmahirmus tuli pugeva vaguninurka, otsides granaatide ähvardavaltõudsete kärgatuste ees kaitset kaubavaguni liivavooderduse taga! Olime oma esimesest „saunast“ siiski pääsenud tervelt. Et selle järele kellelgi oleks tekkinud eriline soov koju tagasi pääsemiseks, polnud kuulda. Hoopis ümberpöörduvalt — mõnepäevase „karastuse“ järele olime niikaugel, et käisime juba ühe polgu mehi vastupanule „ergutamata“.

Aga nagu pidime jätma Tapa, nõnda jätsime varsti ka Lehtse. Jõuluajal võisime natuke peatuda Aegviidus ja uuel aastal kinnitasime kanda juba Kehras. Siit pidime tegema sõitused Raasikule, et saada vedureile vett. Ja nõnda hakkasidki Tallinna tornid paistma.

Kui ühel jaanuari esimeste päevade õhtul dessandist tulime, kus me käsi hästi polnud käinud — see oli kuulsa Priske all —, kui olime omad viletsamadki jalavarjud teistele annud, kes omakorda läksid lahingusse, siis tekkiski meil kahel-kolmel Vestholmi koolipoisil mõttevahetus selle üle, mis meist sedaviisi küll viimaks saab, kui alaliselt muudkui taganeme: kui ka Tallinna peame maha jätma, kuhu siis? Keilasse, Paldiski, Haapsallu? Aga kauaks needki siis veel vastu peavad, kui Tallinn murtud.

Meil polnud igatahes põhjust rõõmus olla. Ühes olime aga kindlad: alla me anda ei või, vangi ammugi mitte, sest siis pidasime endi päevi kindlasti loetuks.

Ja seal siis tekkis idee: kui asi tõesti nõnda kaugale peaks minema, et ka Tallinna peame käest andma ja kõik „läbi“ on, siis kodumaale me jääda ei või, sellepärast peame katsuma Eestist välja pääseda. Minu kodu asub Tallinna läheduses, Tiskres, otse merekaldal, 12 km linnast. Isal on kalapüügipaate. Kui meid Tallinnast ka välja lüüakse, siis läheme Tiskre, võtame kalapaadi, vinname purjed (mootor-kalapaadid olid sel ajal veel haruldased) ja sõidame

Soome! Kas meri sel ajal mitte jääs polnud, kuidas väikese kalapaadiga külmal ajal üle tormise Soome lahe purjetada, kas see mitte kindlam surm poleks olnud kui end enamlaste kätte anda — selle üle me pead ei murdnud. Võisime rahuliku südamega lahinguväsimuse väljapuhkamisele heita. Olime mõelnud oma tulevikule.

Võimalik, et see oli juba järgmisel päe-

val, kui Kehra all löödi otsustavad Vabadussõja pöördelahingud. Tallinna tornide asemel hakkasid varsti paistma Tapa alevi majade korstnad. Soomet nägime aga siiski: Põhja Poegade Rügemendi ohvitser sõitis Kehras meie rongi eest mööda, uhkes hallis kasukas ja veel uhkemas valgenahkses mütsis.

Tuju oli kõigil hoopis hea.

Junioridepataljonide päevilt.

Elu kooliõpilaste pataljonides 1919 aasta sügisepoole oli midagi sellist, mis vist enam kunagi ei kordu. Meil Tartu pataljonis ei võinud elu üle kaevata, sellega oldi isegi päris rahul. Võibolla mõjus sellele kaasa ka see, et Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni kohta liikusid Tartu pataljonis veidi iseäralised kuuldused. Räägiti, et Tallinna pataljonis valitseb väga ränk kord.

Aga sügisepoole hakkasid liikuma natuke teistsugused kuuldused. Räägiti, et Tallinna pataljonis on ilusad pagunid — roheline kuusk sinisel pinnal ja õppursõdurid kannavad nimetust junior. See nimetus olevat antud õppurite poolt lahingutes üldiselt ülesnäidatud vahvuse eest. Miks meile ei anta sellist nimetust? Siis hakkas kuulduma, et Tallinnas olevat seepärast kõva kord, et kõik Tallinna pataljoni poisid tehtavat ohvitserideks, juniori nimetus vastavat umbes vene junkru või kadeti nimetusele. Aga mispärast siis Tallinna poisid teha ohvitserideks ja Tartu omi mitte?

See olgu üheks näiteks Vabadussõja ajal ohtralt liikuvatest igasugustest kuulujuttudest. Olgu muu seas tähendatud, et jutt õppursõdurite massiliselt ohvitserideks ülendamisest oli õige sagedane ja liikus vähehaaval ringi peaaegu vahetpidamata. Kust need jutud said alguse, seda on raske seletada, kuid üsna võimalik, et seda mõnikord vast kusagil mõista anti poiste tuju tõstmiseks. Sest missugune poiss ei taha saada ohvitseriks? Seesugust poissi pole olemaski.

Koolide kokkutuleku aja lähenedes hakkas kuulduma, et mitmed tahavad Tartu pataljonist üle minna Tallinna pataljoni. Peamiseks Tallinna tõmbejõuks oli avatav Tallinna Tehnikum, kuid mitte ka ükski see. Tekkis eriline rändamislust ja seda sai rahuldada kroonu kulul ühest pataljonist teise üleminekuga. Tartu linna oli kogunenud peale Tartu õpilaste veel ka teiste linnade õpilasi. Kui Tartu linn on juba küllalt tuttavaks saanud ja muutub juba nagu igavaks, miks siis mitte lasta ennast üle viia Tallinna pataljoni. Vaeva pole muud kui anda roodu kantseleisse vastav ettekanne sisse ja siis saad

sõidupaberid ja muud paberid ja saad kroonuteenistuset sellega seda erakasu, et õppida ka pealinna pikema aja jooksul hästi tundma.

Sõja aeg oli noored teinud enneaegselt täiskasvanuiks ja teataval määral ka vanemaist sõltumatuiks. Igalühel oli ju oma palk, prii söök, saapad, sinel ja mõnda muudki. Vaestele kodudele see oli kergenduseks ja soodustuseks. Kuna sõttamineku asjus vanemailt harilikult ei küsitud nõu, siis ei arvestatud nende seisukohadega väga ka kooli muutmise juures. Ja nii oli sügise eel kaunis suur üleminek Tartu pataljonist Tallinna. Kuna aga ka Tallinnast oli Tartu tulejaid ülikooli õpingute pärast, siis see vahetus vist tasakaalustus.

Omamoodi tekitasid „väljarändamise“ meeleolu ka üleviidute kirjad, kes harilikult teatasid sõpradele Tartusse, et küll see Tallinn on suur ja tore linn. Ja kus elu ikka Tallinna pataljonis — hoopis teine värk. Tulge siis ära, muud midagi, kus siin saab imet näha ja kõike.

Kõik seesugused asjaolud kokku mõjutasid ka nende ridade kirjutajat nii, et kord sai antud paber pataljonisse sisse. Polnud ei rühmavannaga hõõrumisi ega muud pahandust, aga Tartut oli juba tundma õpitud ja Tallinna vastu oli suur huvi. Mõeldud ja tehtud.

Ühel novembrikuu udusel hommikul rong tõi mu Tallinna. Panin pakid jaamas hoitule ja liikusin rahvavooluga koos linna poole. Nunne tänaval küsisin ühelt vastutulejalt kooliõpilaste pataljoni järele, kuid see ütles esmalt mitte teadvat. Aga varsti pöördus ümber ja ütles, et see asub Toompeal. Ning juhatas mu Pikka jalga mööda üles minema.

Kuulipildujate komando kätteleidmine läks kergesti. Varsti olin juba seal ja ümbritsetud paljudest tuttavatest levisi ja madseni meestest, kellega tutvunetud läbikäidud väeosades. Siin oli ka rida kaasteenijaid Tartu pataljoni kuulipildujate komandost, kes ka alles hiljuti siia üle kolinud.

Komando asukoht — eramaja Toompea kiri-

ku kõrval — meeldis. Ning sai tehtud otsus — jääda siingi kuulipilduriks.

Üks linna tundja Võru poiss saatis mind staabini ja käskis kaubelda pataljoni adjutantiga kõvasti. See olevat hea mees ja küll määrab kuulipildujate komandosse, kuigi seal arv täis ja ruumi vähe.

Pataljoni adjutanat, praegune Eesti Punase Risti direktor J. Nyman, oli tõesti hea mees, sest varsti väljusin staabist vanas kuulipiduri seisuses. Aga ega palju poleks puudunud, kui oleksin sattunud püssimeheks.

Teel komando ruumide poole sõber seletas, et see Tallinna elu ikka on parem ja ei ole ka. Omajagu nõoki on ka siin, — karaulis käimised ja kõik. Õppust tehakse ka kurjalt nagu Vene ajal. Aga Tallinna poisid on ka nagu nad on — natuke tuimad ja mõni kõrkuhkegi. Aga siin peab enne märku võtma ja kui meid Tartu poisse kogub siia rohkem, siis võtame „edeotsa“ enda kätte. Selle „edeotsa“ all mõtles sõber muidugi komando „seesmise elu“ alal peaosa etendamist.

Kõige hilisem tulija saab ikka kõige halvemal kohal asuva voodi. Kuid otse minu vastas, paremal kohal, asus üks suur ja tugev poiss, vähesejutuline ja prillidega. Kuid tal oli tolkorral juba kuulus nimi, sest oli saanud esimese auhinna noorsooliikumise häälekandja „Uudismaa“ kaanejoonistuse võistlusel. Jälgisin siis selle noore kunstniku Viiraldi teotsemist ja toiminguid. Mässas linoolijupiga, mida kaugelt vaadates võis pidada tallanahaks. Kuid oma töötamist ligemalt silmitseda ta ei lasknud kellelgi.

Paari päeva pärast aga sai Viiralt paberid — Tartu pataljoni ülekolimiseks. Seal avati „Pal-lase“ kunstikool ja Viiralt siirdus Tartu. Oma koltsid kokku pannes ütles ta minule:

„Võtke nüüd minu voodi omale,“

Ma ei viivitanud seda tegemast. Kuid need olid ka ainukesed sõnad Viiraltilt minule kolme päeva jooksul. Hiljem veendusin, et ta võib ka nõudlaid elada hulga seas kellegile sõna ütlemata.

Tookordse Tallinna elu üldiseloostuse kuulsin komandouilema suust.

Lipnik Rosenthal, pärastine ja tookordnegi kõva karskustegelane, rääkis korra komando poistele:

„See on midagi hullumeelset, mis siin linnas praegu tehakse. Pidu peo otsa, käib kui pidu katku ajal. Peosaalid alatasa kinni, rahvas ajab lõbu taga. Aga kas on siis aeg praegu selleks? Ei see head või tähendada. Alles olid ühel päeval korruga suured tantsuõhtud siin ja seal, täna kuuldavasti jälle suur tantsupidu Kanut-Gildis ja mitmel pool mujalgi. Inimesed on hulluks läinud ja ei saa ise enam aru, mis aeg nüüd on või mis nad teevad.“

Meiegi kuulsime ja rääkisime linna suurtest pidudest. Kes sai, see oli aga õnnelik, kui sai minna vaatama ja kas või seina ääres seisma oma juniiori märgikestega kulunud riietel. Mõni oli sõjas saanud soomust, mõni oli kaardimänguga saanud mõne summakese ja muretsenud omale sinised, valge kandiga kalifeed, mis oli suurmoeks tookordses sõdurite riietumisvabaduses; see võis minna, sel võis olla edugi. Kuid ilma silmator-kava riietuseta ja tühja taskuga käidi ka, kui kuidagi saadi kutsekaart. Sest tookord käis asi kutsetega ja need haarati ruttu ära.

Tallinna pidudest katku ajal räägiti nagu ennekuulmata asjadest. Kord võtsime ka kolmekesi ette ja läksime kuskile, kus teadsime olevat suure tantsupeo. Nurisime endid varste ja olime õnnelikud esimesel pilgul, kuid varsti hakkas igav. Nägime et rahvahulk uhab tantsu, kuid mis meil teha on? Nähtavasti kuskilt nirises ka viina, sest paiguti tuju oli ülekeev. Istusime siis kolmekesi ühe laua juure ja ostisime kümme postkaarti; lasime kinnitada omale ka lendava-posti numbrid rinda ja kirjutasime siis kaardid — iseenestele. Posteljon võttis need kastist ja tõi meile kätte. Lugesime ja panime uuesti postkasti. Niiviisi lasime endile kümnet kaarti paarkümmend korda kätte kanda ja meie numbrid kõlasid alatasa posteljoni suus. Olime kõige suuremad kaartide saajad ning meie uskusime, et vast pannakse tähele meid kolme, kellele lendab kaarte kui sülega (endastmõistetavalt neidudelt), kuid kes siiski ei liigu paigast ja ei tee sellest väljagi. Aramises sülitasime kaotatud margakeste pärast, kuid komandos ajasime sootu teist juttu.

Komandoulem oli hoolas valvama korra järele. Seetõttu oli kaardimäng komandos õige riskantne ja tülikas toiming, sest komandoulem võis äkki ilmuda. Tuli siis paluda ja meelitada päevnikku, et ta peaks hoolega valvet ja ülemuse ilmunisel raporteeriks nii kõvasti kui jõuab. Mõnikord tuli panna oma valvur välja, kui päevnik ajas jonnii. Ning siis läks lahti suureks mängimiseks nende poolt, kel oli mõni margake hinge taga, kuna paljakskooritud vaatasid kurva näoga pealt, mida võivad lubada endile kapitalistid.

Asi, mida Tartus ei tuntud, oli vahtkonnas käimine. Mitmete ladude ja teiste asutuste juures seisid kahekordsed valvurid — eespool juniirid ja tagapool „vanad mehed“, nagu kutsuti teiste väeosade mehi. Kahekordne valve oli vist selleks, et kahekordselt on kindlam ja teiseks juniore peeti vist usaldatavamaiks. Hea ilmaga vahtkonnas polnud just tüüfav olla, kuid paha ilmaga oli küllalt „seesmist vastuise-mist“.

Kuid siis algas kooliskäimine. Sellega üldse oli tookord lihtne — lähed kuhu kooli tahad ja

näitad endise kooli paberid ette — ja võetakse vastu. Ruumi oli tookord igas koolis. Õppimine — see käis üldiselt vintselt, kuid kes tõsiselt seda võtta saigi, kui olid esijoonel ikka sõdur ja sõda polnud veel kaugelgi lõppenud.

Kuulipildujate komandol oli peale muu veel see tähtsus, et selles teenisid tookordse Tallinna koolinoorsoo liikumise juhid. Kellel selle vastu oli huvi, sai sealtkaudu otse asja juure. Sealtkaudu valguski Tallinna koolinoorsoo-organisatsioonidesse Tartust, Võrust, Pärnust ja mujalt tulnud värsket verd. Tegevus seisis referaatkoosolekute korraldamises ja õige vähenõudlikes väielusis nende puhul, kuid suuremaks ürituseks sai kevadine hiigelpidu, mida peeti mitmes ruumis korruga kõigi tookordsete eeskujude kohaselt — talutare ja kapakaljaga. Peo tagatipuks oli Asutavas Kogus arupärimine haridusministrile.

Raske on meele tuletada ja mälestuses restaureerida mõne tookordse hariliku päeva üksikasju. Naljadedest ja anekdootidest jooksid varsti kõik tühjaks ja sageli kiputi vana kordama. Loeti hoolega ajalehti ja harutati seisukorda rindel. Selles asjas oldi muidugi asjatundjad.

Jutustati mitmel korral üle sõjasündmusi. Iseloomulik selle aja kohta oli, et seda harilikult tehti napisõnaliselt, sest lahingolukorra üksikasju tundis ju igaüks isegi.

Rahuläbirääkimiste käigust tulevad sõnumid huvitasid muidugi esijoonel, kuid vist polnud kellelgi suurt usku nendesse. Kui aga Jõulu eel algas Narva rindel vaenlase suur pealesurumine, andis see ennast tunda ka pataljonis. Seda survet tunni siingi peaaegu füüsiliselt. Juba käisid sosinal rindele jooksmise kavatsused nagu Landeswehri sõja ajal. Mõnedel juba valmis jalgalaskmise kava, kuid see ulatas komando ülema kõrvu ja viimane sumbutas selle. Nii jäi Narva rindel vabatahtlik abijõud siit saamata.

Kuid siis tuli kord, nagu ootamatalt — vahe-
rahu! Selle tähendusest selgus poistele kõige enne see, et nüüd ei saagi enam rinnet näha. Sellest oli nagu kahju, sest rindelt tagalasse tulles keegi ei aimanud, et sel päeval viimast kord näeb pärisõda. Teised viisid sõja lõpule ja neile jääb see au. Meie, Tallinnas viibijad, polnud seal juures. Sellest oli kahju.

J.

Kilde Tallinna Kooliõpilaste Pataljonist.

INS. HARALD LIPPING.

Saksa okupatsiooni viimastel kuudel 1918. aastal olid Tallinna Alam-realkooli viimasel klassil — secundal, (hiljem Tall. 2. Realkool, end. Tall. Poeglaste Kommertskool) vabad, kodusolemise päevad. Mõni aeg tagasi olid secunda õpilased, kõik 14—16 aastased poisid, konfliktlikult sattunud saksa koolivõimudega. Kuna õpilased olid ärksamaid tegelasi Tall. koolinoorsoos, võttanud kaasa Tall. kooliõpilaste keskkomitees, võidelnud n. n. organiseeritud õpilaskonna ideede eest, olid poisid arenemiselt märksa omilt aastailt ees. Nüüd need noored tegelased ei kannatanud Balti saksa koolitegelaste kombeid, kes nende varemalt eestimeelsele koolile, okupatsioonivõimude poolt pandi kasvatajaks. Peale seda kui koolijuhataja oli ühel hommikul ühispalvel kooli saalis tarvitanud ülbeid sõnu õpilaste kohta, korraldasid poisid temale usuõpetuse tunnis itaalia streigi. Sellele järgnes jäme sõim elatanud koolijuhataja poolt, õpilaste koju saatmine ja õpilaste vanemate koosoleku kokkukutsumine. Kui lastevanemad üksmeelselt omi solvatud poegade eest seisis, tehti lühike otsus: secunda suleti ja õpilased saadeti koju. Sellega oli õpilaste niigi patriootiline vaim lausa lõkkele löönud; hangiti kusagilt oma endise kooli lipp ja sellega hõlma

all, mindi päevapiltneik Vannase ateljeesse, kus suletud klass pildistati terves koosseisus. Edasi järgnesid salajased nõupidamised küll ühe, küll teise juures, vastastikkune isamaalise vaimu õhutamise ja sama kooli võimlemisõpetaja al-polk. P. Kami juhtimisel salajasse kaitseliitu astumine. Siis saabus mõneks ajaks vaikus. Ent midagi oli tunda õhus; kuuldus ühtlasi, et okupatsiooniväed hakkavad lahkuma Eestist.

Et mina tolaljal noore poisina olin väiksem tegelane ja paljust poliitikasse puutuvast hästi aru ei saanud, siis mõtlesin endamisi, mis põhjusel need Saksa väed siit küll lahkuma peaksid? Sellele järgnes peagi seletus. Saksas oli puhkenud revolutsioon, Saksa sõjavägi oli tüdimud olemisest võõral maal ja püüab jõuda tagasi oma kodumaale. Sellega seisab Eesti tarviduse ees kaitsta oma maad enamlaste sissetungi vastu.

Möödus veel päevi, kuni 16. det. 1918. a. hommikul üks koolivend tuli malle teatama, et asutatakse Tallinna Kooliõpilaste Rood. Olgu mina ka kange poiss ja tulgu õhtul Narva maanteele Beljajevi gümnaasiumi, kaasa võttes vaiba ja veel mõningaid tarviliikke asju. Olin kohe kogu hingega ettevõtte poolt; ka kodustel polnud rõõmustaval kombel vastuseisu. Saabudes õhtul

oma kompsuga Narva maanteele, oli meile määratud maja kui suur mesipuu — sajad poisid askeldasid seal läbisegamini. Peagi leidsin omad klassikaaslased. Olime ühed nooremad selles suures sumisevas peres. Uudistasime kõiki kokkutulnuid. Aukartuses vaatasime Nikolai ning Aleksandri gümnaasiumide ja Peetri Reaalkooli 7. ja 8. kl. õpilasi, kes paistsid meile juba suurte tegelastena. Vaatlesime Vestholmi gümnaasiumi ja Kaubanduskooli õpilasi, kes tundusid meile võrdseina ja millegis nagu rivaalidena. Veidi võrastasime suuri tugevaid maapoisse — põllutöökooli õpilasi, kellele kõrval me linnapoistena paistsime kleenukestena. Ülaltpool vaatasime mõninga meist noorema peale. Tundus ju ühe klassi võrra noorem õpilane igale veidigi vanemale poisile kaugel madalamal seisvana. Varsti paistid silma mõned ohvitserid, kes õige sõbralikul kombel meile jagasid korraldusi. Poisid grupeeriti klasside ja koolide viisi rühmadesse ja juhutati neile siis ruumid kätte. Meie saime toa teisele või kolmandale korrale, akendega õue poole. Toas olid Saksa sõdurite voodid, soliidid ja rasked, diagonaalselt asetatud raudvitstest põhjadega. Ruumes põles gaasituli. Kas toitlustasime endid kodust kaasavõetud paladega, või saime juba roodust — ei mäleta, kuid igal oli tegemist tükk aega endaga, oma kompsu ja aseme korraldamisega. Senini oli meid igal õhtul oodanud ema ja tema poolt korraldatud pehme söömine, nüüd oli ses mõttes asi hoopis erinev. Tuli kombineerida raudvitstest põhjale midagi pehmemat — kes sai tühja koti, kes lina või palitu. Püksid ja kuub täitsid padja aset, vaip oli kaasas. Kogu majas ei leidunud kahjuks heina või õle raasugi. Nii koorisid poisid end peagi riietest lahti ja asetasiid end ettevaatlikult raamile. Üks poiss valiti toas „pealikuks“, kelle ülesandeks oli jääda ööseks valvele. Peagi täitis ruume nooruse terve ja rahulik uni. Magus oli magada kõvadel raudvitstel ja arvatavasti samuti magus oli ka valvurite uni toolidel. Hommikul ärgates olid küll kõigil luud ja liikmed haiged.

Järgnevatel päevil jagati meile välja tubakat, suhkru ja toitu. Kolme päeva peale saime terve paki vene „mahorkat“. Kui paljud seda tubakat tarvitasid, ei tea. Mina tookord mitesuitsetajana, kas müüsin oma tubakaosa ära või mängisin kaartidega maha. Esimesil päevil tundus sõduriele kaunis vastuvõetavana. Kuigi me varsti relvad saime, polnud nendega algul midagi peale hakata. Toimus roodu organiseerimine ja meie aeg möödus mitmesuguste vempude ja ajaveetmistega, iga uus ja vana idee sel alal oli teretulnud. Meie ruumes õitses muuseas ka äge kaardimäng. Mängiti hasartselt „kahtkümmet-üht“ ja „ühesandat lainet.“ Kuigi ma hiljem olen elus võtnud väga harva kätte kaarte, män-

gisin tolkorral sõpradega küll mitu oma leiva- ja suhkrureportsjoni maha, ning ka kogu tubak läks seda teed.

Teiseks tühtsamaks naljanumbriks kujunes keemiaga tembutamine. Meie rühmas oli peale minu veel paar kaaslast, kes juba koolis olid innukad amatöörkeemikud. Kasulikkude leituste asemel, kasutasime meie nüüd aga keemiat oma kaaslaste elu kibedaks tegemiseks.

Nii kord vabritseerisin kodus käies saapamäärde karbis väävelrauda ja ühel õhtul valasime, sõber N-ga karpi soolahapet ja viisime selle siis vargsi Peetri Reaalkooli rühma tuppa. Varsti tuli seult kari poisse meie rühma tuppa ja viskasid karbi ühes vedelikuga ühe voodi alla, kus jätkus väävelvesiniku lõhna tootmist. Suure kisaga süüdistasid nad meie rühma poisse broomi levitamises. Keemias nõrgad olles, muutusid need poisid kohe pilkealusteks. Narrisime neid, et ei oska teha vahet broomi ja väävelvesiniku vahel. See vahejuhtumine oleks võinud areneda isegi skandaaliks, sest ülalkorra ruumid olid täis vastikut lõhna ja meie omavaheline arreteoindamine tekitas suurt müra, kuid siiski asi ei ulatanud ülemusenii.

Lõbusad päevad ei kestnud enam kuigi kaua, teenistus hakkas muutuma tõsisemaks. See oli siiski õige mitmekülgne: vaheldamisi oli vaja olla vahtkonnas „Estonia“ teatrimajas, Sõjaministeeriumis ja veel mõnes kohas. „Estonias“ olid soomusauto-rühma ruumid. Soomusauto seisis „Estonia“ aias, akna all. Seda tuligi valvata, olgugi et see kõlbas vaid seismiseks, sest see oli lihtne veoauto, pealeehitatud raske raudplekist kastiga. Kord läks ühel poisil akna all kergekuulipilduja „Lewis“ lahti. Kuul läbis aknaruudu, poolviltuselt soomusauto külge ja kadus üle „Estonia“ kontsertsaali katuse — pilvedesse. Vaatasime kõik ammuli suul auku „soomusauto“ seinas. — Samas rühmas toas olid vahtkonnas vahetevahel ka „Estonia“ näitlejad. Saime nendega väga häiks tuttavaks, samuti teatri uksehoidjate, riietehoidjate ja igasuguste tegelastega oli meil hea läbisaamine. Sellest tingituna, võib olla ka kõrgemalt poolt tulnud korralduste tõttu, sai meile võimalikuks õhtul vahtkonnas olles vahet osavõtta teatrietendustest pealtvaatajatena. Minulgi õnnestus mitugi korda käia teatris ja istuda kord isegi valitsuse loozis.

Sõjaministeeriumis tuli vahtkonnas olla peamiselt öösiti. Olukord oli seal võrdlemisi primitiivne, eriti magamisasemete poolest. Vahtkonna ruumideks olid 2—3 tuba, vist 3-dal korral. Ainsaks mööbleiks oli seal rida suuri kappe, mõned riulid ja paar lauda-tooli. Kõiki neid mööblitükke kasutati magamiseks. Laudu magamiseks jätkus vaid paarile, osa pidi leppima riulite ja kappidega. Et riulid liiga kitsad olid

terve sõdurikeha mahutamiseks, siis kombineeriti nii, et riulitega ühekõrgusele asetati püsti paar puuhalgu, pea toetus siis ühele, jalad teisele puuhalule, kuna keskkeha oli mugavalt asetatud kapiiriulile. Kord Sõjaministeriumis vahtkonnas olles olid poisid väga nälgased. Kaebeid tühja kõhu kohta juhtus kuulma kindral E. Põdder, kes siis kohe saatis paar poissi orderiga kuhugile. Poisid leiva ja vorstiga tagasi tulnud, oli meie rõõm väga suur.

Nii möödus peaaegu muretult meie esimene sõduriaeg. Varsti aga tulid häirivad teated punavägede pealinnale ikka lähemale jõudmisest. Komplekteeriti 1. ja 2. laiarööpalised soomusrongid, kuhu läksid suure innuga vanemad Kooliõpilaste Roodu poisid. Nooremailt keegi ei kü-

oli juba suure töö ära teinud, ühes teistega oli ta võidelnud Valgani ja isegi Lätimaale Stakkelni alla jõudnud. Dessantosad vajasid täiendamist ning see sündis meie — vabatahtlike koolipoistega ja Saaremaa „mässumeestega.“

Osa koolipoisse saadeti varem soomusrongidelt tagasi. Oli kuulda, et koolis kavatsetakse uuesti alustada õppetööga. Kuid kooli minemise asemel asetati meid uuesti Toompeale pataljoni endistesse ruumidesse tagasi. Algas aeg, mis kuidagi meenutas rahuaega: vaenlane oli löödud Eesti püride taha, otsene hädaoht riigile oli möödunud. Hakkas tunduma distsipliini karm käsi: rõhutati riviõppust ja korralikuma välimuse tarvidust. Meid riietati täielikku vormi. Ameerikast saabunud toiduainete tõttu polnud toitlusküsimus enam

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni ohvitseride ja junioride koosviibimine pataljoni asutamise 10. aastapäeval, 16. dets. 1928. a. Tallinnas, Seltskondlikus majas.

sinudki, kas tahame ka minna sõdima. Võib olla, ei tahetud saatagi nii noori poisse kuulide ette. Meie tähtsus pealinna korra hoidjatena tõusis aga tublisti.

Kord ühel, meeleolult nukral päeval, sest punaväed olid juba õige lähedal pealinnale, läksime sadamasse vastu võtma soome vabatahtlikke. Nende uhke rüetus, mehine käitumine, sisendas meisse uut meelekindlust ja lootust paremale. See päev oli üks pidulikumaid, pika rea möödunud hallide ja ärevate päevade järele.

1919. aasta algul kolisime Narva maanteelt Toompeale. Asusime elama nelja majja ja meie Kooliõpilaste Rood muudeti pataljoniks. Asutati ka muusikakomando. Roodudel algasid sagedased riviõppused ja laskeharjutused ning veebruarikuus juhtus nii, et ka mina ühes omasuguste kooliõpilastega läksin rindele. Soomusrong nr. 3.

nii terav. Meile jagati Taani ja Inglise sigarette ning Ameerika tubakat. Poisid suitsetasid, „viiltsid“ vahest ka kohustustest kõrvale, käisid kinos ja Harjumäel muusikal. Hiljem kolis pataljon Kopli teele Punastesse kasarmutesse. Seal oli omamoodi huvitav, olgugi ehtne noorsõduri elu. Eriti meeldivaks vahelduseks olid meile siis hommikused supelused „Stroomi“ rannas.

Sügise saabudes tundus elu juba olevat sedavõrd normaalseisse roobastesse kaldunud, et tuli kõnealla koolipoiste kooli saatmine. See otsustati. Algul käisime koolis pataljonist, kuid aegmööda hakati meid vabastama ja tsiviilellu tagasi saatma. Sõjast ja sõjaväest tagasi jõudnud on raske kohaneda kohe hariliku eluga.

Meie kasvatajad ja õpetajad võisid meiega küll näha palju vaeva ja igasuguseid raskusi, enne kui muutusime taltsamaks. Ka selle järele

tuli energia kusahile kulutada. See sündis suures spordiharrastuses. Õppeülesandeid valmistada oli raske, pealegi olime puudunud koolist ühe aasta — olime unustanud nii mõndagi raamatutarkusest ja ei leidnud üles seda õiget otsa, kust jatkata. Sümpotatiliseks nähteks meie austakäikude juures on see, et paljud meist küll on astunud Ülikooli ja teistesse kõrgematesse õppeasutustesse edasiõppima, kuid suhteliselt vähesed on jõudnud diplomini, kõik nad siirdusid juba varem praktilistele aladele.

Kooliõpilaste mälestusi läbistab uhke ning mehine tunne, et kord elus on millegist muust küsimata võideldud kodumaa vabastamise eest, ideede eest. Kõige fooniks on olnud seikluste romantika.

Hiljemas elus on raske alati ainult ideelist külge tähelepanna; kained, reaalsed kaalutlused kipuvad sageli domineerima.

Ideede eest võitlejad kipuvad tihti jääma unustusse — seda on saanud tunda endised õpursõduridki.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni Selts 1933 – 1938.

Jüri Noor.

Käesoleval aastal möödub 5 aastat ajast, mil asutati ning algas tegevust Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni Selts. See oli 1. nov. 1933. a., kui Kaitseliidu Tallinna Maleva ruumidesse tulid kokku Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni koosseisu kuulunud endised kooliõpilased-sõdurid G. Kahu, K. J. Oja, R. Vallisto, G. Berggrün, A. Linholm, H. Kitvell ja nende ridade kirjutaja. Sellel koosviibimisel otsustati üksmeelselt kutsuda ellu selts, kes koondaks endasse vabadussõjakaegseid Tallinna kooliõpilasi-sõdureid. Samas arutati läbi asutatavale seltsile seatavad eesmärgid ning muud põhikirja puutuvad küsimused. Peale põhikirja registreerimist Siseministeriumis, peeti 26. nov. 1933. a. seltsi esimene peakoosolek. Peale endiste kooliõpilaste-sõdurite koondamise on selts võtnud oma eesmärgiks ka endiste sõjakaaslaste omavaheliste sõprussidemete süvendamise, püüdes säilitada ja elustada oma liikmeskonnas seda isamaaarmastust, rahvuslikku meelt ja kodukaitseks valmisolekut, mis valitses koolinoorsoos Vabadussõja päevil. Samuti on selts võtnud omale ülesandeks ajalooliste materjalide ja mälestuste kogumise, et jäädvustada Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni osa Vabadussõjas.

Tegevuse alustamisel sai seltsile esimeseks ülesandeks Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni asutamise 15-da aastapäeva pühitsemine 16. detsembril 1933. a. Aastapäeval peeti mälestustalitust Vabadussõjas langenud kooliõpilaste mälestussamba juures. Mälestustalitusele liiguti rongikäiguga, millest võtsid osa peale veteraanide kõikide Tallinna gümnaasiumide vanemate klasside õpilased õpetajate juhtimisel, ühes koolide lippudega. Korraldati suurem avalik aktus „Estonia“ kontsertsaalis, kus kooliõpilaste osa kohta Vabadussõjas ütles tunnustavaid sõnu

meie Sõjavägede Ülemjuhataja kindral J. Laidoner.

Edasi tegevus kandus peamiselt seltsi juurde asutatud klubisse, kus käidi koos kord nädalas, peeti ettekandeõhtuid ning harrastati muid klubi tavalisi tegevusalasid. Seltsil olid klubiruumid esmalt Laenukangas majas, Laulumeste Klubi juures, hiljem Seltskondlikus Majas. Alates 1936. a. loobuti alalistest klubiruumidest ja piiruti sellega, et tullakse koosviibimistele kokku ainult 2–3 korda poolaastas.

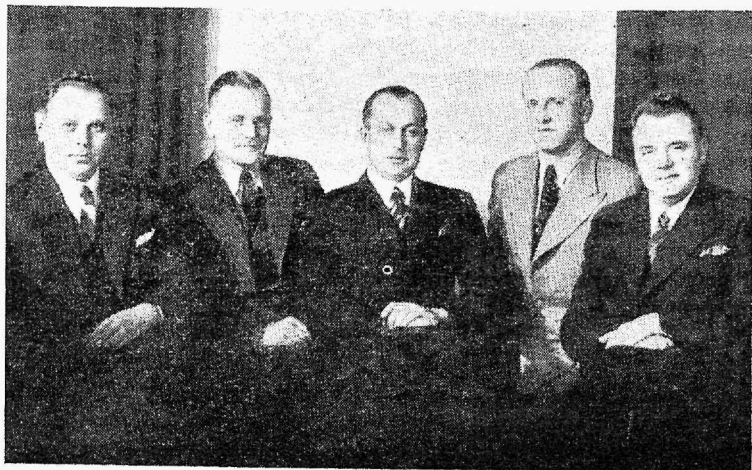
Seltsi kooskäimistel on püütud tuletada meelde ja elustada ning võimaluste piirides ka jäädvustada kõike seda, mis oli õilsat ja positiivset Vabadussõja päevil kooliõpilaste-sõdurite ning pataljoni elus ja ettevõtteis. Samuti on loodud mõned seltsi traditsioonid. Neist oleks märkimisväärne iga aasta 16. detsembril pühitsemine. Teatavasti asutati Tallinna Kooliõpilaste Rood (hiljem pataljon) 16. detsembril 1918. a., ning seda päeva on hakatud pühitsema Tallinna vabadussõjakaegse koolinoorsoo sõjaliselt rakendamise tähtpäevana. Iga aasta 16. detsembril peetakse traditsiooniliselt seltsi korraline peakoosolek. Peakoosolekult sammuvad kõik seltsi liikmed koos Vabadussõjas langenud õpilaste ja õpetajate mälestussamba juurde, kus asetatakse pärg ja süüdatakse samba jalal nii mitu küünalt, kui palju langes õpilasi Tallinna koolidest Vabadussõjas, kusjuures langenute nimed loetakse ette. Selle järele laudakse ühiselt „Isamaa ilu hoieldes.“

Seltsi suurimaks ülesandeks on materjalide kogumine ja eeltööde tegemine koos teiste kooliõpilaste-väeosade seltsidega ajaloolise koguteose väljaandmiseks, mis käsitleks kooliõpilaste osavõttu Vabadussõjast.

See koguteos „Kooliõpilased Eesti Vabadussõjas“ peaks andma tervikliku ülevaate kooliõpilaste osast meie iseseisva riigi loomisvõitlustes. Teatavasti üldises Vabadussõja ajaloo kooliõpilaste osa ei leia laiemat käsitlemist. Tallinna Kooliõpilaste Seltsi algatusel kutsuti kokku juba 3 aasta eest kõigi kooliõpilaste-väeosade seltside esindajate nõupidamine. Sellel nõupidamisel, kus olid esindatud Tallinna, Tartu, Pärnu-Viljandi ja Võru kooliõpilaste-sõdurite esindajad, otsustati ajaloolise koguteose väljaandmine jaatavalt ning tarvilikkude eeltööde tegemiseks moodustati vastav toimikond.

Asja lähemal kaalutlemisel selgus peagi, et toimikonnal tuleb võidelda ülepääsmatute raskustega, kuna sarnase ulatusliku koguteose koostamiseks, kus on vajalikud arhivaalide põhjalikud uurimused, samuti suurejooneline materjalide koondamine, ei piisa ainult heast tahtest, vaid on tarvis raha. Seda viimast aga kooliõpilaste-sõdurite seltsidel endal tarvilikul määral kaugeltki ei ole ja sellepärast tekkis ajaloo väljaandmise töödes seisak. Nüüd on aga härra Peaminister K. Eenpalu heatahtliku suhtumise ja kaasabi tõttu avanenud võimalus saada siin üle raskustest ning koguteose väljaandmise tööd on võimalik seada kõige lähemal ajal reaalsele pinnale.

Kuna käesoleva aasta 16. detsembril möödub 20 aastat T. K. Pataljoni asutamisest, siis

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni Seltsi juhatus.
Vasakult paremale: R. Vallisto, H. Kitvell, J. Noor (esimees), A. A. Linholm, K. J. Oja.

tähistab selts aastapäeva pidulikumalt ja korraldab sel puhul ulatuslikuma omavahelise koosviibimise, millest osa võtaksid võimalikult kõik kohalolevad T. K. Pataljoni koosseisu kuulunud kooliõpilased-sõdurid ja ohvitserid.

Seltsi juhatuses on olnud asutamisest peale esimehena Jüri Noor, abiesimehena Richard Vallisto, kirjatöimetajana Kaarli-Juhan Oja, laekahoidjana Artur Linholm ja ametita liikmena Hans Kitvell.

Revisjonikomisjonis on, samuti asutamisest peale: Martin Ers, Georg Berggrün ja Boris Lannes.

Juhatusliikmete kandidaatideks on: Oskar Mänd, Bernhard Methusalem ja Evald Döring.

Seltsil on liikmeid 96.

Mõtteid 20 aasta möödumisel.

Joh. Pals.

On kätte jõudmas aeg, mil vanem põlv, kelle elutööks oli Eesti riikliku ja rahvusliku iseseisvuse taasaavutamine, üha variseb maamulda. Täismehelikka on jõudnud need noored, kes kaasa elanud ja kaasa teinud viimse vabadusvõitluse. Noormeesteks on juba sirgunud uus põlv, kelle elamused ja mälestused ei ulatu tagasi meie rahva suurima võitluse ajastusse.

Nagu kaugesse, väga kaugesse minevikku on kadumas mälestused sellest, kuidas toimus võitlusvaimu süünd, mis võitluses võitis kodumaale vaba-

duse, kandes meie vabadusvõitlejaid Läänemere kallastelt Pihkva taha ja Riia alla.

Detsembris 1918. a. vaenlane läheneb järjest pealinnale. Ei ime sule teed vaenlasele Tallinna jõudmiseks, vaid tugev löögitiikus, on vanemate juhtide otsus. Selle tulemuseks ongi löögipataljoni süünd. Ja löögipataljoni pidi moodustama kogu pealinna haritlaskond — õpetajad, üliõpilased, õpilased, aga tõeliselt olid need peamiselt-kooliõpilased, kes löögipataljoni osadena asusid rindele. Niiskel, külmal, pimedal õhtul Tallinna

Kooliõpilaste Roodust väljub halli jõuguna vene poolkasukates, papaahhades, villides, löögipataljoni osa, et asuda soomusrongile, kummalisele soomusrongile, millel polnud ühtki soomusvagunit.

Kas saatsid neid koolipoisse tänavail pealinna kodanike vaimustushüüded? Ei! Mornilt kõndis kodanik kõnniteel. Ja ametlikud andmedki mainivad vaid — nii palju mõõke, nii palju tääke...

Rongi seintele tekivad veel enne uueaasta saabumist tulise täägiotsaga südaõil põletatud — morituri te salutant...

*

20 aastat hiljem niiskes ja vilus sügisöös seisab pealinnas sammus langenud kooliõpilastele ja õpetajatele. Erilist tähelepanu pööramata kõnnib kodanik sellest mööda. Ja kas tõesti ka nüüd ei leidu ühtki valguskiirt, mis juhitud sambale peletaks sünget pimedust ja sunniks mööduja pilgu hetkekski peatuma, võib olla, isegi mõtlema nende noorte peale, kes on oma elu jätnud meie kõikide eest. Võiks vast seal nüüdki paistvalt olla jäädvustatud need nimeliseltki, kes senini kuulunud mõökade-tääkiide arvustikku.

Oma noorusaegadest vast veel mäletame, kuis nii noorel kui vanal, lugedes „Tasujat“ ja „Villu võitlused“ jne., käed tõmblesid rusikasse ja hing oli valmis tormama võitlusse. Tahaks nüüdki meie rahva suurimatest võitlustest kuulda lugusid, mis

nii omal kui ka võõral lugejal kiirendaks südameelõõke, haaraks kaasa vabadusihast ja võitlusvaimust.

Eesti noortel on tegusid, mis väärivad jäädvustamist, milliseid pole paljudel rahvastel. 11. novembril 1918 Eesti Kaitse Liidu kutsel ilmusid esimestena Ajutise Valitsuse kaitseks pöranda all organiseeritud kooliõpilaste salgad. Ei saa eitada, et sel momendil olid need esimeseks üheks ustavamaks relvastatud jõuks. Need umbes 200 kooliõpilast olid ka kahtlemata aluskaadriks, millest võrsus hiljem löögivõõsi ja Tallinna Kooliõpilaste Pataljon.

Selle sündmuse tähistamiseks võiks igal aastal 11. nov. olla päevaks Tallinna kooliõpilastele, mil nad ilmuksid tõestama oma valmisolekut isamaa teenimiseks. Vabadussõja ajal on valitsusasutuste kaitset korduvalt teostanud kooliõpilased. Kas ei oleks mõeldav luua sellest traditsiooni, et vähemalt kord aastas vastavate asutuste auvahtkonna moodustaksid kooliõpilased.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljonil on suuri teeneid pealinna julgeoleku tagamisel, peale selle oli ta baasiks, kust kooliõpilased läksid rindeüksustesse. See kõik vajab ja väärrib valgustamist ajaloolises käsitluses — tervikus, mitte ükski arvude ja üksikute isikute märkimisega. Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni Seltsil lasub seega suur ülesanne — selleks jõudu ja edu!

Nende rinnus põles isamaa-armastuse tuli.

J. Voolaid (Voolmann), Nissi koguduse õpetaja.

Elavalt kerkib silmade ette aeg 20 aastat tagasi. Tallinnas Narva maanteel asuv suur kolmekordne gümnaasiumihoone, praegune Erahaiгла, kihas sipelgaperena noorust. Seal asetseis Vabadussõjaaegne Tallinna Kooliõpilaste Pataljon. Koolipinkidelt vabatahtlikult olid nad sinna tulnud. Kui teada saada vaenlase sissetungist Eesti pinnale, loobuti koolitõõst, raamatust, kodust, vanemaist, tuleviku kavatsusist. Noorte soonetes hakkas veri nagu enam mässama, tunti äkitselt isesugust tugevat jõudu lihastes, saadi aru, et otsustav silmapilk on ka kooliõpilastel käes — astuda vaenlase vastu välja Eesti iseseisvuse kaitseks, kõik teised mõtted ja isiklikud huvid osutusid hoopis väiksteks selle suure mõtte juures.

Ja vastu neist võeti suurem osa kõik, ainult väga noorukesed saadeti koju tagasi, mehi õli tarvis küll liinile saatmiseks, küll sisekorra kaitseks.

Elu pataljonis ei õlnud kerge, ei seal paistatud kedagi, kuigi paljud sellega olid ko-

dus väga harjunud. Raskusi aga kanti hea meelega. Riietus ja jalanõud olid viletsad ja ei vastanud vähemal määralgi sõduri nõudeile, neid pidi igaüks koguni ise muretsema. Oldi rahul, kui vana vene sõduri papaahhagi anti pähe ja poolroostes Jaapani püssitikk võõle — see andis siiski kuidagi sõduriplaani välja.

Ühkelt mindi nõnda linna tänavatele ja ei lastud meeoleu langeda inimeste seas ka siis, kui mõnes ringis naerdi ja isegi pilgati Eesti riiki ja tema kaitsjaid. Rahva meeoleu ei õlnud siis tõesti ka kuigi hea. Tõõsiste nägudega kõnniti tänavail, kahtlaselt võeti vastu Eesti võimude korraldused.

Kehitati õlgu, kui räägiti Eesti riigi kaitseks väljaastumisest suure, lõpmata Venemaa vastu. Aga palju oli ka neid, kelle rinnus põles isamaa-armastuse tuli, eriti võis seda õelda kooliõpilaste kohta, kes ei kahelnud ega kartnud, vaid astusid välja teadmiseaga, et kui ka tuleb langeda, siis see õhver kodumaa heaks on tarvilik.

Seepärast ka Tallinna Kooliõpilaste Pataljonis elati rõõmsalt, teati miks peab vahel märjajalgadega ja viletsa riietusega külmetama, teati et Eesti riik teeb alles esimesi hingetõmbeid, oldi sellegagi rahul mis noorel riigil oli anda. Teati ka kui väga tarvilik oli iga ustav mees, kellel võõras ja vastik põlgatus või äraandlikkus isamaa vastu. Ja tarvis neid pataljoniipoisse oli kõigjal: küll valvepostidena „Estonia“ aias soomusauto juures, „Pagari uulitsal“, raudtee-

langenud lahinguis. Kahju oli kaasvõitlejast, kellega alles hiljuti viibitud koos. Nüüd olid vaenlase kuulid neid purustanud, nad olid enne surma vaevlenud piinas, mõnel valu pärast hambad risti vajutatud, mõnel valukrampides käed laialisirutatud, mõnel olid palged alles näerul, võib olla õnnelikust lootusest võita käimasolevat lahingut.

Omi langenuid kaaslasi saatis kogu pataljon suurte auavaldustega kodumaa mulda puhkama.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni Selts pataljoni asutamise 15. aastapäeval, 16. det. 1933. a. „Estonia“ ruumes.

jaamas rongiga tulevaid haavatuid liinisõdureid kandmas, Asutava Kogu saaliukstel korrapidajaiks, linna kaitsel õiseiks patrullideks, rahutuste likvideerimiseks jne.

Agas kui veel tulelinile minejaid kaaslasi jaama saatma mindi, siis tõusis vaimustus nii kõrgele, et iga mees oleks sõitnud kaasa kui oleks ülemuse poolt antud luba; seda anti aga ainult vanemaile ja tugevemaile, siiski ka mitte igakord, sest ka pealinnas vajati tublisti mehi.

Vahest valitses pataljonis isesugune vaikus, ei kõneldud palju ega hõisatud. Isegi pataljoni kõõgis, kus kartulikooremise juures alati kajatas vägev laul, oli vaikus. Pataljon leinas siis oma kaaslasi, kes olid

Leinaga ei tähendanud pataljoni moraali langust, vaid veel enam tõusis noorte rinnus isamaa eest valmisoleku ja kaitsmise tahe.

Pataljoni ei ole enam, ta likvideeriti kohe pärast Vabadussõda, ta oli oma ülesande täitnud, teda ei olnud enam tarvis. Ta liikmeil ei olnudki ka aega selles enam viibida, sest ees ootas poolelijäänud koolitöö, mille juure nüüd tõtati.

Nüüd, 20 aastat edasi need pataljoni mehed, kes veel elavad, mäletavad, missugust isamaa-armastuse tuld kanti rinnus Vabadussõja päevil. Agas eks nad kannas seda veel praegugi enestes.

Suures väljavalikus igasugused

sööginõud ja rooste-
vaba artiklid

Pühadeks soovitame odavate
hindadega jõulukinke

M. Alperovitsch & Co

Tatari tän. 6. Telef. 452-98

J. B. Goldberg

Tallinn, Luha 16. Telefon 459-36.

Soovitab kõiksugu puuehitus-
materjali nagu:

**prusse, planke, hõõvelda-
tud ja hõõveldamata laudu.**

Tehakse kõiksugu hõõveldatud töid.

Nahavabrik

A-S.

E. M. USVANSKY & P-d.

Tartus

Kaluri tän. 45, telef. 1-22

Tallinna ladu

Veneturg 3, telef. 304-49

OSAKOND PETSERIS

Bakeliiditööstus

Nikolai Heidelberg & Ko

Tallinn, Soo tän. 2-a. Telefon 481-36.

Valmistatakse bakeliidist ja
kunstvaigust:

Vintkaplid

Toosid ja karbikesed

Nööbid ja pandlad

Peekrid ja plaadid

Tualettartiklid

Bürooartiklid

Elektritarbed

Majapidamistarbed j. n. e.

Vanem, täielikum ja odavaim
riidekauplus Tallinnas

F. E. Pisarev

Tartu maantee 1

Soovitab suures valikus
kodu- ja välismaa siidi,
villast ja puuvillast uudis-
riidekaupu.

Kübara- mütsi-, karusnaha-
ja pudukauplus

E. Delsky

Tallinn, Maakri 4, kõnetr. 311-90

Plekisepa-töökoda

A. AMAN

Tallinn, Rütüli 4. Tel. 430-19.

Tehakse igasugu pleki-
ja vasetöid ehitustel kui
ka töökojas, katusekatmi-
si, parandusi, j. n. e.

Lagesid, põrandaid, treppe,
seinu, katuseid, kõnniteid.
aiaposte, hoovikatteid ehitate

põliselt, tulekindlalt
ja otstarbekohaselt

tsementbetoonist,

valides konstrukt-
siooni vastavalt ehituse
iseloomule ja olukorrale.

*Tasuta juhatusi tsemendi otstar-
beka tarvitamise kohta annab*

A - S. Tsemendivabrik

„PORT-KUNDA“

müügikontori juures asuv
nõuandebüroo

Tallinn, Valli 4-6,
tel. 450-17.

Büroos, kodus
ja reisil on

CONTINENTAL

kirjutusmasin sobivaim

Nõudke ostuko-
hustuseta demon-
streerimist!

K-m.

Lier & Rossbaum

TALLINN, VIRU 7

Rahvusvahelised
transpordid

Schenker & Ko

Tallinn, Rataskaevu 22

Telefonid:

443-63, 443-64, 443-65,
445-49, 459-33

Osakonnad: Tartus ja Valgas

Reserveeritud

Prantsuse konjaki segu

V. V. soovitab
napsi ja likööriabrik

U
Ü **EMLO**

Tallinn Aia 10. Tel. 431-08.

Kalevi- ja
valmisriiete äri

Jul. Aberg

Tallinn, Suur Karja tänav 5.

Kalma - saun

neljapäev 11 - 10

reede " "

laupäev 11 - 11

Küttepuude ladu.

ESKO

Tallinn, Hollandi 5. Telefon 313-78

Auto-transport.

Metsatööstus

A-S. „B. Minkov & Pojad“

Tallinn, Karu t. 39 telefon 304-53
Nõmme, S. Pärnu 187 tel. 520-67

RAAMATUKÖITMISE JA
LINEERIMISE TÖÖSTUS

J. BIEK

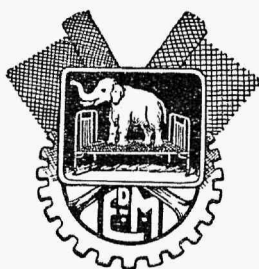
Tallinn, Mürivahe t. 17
Tel.: 444-10. Asut. 1872a.

Muusikariistade äri

Ant & Pohla

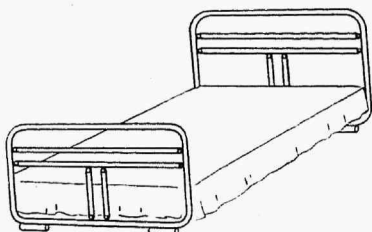
Tallinn, Pärnu mnt. 28,
telefon nr 484-90

Moodsad,
madalad
raudvoodid
ja
lastevankrid

Fd. Möllerson

Tallinn, Kopli tän. 10, tel. 439-70

**SAKU ÕLLETEHAS A/S
TALLINN**

F-ma

NIKOLAI LORENZ

Kaubandus- ja Tööstustarvete Kontor

Tallinn, Vana Posti 6.

Telefon 433-61

A-S.

NORMA

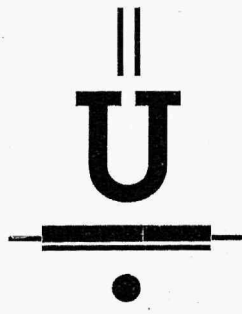
LITOGRAAFIA JA PLEKISTANTSIMISE TÖÖSTUS.

TALLINN, NARVA MAANTEE 19
Tel. 306-40.

PLEKIST

köögikomplektid, karbid
ja litograafilised sildid.

20.-41.

A K T S I A S E L T S

ÜHISELU TRÜKIKODA

TALLINNAS, PIKK 42, • KÕNETRAAT 442-04

VALMISTAB MAITSEKALT JA PARAJATE HINDADEGA

IGASUGUSEID TRÜKITÖID

ROTATSIOONITRÜKK, NOODITRÜKK

RAAMATUKÖITMINE